

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
SZÉCHÉNYI ORSZÁGOS KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLÖNYE

A NM. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM MEGBÍZÁSÁBÓL.

SZERKESZTI

KOLLÁNYI FERENCZ

1911. évi folyam * II. füzet.

BUDAPEST

KIADJA A M. N. MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZ. KÖNYVTÁRA.

1911.

TARTALOM.

	Lap
A Magy. Nemz. Múzeum Széchényi orsz. könyvtára az 1910. évben. (Egy melléklettel és két szövegképpel.)	97
Dr. Sztripszky Hiador. A hazai rutének legrégebb nyomtatványai. (Első közlemény, két szövegképpel.)	117
Dr. Iványi Béla. Az írás és könyvek Eperjesen a XV—XVI. században. (Első közlemény.)	132
Dr. Áldásy Antal. A brüsszeli nemzetközi levéltári és könyvtári kongresszus. (Harmadik, befejező közlemény.)	147
Magyar könyvesház. Adalékok Szabó Károly régi magyar könyvtárának I. kötetéhez. (<i>Ferencki Zoltántól, Harsányi Istvántól, Horváth Ignácztól, Kemény Lajostól, Rexa Dezsőtől.</i>)	154
Tárca. A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára az 1911. év első negyedében	161
Az Erdélyi Nemzeti Múzeum könyvtára 1909-ben	165
Szakirodalom. Catalogus manuscriptorum bibliothecae reg. scient. universitatis Budapestinensis II. 3. 4. Ism. 2. — Dr. Gulyás Pál, Népkönyvtári czimjegyzék. Ism. <i>Melich János.</i> — F. Dörrhöffer, Seelengärtlein. Ism. 2. — H. Bohatta, Katalog der liturgischen Drucke. Ism. 2. — H. Bohatta, Bibliographie der Livres d'heures. Ism. <i>G. P.</i> — F. M. Kircheisen, Bibliographie des Napoleonischen Zeitalters. Ism. <i>dr. Gulyás Pál</i>	172
Külföldi folyóiratok szemléje. Deutsche Literaturzeitung. XXXII. 1. 2. 7. 9—12. sz. — La bibliofilia. XII. 10—12. — Revue des bibliothèques. XX. 10—12. — The library journal. XXXVI. 1. 2. — The library world. XIII. 1—9. — Zeitschrift für Bücherfreunde. II. 10—12. — Zentralblatt für Bibliothekswesen XXVII. 1—3	183
Horváth Ignác. A magyar bibliografiai irodalom 1910. év IV. és 1911. év I. negyedében	187
Vegyes közlemények. Miniált kéziratokat sokszorosító egyesület. — Nagyszabású kézirat katalogus. (<i>Gerevich T.</i>) — Mibe kerül a német tudományos könyvpiac egy évi termése. (<i>gl.</i>) — A 42 soros Gutenberg-biblia hasonmás kiadása. (<i>G. P.</i>)	188
Melléklet. A hazai könyvnyomdák az 1910. évben	1—22

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZÁGOS KÖNYVTÁRA AZ 1910. ÉVBEN.

(Egy melléklettel és két szövegképpel.)

A könyvtár kibővítésének ügye az elmúlt esztendőben nem haladt előre, a minek következménye az, hogy a szaporulat elhelyezése, rendszeres földolgozása és a látogató közönség kiszolgálása az immár türhetlenné vált helyhiány miatt a legnagyobb nehézségbe ütközik s a túlsúfoltság erősen veszélyezteti a könyvtár belső rendjét és az anyag biztonságát.

Egy elvetemült tisztviselő által elkövetett és 1909-ben földerített bűnös visszaélések ügyében elrendelt vizsgálat az 1910-ik év végén a vizsgálatról szóló jelentés elkészültével befejezést nyert. A könyvtári rendszeres földolgozás menetét úgy a vizsgálat, mint az annak folyamán szükségessé vált intézkedések nagy mértékben akadályozták úgy, hogy a könyvtári és különösen a levéltári földolgozatlan hátralékokban nemcsak nem állott be apadás, hanem azok mennyisége ijesztő módon megnövekedett.

A könyvtár négy osztályában az évi szaporulat 150.353 (1909-ben 144.911) darab. Mindezen osztályokban egy év alatt 38.044 (1909-ben 34.907) használó fordult meg, kik a könyvtár állományából 158.911 (1909-ben 179.771) darabot vettek igénybe.

A könyvtár hivatali személyzetében kinevezés útján a következő változások történtek: *Idősb Szinnyei József* igazgatóór osztályigazgatóvá, *Horváth Ignác* múzeumi ör igazgató-órré, *dr. Vértessy Jenő* segédőr múzeumi órré lépett elő, *dr. Bajza József* gyakornok pedig az év végén segédórré neveztetett ki. Tisztviselők és alkalmazottak létszámában egyéb változás nem történt.

Hivatalos képviseltetések és kiküldetések könyvtári anyag megbecslése, átvétele és egyéb folyó ügyek céljából többször

történtek, ezenkívül külön megbizatással, a megfelelő költségvetési rovatból nyert támogatással, tanulmányutakban résztvettek a következők: *Aldásy Antal* múzeumi őr, ki a könyvtárnokok és levéltárnokok brüsszeli nemzetközi kongresszusán a m. kir. közoktatásügyi kormány megbízásából vett részt, *dr. Melich János* őr krakói és lemergi könyvtárakban végzett tudományos kutatásokat, *dr. Gulyás Pál* olaszországi és *dr. Fitos Vilmos* németországi könyvtárakat tanulmányozott, főleg a könyvtári adminisztráció szempontjából. Mindezen tanulmányutakról az illetők részletes jelentésekben számolnak be. *Melich János* és *Havrán Dániel* múzeumi őrök ez évben nézték meg a kolozsvári új egyetemi könyvtár épületét és berendezéseit, mely útjuk a megelőző esztendőre volt tervezve, akkor azonban különböző okokból nem volt végrehajtható.

A könyvtár folyóirata, a Magyar Könyvszemle, *Kollányi Ferencz* pápai prelátus igazgatóőr szerkesztésében eddigi programjához hiven igyekezett képet adni a könyvtár belső életéről s a hazai és külföldi könyvtári mozgalmakról.

A könyvtár által elintézett hivatalos ügyek (nem ügyiratok) száma 1453 (1909-ben 1019). A szaporodás tehát nagymérvű.

Az olvasóterem látogatására egy év alatt 3788 (1909-ben 3682) igazoló-jegy adatott ki.

A könyvtár czimeliothekáját 407 egyén tekintette meg, jobbra tanáraik vezetése alatt megjelent iskolai növendékek, kiknek a könyvtár tisztviselői szolgáltak magyarázatokkal. E gyűjteményből tudományos használatra 18 darab emeltetett ki kellő elővigyázat mellett. A gyűjteménynek tervbe vett átrendezése személyzethiány és munkatorlódás miatt a lefolyt évben nem volt végrehajtható.

***

A könyvtár négy osztályában a gyarapodás, használat és a végzett munka eredményeit a következő adatok mutatják.

I. *Nyomtatványi osztály.* Gyarapodás: *köteles példányokban* 10.852 (1909-ben 11.931), *ajándék útján* 1210 (1909-ben 880), *vétel útján* 1461 (1909-ben 1494), *áthelyezés útján* 15 (1909-ben 22), összesen 13.538 (1909-ben 14.327) darab.

A könyvtárilag földolgozandó és részben már földolgozott gyarapodáshoz járul még 29.100 (1909-ben 29.999) darab apró

nyomtatvány, melyek anyaguk természete szerint 10 csoportra és érkezésük ideje szerint évnegyedes csomagokban megőrizve ekkép oszlanak meg:

1. Gyászjelentések	5693
2. Zárszámadások és üzleti jelentések	2308
3. Egyházi körlevelek	159
4. Pöriratok	34
5. Hivatalos iratok	702
6. Műsorok	1449
7. Alapszabályok	1280
8. Szinlapok	6581
9. Falragaszok	8497
10. Vegyes apró nyomtatványok	2397
Összesen	29100

A nyomtatványi osztály összes gyarapodásának darabszáma tehát 42.638 (1909-ben 44.326).

Nyomtatványok vásárlására 9701·61 korona, 264·72 márka, 45·50 lira, 100 frank és 2 dollár fordított (1909-ben a vásárlási összeg volt 13.795·62 korona, 4257·70 márka, 30·30 frank és 2 dollár).

A könyvtár nyomtatványi osztályát a következők gyarapították:

Acsay Ferenc (Győr), Áldásy Antal, Altmann Ignác (Szeghalom), Argentina köztársaság konzulátusa.

Bába-kalauz szerkesztősége, Baloghy Imre (Opova), Bányakapitány-ság (Sarajevo), Belügyminiszterium, Biasiotti Giovanni (Róma), Bibliotheca Nacional Rio de Janeiro, Bibliothèque royale de Belgique (Bruxelles), Bosnyák-hercegovinai országos kormány (Sarajevo), Boyle Robert (London), Brassó megye alispánja, Budapest statisztikai hivatala, Budapesti állami rendőrség, Budapesti egyetemi turista egyesület, Budapesti kereskedelmi és iparkamara, Budapesti tud. egyetem kölcs. karának dékánja, Bunte J. (Portsmouth).

Cambridge philosophical society, The John Crerar library (Chicago), Czárán Márton.

Dávid László (Dunapentele), Deputazione di storia patria (Fiume), Dobján László, Dunamelléki ref. egyházkerület, Dunántúli ev. püspök (Pápa).

Egri egyházmegyei irod. egyesület, Egri főegyházmegyei hatóság,

Egyesült budafoki kaszinó és sportklub, Egyházmegyei hatóság (Székesfehérvár és Szombathely).

Fabó Bertalan, Fejérpataky László, Feldmann Lajos, Ferenczi József, Ferenczi Miklós (Kolozsvár), Fodor Árpád (Szentgotthárd), Főegyházmegyei hatóság (Zágráb), Földművelésügyi miniszterium, Földrajzi közlemények szerk., Főrendiházi iroda, Fővárosi Közmunkák Tanácsa, Fraknoi Vilmos.

Gaigne Viktor O. (Pozsony), Galilei-kör, Gallé Tamás (Beregszász), Gazdasági egyesületek országos szövetsége, Gragger Róbert, Guareschi Icilio (Torius), Gulyás Pál, Győri püspök, Győry Tibor.

Hamar István, Hampel József, K. K. Handelsministerium (Wien), Héder János, Helmár Ágost, Honvédelmi miniszterium, Huber Lipót (Kalocsa), Hudovernig Károly.

Instituto Oswaldo Crua Rio de Janeiro, Iskolai igazgatóságok.

Jedlicska Pál (Nagyszombat), Joszipovics Miklós (Zágráb), Józsefműegyetem rektora.

Kais. Akademie der Wissenschaften (Wien), Kállay András (Nyíregyháza), Kalocsai főegyházmegyei hatóság, Kele Antal (Zalaegerszeg), Képviselőházi iroda, Kereskedelemügyi miniszterium, Kereszty István, Kner Izidor (Gyoma), Kondor József (Csurgó), Kongl. universitet-bibl. (Uppsala), Kostialik N. János (Kalocsa), Körmöczbánya város tanácsa, Kövesligethy Radó, Közlekedésügyi tanfolyamok igazgatósága, Kúnváry Fülöp, Kuthy Zoltán (New-York).

Legacion de la republ. Argentina (Wien), Library of Congress (Washington), Lorenc Artur, Löffler Hemik, Löw Immanuel (Szeged), Ludig István (Arad), Lundström Ármin (Uppsala).

Maday Gyula, Maderspach Livius (Zólyom). Magyar egyházirodalmi iskola, Magyar heraldikai és genealogiai társaság, Magy. kir. állami számvevőszékelnöke, Magy. kir. államvasutak igazgatósága, Magy. kir. állatorvosi főiskola, Magy. kir. földtani intézet igazgatósága, Magy. kir. közlekedési múzeum igazgatósága, Magy. kir. központi statisztikai hivatal, Magy. kir. Miniszterelnök, Magy. kir. orsz. meteorológiai s földm. intézet, Magy. kir. posta központi anyagraktára, Magy. kir. posta- és táviró vezérigazgatósága, Magy. kir. szabadalmi hivatal, Magyar könyvkereskedők egylete, Magyar Könyvszemle szerkesztősége, Magyar Nemzeti Múzeum igazgatósága, Magyar ornithológiai központ, Magyar Történelmi Társulat elnöksége, Magyar Tudományos Akadémia, Magyar vizslaverseny egyesület, Magyarországi Kárpát Egyesület (Igló), Mahler Ede, Maruch Ede (Ungvár), Matica Srpska (Újvidék), Melich János, Milleker Bódog (Versecz), Minister of mines Melbourne, Ministère de l'instruction publ. (Páris), Ministero della istruzione publ. (Róma), Mo-

ricz Zsigmond, Musée russe l'empereur Alexandre III. (St. Petersburg), Museum des Königreichs Böhmen (Prága), Múzeumok és Könyvtárak országos főfelügyelősége, Múzeumok és Könyvtárak országos tanácsa, Műbarátok Köre elnöksége, Müller József.

Nagy Olivéerné (Kassa), Nemzeti Zenede titkára, Nitsche József, Novák Sándor.

Obál Béla (Eperjes), Orczy Gyula, Országos levéltár igazgatósága (Zágráb), Orsz. magy. kertészeti egyesület, Országos vízépítési igazgatóság, Ödönfi László.

Pálincás Péla (Fiume), Pauer Mariska, Pécsi egyházmegyei hivatal, Prostestáns orsz. árvaegylet, Publ. i. Rumjancovszkij Muzej (Moszkva).

Rendes Géza, Renaissance könyvkiadóvállalat, Rensselaer polytechnic institute Troy, Richard Adhamar (Genéve), Hzg. Robert von Parma Erben (Wien).

Sági János (Keszthely), Sándor Imre (Kolozsvár), Schimkó Gyula, özv. Schönherr Antalné (Nagybánya), Sebők Zsigmond, Sepsiszentgyörgy tanácsa, Siposs Antal, Smithsonian Institution (Washington), Sobó Jenő, Soltész Elemér (Nagybánya), Soós Elemér, Sopronmegye alispánja, Sopron város közönsége, Statistische Zentral-Kommission (Wien), «Stefánia» gyermekkórház egyesület, Strausz Dávid, Supka Géza, Szabadság szerk. (Cleveland), Szabó Endre, Szabó György (Nagyernye), Szabó Péter, Szádeczky Béla (Kolozsvár), Szádeczky Lajos (Kolozsvár), Szalay Imre, Szathmáry Kornél, Székely Nemzeti Múzeum (Sepsiszentgyörgy), Székesfehérvári Hirlap kiadóhivatala, Székesfővárosi házi nyomda, Szentgyörgyi László, Szily Kálmán, id. Szinnyei József, Sztripszky Hiador.

Telekes Béla, Temesvár városi tanácsa, néhai Thaly Kálmán, Tietosanakirja szerkesztősége (Helsingfors), Tud. Egyetem tanácsa.

Ungvár polgármesteri hivatala, Urházy Sándor (Pettend).

Váczi múzeum egyesület elnöke, Vallás- és közoktatásügyi miniszterium, Városi múzeum és könyvtár igazgatósága (Versecz), Vécsey Tamás, Verein d. niederösterr. Landesfreunde (Baden), Verseczi magyar közm. egyesület, Vértes-Vögerl Ágost, Vértesy Gyula (Temesvár), Veszprémi egyházmegyei hatóság, Veszprémvármegyei múzeum (Veszprém), Vizsota Gyula.

Wachsmann Ferencz, Wieni nemzetk. vadászati kiállítás magy. orsz. bizottsága, Wlassics Gyula.

Zambra Alajos, Zirczi apát, Zsilinszky Lajos.

Az ajándékozók száma tehát 204 (1909-ben 209).

Az osztály nevezetesebb szerzeményei közül kiemeljük a Régi Magyar Könyvtár néhány darabját, melyek legnagyobbbrészt

néhai Thaly Kálmán végrendeleti hagyományaként az elhunyt könyvtárából kiválogatott értékes könyvekkel jutottak a könyvtár tulajdonába. Ilyenek:

1. Noulu testamentu, Gyulafehérvár 1648 (250 korona).
2. Zrinyi Miklós, Adriai tengernek syrenája, Bécs 1651 (Thaly K.).
3. Buzinkai Compendii logici libri duo, Sárospatak 1668 (15 kor).
4. Szent Dávid százötven zsoltári, Amsterdam 1686 (108 korona).
5. Új kalendárium, Lőcse 1704, 1705, (Thaly K.).
6. Új kalendárium, Komárom 1706, 1707, 1708, 1709, 1711 (Thaly K.).
7. Calendarium Tirnaviense 1707, 1710, 1711 (Thaly K.).
8. Histoire du prince Ragotzi, Kassa 1707 (Thaly K.).
9. Ács Mihály, Magyar theologia, Bártfa 1709 (Thaly K.).
10. Francke A. H., Oktatása a gyermeknevelésről, Halle 1711 (Thaly K.).
11. Francke A. H., Szentírás szerint való életnek regulái, Halle 1711 (Thaly K.).

Thaly Kálmán könyvei közül még kiemelendők saját, jobbra szépirodalmi munkáinak ritka díszkiadásai, Szalay László történetének egy a forgalomban lévőknél teljesebb példánya, a Rákóczi mozgalmakra vonatkozó több külföldi nyomtatvány stb.

A lefolyt évben a könyvtár olvasótermét 32.306 egyén látogatta, kik 69.591 kötetet használtak (1909-ben az olvasók száma 32.099 volt, 71.638 darab könyvhasználattal). Kikölesönzés útján pedig 1935 egyén 4465 kötet könyvet vett igénybe (1909-ben 1781 egyén 4152 könyvet kölcsönzött ki).

A könyvtári földolgozás eredménye a következő: egy év alatt 7385 mű osztályoztatott, a melyekről 9652 könyvtári czimlap készült (1909-ben az évi eredmény 6308 mű 9241 czédelával). Kötés alá 1895 mű került 2328 kötetben (1909-ben 2161 mű 2835 kötetben).

A köteles nyomdatermékek kezelését végző irodában ez év alatt 2394 nyomtatványcsomag érkezett (1909-ben 2446); az iroda pedig 3036 postai küldeményt, jobbra átvételi elismervényeket továbbított (1909-ben 2721-et); ezek között 1148 be nem küldött sajtótermékek reklamálása volt (1909-ben 1043). A könyvtár a lefolyt év alatt 19 esetben (1909-ben 17-szer) kereste meg a közalapítványi kir. ügyigazgatóságot, hogy a köteles példányok beküldéséről szóló törvény intézkedéseit megsértő nyomda-

tulajdonosok ellen peres eljárást indítson. Úgy ezen, valamint korábban megindított eljárások eredményeül az orsz. Széchényi

NOVA POSONIENSIA.

ANNO CHRISTI MDCC XXI.
DIE XIII. AUGUSTI.

Arisis a. d. 18. Iulii.

Turcarum legatus, quem nuper Regi valedixisse nuntiabamus, Aurelianensem quoque Ducem nudius abhinc quartus salutavit. Hodie Cameracensem adibit Archiepiscopum; post duos vero dies Bibliothecam regiam eum spectaturum aiunt. Nobilissimo *Poulardo*, quem *Dux Aurelianensis*, Praefectum mercatorum, (a) *Cairi* in *Egypto* commorantium constituit, iniunctum est, ut itineri sese quamprimum accingat: credimus igitur cum nauibus legati turcici eum esse profecturum. (a) *Consul.*

Alia a. d. 21. Iulii. Cum idem turcarum Legatus a. d. 18. Iulii, Bibliothecam regiam visurus, rheda veheretur, factum est, ut Regi in platea S. Honorii

occurreret: quod cum Rex aduertisset, etsi ei iam valedixerat; tamen colloqui porro cum eo cupiens, propius cum sua ad eius rhedam accessit, denuoque eum salutavit: quem honorem sibi exhibitum Turca permagni habuit, Regique iterum verbis conceptissimis, valedixit. Nullum iam est dubium, quin proximo die veneris, ad suos tandem sit reversurus.

Roma a. d. 12. Iulii. Coniux Pro-Regis Neapolitani, superiori hebdomade, cum trimibus Neapolim hinc proficiscentibus, discessit. Praeterita Iouis die sanctius Purpuratorum Consilium, in quo res Religionis atque conscientiae iudicari solent, coierat, in quo de libello Ducis *Bracciani* consularum esse ferunt: is enim a Pontifice summo petiit, ut sibi coniugis mortuae sororem germanam, eamque Principis *Eorghese* unicam filiam,

1. kép.

könyvtár javára 167'85 kor. pénzbüntetés és kártérítés folyt be (1909-ben 217'44 korona).

II. *Hírlapkönyvtár*. Gyarapodás: *Köteles példányokban* (t. i. a törvényben előirt havi vagy évnegyedes csomagokban és szabályellenesen: egyes számonként küldve) 87.883 hírlapszám; *ajándék útján* 1941 szám; *vétel útján* 3288 szám; a könyvtár egyéb osztályaiából *áthelyezés útján* 1931 szám. Az összes gyarapodás tehát 95.043 hírlapszám (1909-ben volt: 94.210).

Az ajándékok közt kiemelendők a Nemzeti Kaszinó által átengedett külföldi hírlapok, melyek már több mint tíz éve többé-kevésbé teljes példányokban gyarapítják a hírlaptár anyagát. Egyéb ajándékozók voltak még: Délamerikai Egyesült Köztársaságok; a «Fejérvármegye Hivatalos Lapja», a clevelandi «Szabadság» és a «Veterinarius» cz. lapok szerkesztősegei; Engel Imre (Szeged), dr. Herrmann Antal, Kereszty István, Madarassy László, dr. Pap Zoltán, Verbiř Béla.

Nevezetes szerzemény még a Thaly Kálmán hagyatékából származó «Nova Posoniensia» 1721—22. évi 52 száma; ezen első, rendszeresen megjelenő magyarországi hírlapról mutatóványt közlünk. (1. kép.) Ritka a Thaly Kálmán által 1863-ban szerkesztett «Nemzeti Képes Ujság», benne a később elkobzott 12. szám eredeti példánya; Széll Farkas hagyatékából származik az 1848. évi «Debreczen-Nagyváradai Értesítő» három száma, dr. Kacziány Gézától pedig az 1849. évi «Magyar Őr» két száma, a mely évfolyamok rendkívül becsesek, mert eddig egyetlen számuk sem volt meg a Múzeum gyűjteményében.

Hírlapok vásárlására 213'90 K fordítottatott (1909-ben 209'50 K).

A hírlaptár olvasótermet 3250 olvasó látogatta, kik a könyvtárban 6341 kötetet használtak; kölcsönzés útján pedig 51 intézet és egyén 171 hírlapkötetet használt a könyvtáron kívül. Összesen tehát 3301 olvasó 6512 hírlapkötetet vett igénybe (1909-ben 3437 egyén 6766 kötetet).

Czéduláztatott 677 évfolyam, átnézetett 69.775 hírlapszám, bekötöttetett 1298 kötet hírlap.

A föltartóztathatatlanul növekvő anyag elhelyezése már már alig lehetséges; az elmúlt évben, a világoasság rovására, kényszerülve volt a hírlaptár az emeletnyi magasságban végigfutó folyosó ablakainak felső fülkéjébe polczokat erősíteni, hogy így legalább 6—700 kötet számára jusson hely, a mi azonban aránylag elenyésző csekély. A tavaly megkezdett átrakodás így

Handwritten musical score for a piece titled "Ave Maria". The score is written on five staves. The first staff contains the vocal line with the lyrics "Ave Maria". The second staff is for a piano accompaniment, marked "piano" and "f". The third staff is for a second piano accompaniment, marked "piano" and "f". The fourth staff is for a third piano accompaniment, marked "piano" and "f". The fifth staff is for a fourth piano accompaniment, marked "piano" and "f". The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings. There is a circular stamp on the right side of the page, and some handwritten notes and corrections are visible.

Fin. no. Ave Maria
Allegro moderato
piano
f
ritard.
tacet
piano
f

Handwritten notes and corrections:
Handwritten notes and corrections:
Handwritten notes and corrections:
Handwritten notes and corrections:
Handwritten notes and corrections:

is átnyulik a jövő esztendőbe, a nélkül, hogy a helyszüke számbavehető orvoslást nyerne.

Főlemlítendő — mint a kezelést megnehezítő s a teljes rendtartást illuzóriussá tevő körülmény — hogy a nyomdák nagy része, minden figyelmeztetés után is, a törvény világos szövege ellenére számonként küldi be a hirlapokat s ebből az anyagból, melynél az eltévedés lehetősége is inkább fönnforog, aztán jóval több hiányzik, mint a nyomdai kimutatással csomagban küldött, rendezetten érkező anyagból. A lefolyt évben 17.109 szám (míg 1909-ben csak 16.053 sz.) érkezett be egyenként.

III. *Kéziratár.* Gyarapodás: *Ajándékozás* útján 15 kézirat, 60 irodalmi levél, 1 zenei levél, 14 irodalmi analecta; *hivatalos gyűjtés* útján 1 népdal-gyűjtemény; *vétel* útján 22 újkori kézirat, 41 irodalmi levél, 17 zenei levél, 2 zenei kézirat, 25 irodalmi analecta; *áthelyezés* útján 7 kézirat, 10 irodalmi levél, 2 zenei levél, 1 zenei kézirat, 8 irodalmi analecta. Az évi gyarapodás darabszáma tehát 494 (1909-ben 425 darab).

Kéziratok vásárlására 3313·20 korona és 318·80 márka fordított (1909-ben 2989 korona és 54·60 márka).

Kéziratokat ajándékoztak:

Fabó Bertalan, özv. Gillming Ferenczné, Gulyás Pál, dr. Gyóry-Szabó Károly, dr. Hampel Józsefné, Hegymeghy Dezső, d'Isoz Kálmán, Kereszty István, Madzsar Béla, Mahler Ede, Melich János, Schapf Endre, néhai Széll Farkas örökösei, Tettei Nándor, Tolnai Vilmos, Vécsey Tamás.

A szerzemények közt kiemelendő a Petőfi-ereklyetár jelentékeny gyarapodása. Tizenhat darab oly könyvet sikerült megszerezni, melyek a költő könyvtárából valók. A többi ereklyét Szendrei Júlia, Petőfi Zoltán, Petőfi István s a Horvát-család tagjainak levelezése és egyéb iratai képezik, melyek főleg Szendrei Júlia és Petőfi Zoltán életére nézve tartalmaznak nagybecsű adatokat.

Az irodalmi levelestár főleg néhai Ágoston József hagyatékából származó irói levelekkel nyert nevezetes kiegészítést.

Érdekesebb kéziratok: egy 1644-ben Nagylévárdon lemásolt német nyelvű szakácskönyv, egy 1722-ből való magyar lovassági *regulamentum*, a magyar vezényszavak egyik legrégebb kútforrása, Balog Istvánnak a magyar színészet egyik úttörőjének 1820—1839 között irt naplója, Papp János Magyar története, melyet a szerző

mint Guyon tábornok gyermekeinek nevelője írt Damaskusban s benne a szabadságharc történetét személyes élményei alapján írta meg, stb.

A zenei kéziratok közt kiemelendő Ruzitska József Kemény Simon czimű operájának 1822-ből való partitúrája és Liszt Ferencz Ave Mariájának eredeti kézírata, melynek egyik átdolgozását a szerző sajátkezű följegyzése szerint Budapesten 1881 március 24-én írta. E kéziratnak azt a részét, a hol annak dátuma olvasható, facsimileben közöljük (2. kép).

A zenei levelek gyűjteménye Liszt Ferencz, Reményi, Hummel, Hauser stb. leveleivel szaporodott.

A kéziratárat a lefolyt évben 228 kutató kereste föl, kik annak állományából 796 kéziratot, 2314 irodalmi levelet és 17 analectát használtak. Hivatalos megkeresésre 32 esetben 66 kézirat és 13 irodalmi levél kölcsönöztetett ki. A használók száma tehát együttvéve 260, a használt daraboké pedig 3706 (1909-ben 235 kutató 1090 darabot használt).

Elkészült Pulszky Ferencz nagy terjedelmű levelezésének — mely részenként került különböző alkalmakkor a könyvtárba — egyesített jegyzéke, hasonlóképen az újonnan létesített Musica szak repertoriuma. Az irodalmi levelestár és irodalmi analecták csoportja revideáltatott és új jegyzék készült a Petőfi-ereklyékről. Az újabb szerzemények rendszeres feldolgozásában nincs hátrálék.

IV. Levéltár. Gyarapodás: *ajándék* útján 3164 darab, *vétel* útján 3425 darab, *áthelyezés* útján 4 darab, *letét* útján 526 darabbal, összesen 7119 darabbal szaporodott. Ez az összeszámított mennyiség azonban csak igen kis része az évi gyarapodásnak, mely épen a lefolyt év alatt szokatlanul nagy mérveket öltött. Ez év alatt kerültek ide: letéteményképen a Magyary-Kossa cs. levéltára, végrendeleti intézkedéssel Thaly Kálmánnak nagy mennyiségű másolatokból és eredetiekből álló gyűjteménye, valamint itt letéteményezett családi levéltárának kiegészítésére rendelt hagyatéka és Türr Istvánnak az állam által 40.000 koronaért megszerzett irodalmi hagyatéka és levelezése. Mindezen igen nagy terjedelmű, egyenkint sok-sok ezer darabra menő gyűjtemények rendezésére és számbavételére a lefolyt év alatt gondolni sem lehetett, mert a levéltár maroknyi személyzetét az egyre sűrűbben jelentkező kutatók kiszolgálása és a napi ügyek

elintézése, főleg pedig a könyvtárban működő vizsgálóbizottság kívánalmainak teljesítése a legnagyobb mértékben megakadályozta abban, hogy intenzív levéltári rendezési munkásságot végezessen.

Levéltári darabokat ajándékoztak a következők:

Bevilaqua Béla, Budapesti táborigazgató főpapi hivatal, Darányi Kálmán, Dévai Gyula, Josipovics Miklós, Königmajer Ilona, Márki Ferencz, Mautner László, Mika Sándor, Orsz. börtönügyi múzeum, néhai Reiner Zsigmond, özv. Széll Farkasné, id. Szinyei József, Tettei Nándor, Thallóczy Lajos, Vécsey Tamás.

A levéltár gyarapítására 57.320 korona, 361·95 márka és 1200 frank fordított. Ezen szokatlanul nagy összegből 40.000 korona a Türr-iratok vételárára esik, melynek fedezéséről a magas kormány külön hitel nyújtásával gondoskodott. Továbbá 5350 koronát tesz ki a gróf Kreith-féle 1848/49-iki szabadságharczi múzeumból megszerzett iratok vételára, 3000 koronáért a Kacziány-féle gyűjtemény szereztetett meg, 2600 koronáért pedig egy nagyobb erdélyi levéltárból és gyűjteményből származó középkori okleveleket és armálisokat sikerült megszerezni.

A múzeumi törzsanyag feldolgozott gyarapodásából 177 db a középkori eredeti oklevelek, 37 db a nemesi iratok és címereslevelek, 1705 db a szabadságharc és emigrációkori gyűjtemény-csoportjába esik.

A nevezetesebb szerzemények közül kiemelendő: 139 középkori oklevélből álló gyűjtemény, mely egy magánlevéltár anyagából vétel útján került a Múzeum tulajdonába; ez oklevelek jobbjára Hunyad és Közép-Szolnok vármegyékre, továbbá a Csáholicsaládra vonatkozólag tartalmaznak adatokat. E gyűjteményben van a többi közt II. Ulászló király által 1508 május 27-én fia, a gyermek II. Lajos nevében kiállított hitlevelének eredetije, melyben tudatja az ország lakosaival, hogy fiát magyar királylyá koronáztatja s egyúttal a maga, fia és összes örökösök nevében fogadja, hogy az ország törvényeit, szabadságait híven megtartja, fiát a magyar rendek között az országban hagyja, idegen fejedelemnek nevelés végett át nem adja és kötelezi fiát, Lajos királyi herceget arra, hogy érett korban az ország jogainak megtartására ígéretet tegyen. E nagyérdékű oklevélnek a mellékelt facsimilén adjuk képét.

Megszereztetett a fiágon kihalt gróf Beleznay-család levél-

tára, mely 6750 darabból áll, ezek között 10 db eredeti középkori oklevél. Az újabbkori iratok közül pedig különösen kiemelendők néhai Thaly Kálmán nagyterjedelmű történelmi forrás-gyűjteménye, különösen a Thököly- és Rákóczi-korra vonatkozó eredetiek és másolatok tömegével, Türr István tábornok hagyatéka, Kacziány Géza 1848/49-es gyűjteménye és a gr. Kreith Béla múzeumából megszerzett s főleg az emigráció kezdetére vonatkozó anyag. Az 1848/49-es iratok közt érték szempontjából az első helyek egyikére kell tennünk a honvédsereg központi halálzási nyilvántartó anyakönyvét, melyet a budapesti tábori főpapi hivatal közvetítésével a cs. és kir. közös hadügyministerium ajándékozott a Múzeumnak, és a Kacziány-gyűjteménnyel megszerzett 1849-iki radikálpárti programot sok eredeti aláírással. Nagyszerű egy ajacciói kereskedőtől, A. Folaccitól 1200 frankon megszerzett 12 darab emigracionális levél, melyek Kossuthtól, Teleky Lászlótól, Cavourtól stb. Pietri senatorhoz intézvék.

A címeres és nemeslevelek gyűjteménye 37-tel gyarapodott. Ezek között van egy középkori is, Zsigmond király címereslevele Gathaly László részére 1431-ből. Az újabbkori címereslevelek között feltűnő nagy számmal találhatók erdélyi fejedelmektől származók, egyik-másik szép lapszéli díszítésekkel. A legújabb korbéli armálisok közt pedig díszes kiállítása és ezüsttokba foglalt pecsétje által kiválik Mária Terézia 1753-iki grófi oklevele a Klobusiczky-család részére.

A letéteményezett családi levéltárak száma a lefolyt évben a következőkkel gyarapodott:

1. A Hidaskürti Nagy-családéval, melyet Magyary-Kossa Ferencz tétémenyezett le. A levéltár összesen 2125 darabot foglal magában, ezek között 8 db középkori oklevél, 4 címereslevél és nemesi irat található.

2. A fiágon kihalt gróf De la Motte-család levéltára, melyet özv. báró Skrbenszky Ottóné szül. De la Motte Róza grófnő helyezett el a Múzeumban; a kis levéltár mindössze 34 darab XVIII. századi iratot foglal magában.

3. A Magyary-Kossa-család levéltára, melyet Magyary-Kossa Sámuel helyezett letétbe. E levéltár rendezéséhez még nem lehetett hozzáfogni. Ez új levéltárakkal az itt elhelyezett családi letétek száma 88-ra emelkedett.

Ezenkívül egyes levéltárak újabb letétek által tekintélyes kiegészítést nyertek. Így:

1. A báró Jeszenák-levéltár Thaly Kálmán hagyatékából annak állagába tartozó 79 darabbal.

2. A gróf Forgách-levéltár szintén e hagyatékból 49 dbbal.

3. A Thaly-család levéltára szintén e hagyatékból Thaly Kálmán nagyterjedelmű levelezésével s reá és családjára vonatkozó iratokkal gyarapodott.

4. A gróf Széchényi-levéltár gróf Széchényi Viktor által 398 darab genealogiai táblával és címerrajzzal bővült.

5. A Berzeviczy-család levéltárát Berzeviczy Albert v. b. t. t. egy darabbal gyarapította.

A levéltárat a lefolyt évben 209 kutató kereste föl, kik annak állományából 71.324 darabot használtak; 33 térítvényen 2517 db irat kölesönöztetett ki, összesen tehát 242 egyén használt 73.841 darabot (1909-ben 252 egyén 101.291 darabot).

A levéltár munkásságát a növekedésknappó részletes vezetése, az újabb szerzemények rendezése, a közönség részéről egyre nagyobb mérvben nyilvánuló nemességi kérdezősködések ügyében való kutatások végzése és a Múzeumban működő bizottság követeléseinek kielégítése teljes mértékben igénybe vette s hogy mégis jutott idő nagyobb gyűjtemények rendezésére, ez csak fokozott munkássággal volt elérhető.

A már fönt ismertetett levéltári rendezéseken kívül felállított a Szunyogh-levéltár, összesen 17.513 jobbara legújabb kori irattal. Feldolgoztatott a Hidaskürti Nagy-család levéltára 2125 darab irattal és nagy mértékben haladt a Türr-iratok rendezése, mely a levéltár személyzetének három tagját állandóan foglalkoztatta.

***

A könyvtári tisztviselők és alkalmazottak irodalmi munkásságát a következő összeállítás mutatja:

Id. Szinnyey József

osztályigazgató.

1. Magyar írók élete és munkái 119—122. füzet. (XIV. kötet 1—4. füzet. Táncz-Ujhely.)

2. Széki gróf Teleki-család írói. (Különlenyomat a «Magyar írók»-ból).

3. Merényi (Müller) Matild meghalt! (Visszaemlékezések. Komáromi Lapok 5. sz.)

4. Bach-korszak. Naplójegyzetek 1852. VII—IX. (Komáromi Lapok 1—3., 9—10., 44—48. sz. Részben átvette az Ország-Világ 7., 8. sz. Különlenyomatban is megjelent.)

5. A magyarság. (Budapesti Hirlap 79. sz.)

6. A régi Komárom. (Komáromi Lapok 36. sz.)

7. A nyárasdi csata 1849. (Budapest 306. sz.)

Kollányi Ferencz

pápai praelatus, jaáki apát, igazgató ör, a hiteles helyi levéltárak országos főfelügyelője, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja.

1. Az Akadémia és a Nemzeti Múzeum. Értekezések a történet-tudományi osztály köréből. (XXII. köt. 8. sz. 121. l.)

2. Emlékbeszéd Knauz Nándor fölött. (Kéziratban.)

3. Szerkesztette a Magyar Könyvszemlét.

Sebestyén Gyula

igazgató ör.

1. Szana Tamás emlékezete. Székfoglalója alkalmából elmondta a Kisfaludy-Társaság 1910. márcz. 3-iki fölolvasó ülésén.

2. Volt-e naiv époszunk? Székfoglaló tanulmány. Bemutatta a Kisfaludy-Társaság 1910. márcz. 3-iki fölolvasó ülésén.

3. Petőfi-ereklyék a Magyar Nemzeti Múzeumban. (Ismeretterjesztő előadás 1909. nov. 13-án a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében. Kivonata: Jelentés a M. N. M. 1909. évi állapotáról. Budapest, 1910. 252—254. l.)

4. Jelentés lipcei, berlini, prágai és bécsi útjáról. (U. o. 208—216. l.)

5. Jelentése veszprémvármegyei gyűjtőútjáról. (U. o. 216—220. l.)

6. Katona Lajos Nekrolog. (Budapesti Szemle, 1910. szept. 405. füz. 450—454. l.)

7. Szerkeszti a Kisfaludy-Társaság Magyar Népköltési Gyűjteményét.

8. Munkácsi Bernáttal szerkeszti az Ethnographiát.

Horváth Ignác

igazgató ör.

1. Az 1909. évben keletkezett és megszűnt folyóiratok. (Melléklet a Magyar Könyvszemle 1910. évf. 3. füzetéhez.)

2. Történelmi repertorium. (Századok 1910. évfolyam.)
3. A magyar bibliografiai irodalom repertoriuma az 1909. év utolsó és 1910. év első három negyedében. (Magyar Könyvszemle 1910. évf.)
4. Jogi könyvtár. A jog- és államtudományi irodalom műszavak szerint rendezett könyvszete 1867—1910. című, Kudora Károly munkájának ismertetése. (Magyar Könyvszemle 1910. 4. füzet.)

Kereszty István

ör.

1. Budapesti Hirlap 172. sz.: Francia ponyva-versek. I. Rákóczi Györgyről (fordítások: dr. Haraszi Emil cikkében).
2. Egyetértés 67. sz. (a képes mellékleten): Siposs Antal.
3. Erkel Ferencz-Emlékkönyv: Az Erkel-család krónikájához.
4. A Franklin-Társulat kézi lexikona: Színészeti és zenei cikkek. (Sajtó alatt.)
5. Magyar Könyvszemle: A hazai hirlapirodalom 1909-ben (Melléklet.)
6. Művészeti Almanach 1911-re: Előadó zeneművészeink a külföldön.
7. Renaissance 12. sz.: Zenekongresszusi gondolatok.
8. Színházi Ujság (Szeged) 1. és 3. sz.: Budapesti zenei levél.
11. sz. Erkel Ferencz operái.
9. Színjáték II. évf. 3. sz.: A zenei szezon.
10. Vasárnapi Ujság 9. sz.: Chopin. 12.: Strauss Rikárd: «Elektra».
- 22.: Goldmark. 45.: Erkel Ferencz. 47.: Rékai Nándor: «György barát».
11. A Zene 5. sz.: A 80 éves Goldmark. 11.: Erkel Ferencz százéves.
12. Zeneközlöny 1909—10. 18. és 19. sz.: Dalolhatóság. 24.: Visszapillantás a lefolyt operaévre. — Minden számban: A M. Kir. Opera krónikája. 1910—11. 2. sz.: Szentirmay Elemér.
13. Zenelap 1. sz.: A tegnap és a holnap. 2.: Egy gonoszabb járvány. 5.: A százéves Chopinről. 6.: Márczius tizenötödike. 9.: Goldmark, az örökifjú. 10.: Érdek és érdeklődés. 11.: Operaházi ügyek. 13.: Emlékeztető. 17.: A százéves Erkel. — Sok számban a zeneirodalmi kritika.
14. Kéziratban dal- és karénekszövegek (az Egyetemi Énekkarok stb. számára).

Dr. Áldásy Antal

ör, a Magyar Tudományos Akadémia lev. tagja, egyetemi m.-tanár, a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság titkára.

1. Schönherr Gyula emlékezete. (Turul 1910. évf. I. füzet.)
2. A magyar országgyűlés követsége V. Lászlóhoz 1452. október havában. (Századok 1910. évf. VII. füzet.)

3. Ismertetések a Századok és a Turulban.
4. Czikkek a New-Yorkban megjelenő Catholic Encyclopedia-ban.
5. Genealogiai és heraldikai tárgyú czikkek a Révai-féle Nagy Lexikonban.
6. Szerkesztette a Turul-t, a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság közlönyét.

Dr. Bátky Zsigmond

ör.

1. Könyvismertetések az Ethnographiában.
2. A hajítófához. U. o.
3. Supon A., Fizikai földrajz című munkája I. kötetének fordítása. (Kogutowicz K.-val és Littke A.-val.)
4. Földrajzi tankönyvbírálatok a kultuszminiszterium számára.

Dr. Melich János

ör, egyetemi magántanár, akad. I. tag, a helsinki-i Finn-ugor társaság és a várnai Archaeologiai társaság I. tagja.

1. A magyar nyelv szláv jövevényei. (Különlenyomat a Magyar Nyelv című folyóirat 1910. évi folyamából.)
2. Die Herkunft der slavischen Lehnwörter der ung. Sprache. Berlin. (Különlenyomat az Archiv für slav. Philologie 1910. évi folyamából.)
3. A tövégi magánhangzokról. (M. Nyelv 1910.)
4. Heyden Sebald «Gyermekei beszélgetéseinek» krakkói töredéke. (Különlenyomat a Magyar Könyvszemle 1910. évi folyamából.)
5. Kisebb közlések, szófejtések, könyvismertetések a Magyar Nyelv, Magyar Könyvszemle, Archiv für slav. Philologie, Egyetemes Phil. Közöny című folyóiratokban.

Dr. Vértessy Jenő

ör.

1. Czakó Zsigmond. Fölolvasás a M. T. Akadémia febr. 21-iki ülésén. (Kivonata megjelent Akadémiai Értesítő IV. f.)
2. Vörösmarty drámáiról. (Budapesti Szemle III. f.)
3. Hugo Károly iratai a M. Nemz. Múzeum könyvtárában. (Magyar Könyvszemle III. f.)
4. Régebbi Faust fordítások. (Erdélyi Múzeum IV. f.)
5. Donnay és Aristophanes. (Egyetemes Philologiai Közöny VIII. f.)
6. Egy modern arab drámáról. (Uránia X. f.)

7. Rákóczi. Költemény. (A Cél II. f.)
8. A kard. Hugo Viktor költeménye. Fordítás. (Budapesti Szemle VIII. f. és Olcsó Könyvtár 1591—2. sz.)
9. Yvette. Maupassant regénye. Fordítás. (Klasszikus Regénytár X. sorozat.)
10. Kisebb közlemények az Életben, az Egyetemes Philologiai Közönyben és a Magyar Nyelvőrben.

Dr. Gulyás Pál

segédőr, a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Szövetségének jegyzője, a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelőségének népkönyvtári szakmegbízottja, a Magyar Könyvszemle segédszerkesztője.

1. Népkönyvtári címjegyzék. Budapest, 1910. (A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa kiadása. 8-r. 596, 2. l.)
2. Les drames scolaires français d'un Jésuite hongrois. (Revue d'histoire littéraire de la France. 1910. évf.)
3. Voltaire és Shakespeare. (Magyar Shakespeare-tár 1910. évf. és különnyomathban.)
4. Francia iskolai drámák hazánkban. (Erdélyi Múzeum 1910. évf.)
5. Egy ismeretlen Vitéz-kódex a hannoveri kir. könyvtárban. (Magyar Könyvszemle 1910. évf.)
6. Páris tudományos közkönyvtárai. II. és III. közlemény. (U. o.)
7. Az 1680. üstökös-járás irodalmához. (U. o.)
8. Az új fővárosi könyvtár tervezete. (U. o.)
9. Az új fővárosi közkönyvtár körül. (U. o.)
10. Vidéki könyvtáraink. (U. o.)
11. Az olasz népkönyvtárügy fejlődése és jelen állása. I. közlemény. (Múzeumi és Könyvtári Értesítő 1910. évf.)
12. A katonaság, a tanító és a kultúra. (Népevelők Lapja 1909. évf. Pótlás a tavalyi kimutatáshoz, melyből, minthogy a cikk tudtom nélkül jelent itt meg, kimaradt.)
13. Könyvismertetések: *A)* az Egyetemes Philologiai Közönyben, *B)* a Magyar Könyvszemlében, *C)* a Museumskundéban.
14. Kisebb közlemények: *A)* a Magyar Könyvszemlében és *B)* a Magyar Nyelvben.

Dr. Bártfai Szabó László

segédőr, a Heraldikai és Genealogiai Társaság jegyzője.

1. A Hunt-Paznan nemzetségbeli Forgách-család története. Budapest, 1910.
2. Gyöngyös város czéheiről. (A Gyöngyösi Kalendárium 1910. évf.)
3. Könyvismertetések a Turulban.

Dr. Bajza József

segédőr.

1. Petőfi István versei. (Petőfi-könyvtár XVII. kötet.)
2. Petőfi költői nyelvéről. (Magyar Nyelvőr.)
3. A Szemere-Tár Bajza-levelei. (Irodalomtörténeti Közlemények.)
4. Birálatok: 1. Rubinyi Mózes: Mikszáth Kálmán stílusa és nyelve. (Magyar Nyelvőr.) 2. Maday Gyula: A költői nyelv és Csokonai. (Magyar Nyelvőr.) 3. Haraszti Károly: Bajza és Toldy levelezésének irodalmi jelentősége. (Irodalomtörténeti Közlemények.) 4. Concha Győző: A gentry. (Turul.)
5. Szeremley Császár Lóránt †; Prohászka János: Petőfi költői nyelvének fősajátságai. (Philologiai Közöny.)

Jakubovich Emil

gyakornok.

Könyvismertetések a Turulban:

1. A csikszentsimoni Endes-család levéltára 1544—1848. (Közlí Sándor Imre. Kolozsvár, 1910.)
2. Rudnay Béla: Az Ujfalussyak és Rudnayak perei a Petróczyek ellen 1543—1591. Budapest, 1910. (Turul 1910. évf. 3-ik füzet.)

Dr. Gerevich Tibor

gyakornok.

1. Le relazioni tra la pittura e la miniatura bolognese nel trecento. II. III. (Rassegna d'Arte, 1910. febr.—marzo.)
2. Nuove ricerche intorno all'architettura Bentivolesca. (U. o. 1910. marzo.)
3. A barok-kutatás mai tudományos állása. (Budapesti Szemle 1910. július.)
4. Az építészeti munka szervezete a középkorban. (Budapesti építőmesterek ipartest. évkönyve.)
5. Külföldi Szemle. (Múzeumi és Könyvtári Értesítő 1910. 1—4. füzet.)
6. Könyvismertetések: *a)* Österreichische Kunsttopographie; *b)* E. Basermann—Jordan: Der Schmück; *c)* W. Bode: Die Sammlung Oscar Huldshinsky; *d)* Rassegna d'Arte; *e)* M. Csaki: Baron Bruckenthalisches Museum in Hermannstadt; *f)* b Forster Gyula: Olaszország legujabb törvényhozási intézkedései a műemlékek védelme körül;

g) H. Posse: Die Gemäldegalerie des Kaiser Friedrich-Museums. I. Abt.;
 h) J. Polnesics: Alte Innenräume österr. Schlösser, Paläste und Wohn-
 häuser. I. Lief.; i) Erdélyi Múzeum; j) A Pécs—Baranyamegyei Múzeum-
 Egyesület Értesítője; k) A Bács-Bodrogvármegyei Tört. Társulat XXV. év-
 könyve; l) Tragor J.: Vác története 1848—49-ben; m) E. W. Braun:
 Die Bronzen der Sammlung von E. Rho; n) L. Diehl: Der Altertümer-
 Sammler; o) P. Schubring: Hilfsbuch zur Kunstgeschichte; p) B. Klein-
 schmidt: Lehrbuch der christlichen Kunstgeschichte; q) M. Dvořák
 und B. Matejka: Topographie der historischen und Kunst-Denkmale
 im Königreiche Böhmen. U. o.; r) J. von den Gheyn: Chroniques et
 conquestes de Charlemaigne. (Magyar Könyvszemle 1910. 4.)

7. Kisebb közlemények és ismertetések a Rassegna d'Arte-ban.

8. Részt vett a Beatrix-Okmánytár sajtó alá rendezésében.

Bevilaqua Béla

gyakornok.

1. Libro d'oro della nobiltà Italiana. (Ismertetés. Turul.)
2. De stūpae noxa 1823. (Állatorvosi Lapok.)
3. A valóság problémája. Ismeretelméleti tanulmány. (Sajtó alatt.)

Dr. Holub József

gyakornok.

1. A Mika Sándor szerkesztette Történelmi Olvasókönyvek VI. ré-
 szébe (Magyarország története különös tekintettel az alkotmány törté-
 netére) fordította az 1435—1608-ig terjedő részt.
2. Heraldikai apróságok. (Turul 1910. IV. füzet.)
3. Zala vármegye megbízásából dolgozik a vármegye történeti
 monografiáján.
4. Könyvismertetések. A Századokban: Alexa Ivić: Ansiedlungen
 der Bulgaren in Ungarn. 1910. V. füzet. A Turulban: Ferenczi Miklós:
 Hadadi báró Wesselényi István élete és naplója. 1910. IV. füzet.
 Jahrbuch der K. K. Heraldischen Gesellschaft Adler, 1910. IV. füzet.

Dr. Rédey Tivadar

gyakornok.

Az 1910. évben a következő fővárosi lapokban jelentek meg köl-
 teményei: *Uj Idők*; *A Hét*; *Élet*; *Magyar Szemle*; *Pesti Hírlap*;
Az Ujság. — Számszerint: 18.

A HAZAI RUTÉNEK LEGRÉGIBB NYOMTATVÁNYAI.

DR. SZTRIPSZKY HIADORTÓL.

(Első közlemény, két szöveggéppel.)

A rutének száma a XVI—XVII-ik században történt sűrű telepítés miatt erősen növekedőben volt. Azelőtt úgy csekély számuk, mint pásztoroló életmódjuk nem adott alkalmat irodalom keletkezésére. Addig az időig irodalmuk tisztára templomi ószláv könyvekből és pedig túlnyomóan kéziratokból állott. Mivelődésük legrégibb góczpontján, a máramarosi Körtvélyes bazilita monostorában már nyomdájuk is volt 1640 és 1680 között. Ennek mindössze két termékét ismerjük: 1. *Bukvar* és 2. *Pentecostarion* címűt, a mint azt Petrof kimutatta.¹

A politikai jogokkal nem biró, törvényileg el nem ismert görögkeleti vallás jobbagysorra szorította a rutén papokat, e nemzetiség egyedüli vezetőit s így kulturintézmények teljes híján azon a két könyvön kívül egyebet nem is termelhettek. Irodalmuk csakis akkor indult némi fejlődésnek, a mikor az 1646. évi vallási unio révén a nyugateurópai eszmeáramlatok körébe jutottak. Ezek hatása alatt a XVII. és XVIII. században alig tizenkét rutén könyv keletkezett, a melyeket a hazai könyvészet részben egyáltalán nem ismer, részben pedig kiegészítésre, pótlásokra várva hiányosan ismertet.

I.

3. DE CAMELIS JÓZSEF, Katechisis dlja nauki Uhroruskim ljudem žložennij. *Nagyszombat*, 1698. az akadémia betűivel

¹ *Materialy* dlja istoriji ugorskoj Rusi, V. 101—105. I. Ismertetője, *Melich* János dr. (*M. Könyvszemle* 1909:93.) minden megjegyzés nélkül hagyja Petrofnak azt az állítását, hogy volt ennek a sajtónak még egy harmadik nyomtatványa is és pedig egy Molitvoslov, azaz imádságos könyv. Mi azt hisszük, hogy Petrof ezt kellőleg nem bizonyította be. Ezért tehát csak a fenti kettőt tartjuk Régi Magyar Könyvtárunkba való adaléknak.

Hoerman András által. 8°, elül: címlevél + 362 számozott lap + a fordító, Kornicki János zárószava, tartalom és sajtóhibák jelzése 3 számozatlan levelen.

Amíg az orthodoxiáról a katolikus hitre vezető átmenet tartott, a régi barbár világ még jó sokáig folytatódott a rutén papság kivált hegyvidéki részének tanultsága tekintetében. Ezen a siralmas állapoton akart segíteni a Chios-szigetről származott és Rómából Munkácsra küldött új püspök, a görög De Camelis József. Legelső dolga volt, hogy papjait a jobbágysorból kiszabadítsa és számukra, mint katolikus papoknak, mentességet eszközöljön ki Lipóttól. Ezt a kurucz háboruk lezajlása után nagy nehezen aztán ki is küzdötte a földesuraktól, köztük időrendben legelsőnek Rákóczi Ferencztől.

Második dolga volt, hogy papjait a keresztény hit igazságaira rendszeresen megtanítsa. Ebből a célból latin nyelven papi katekizmust állított össze, a melybe beleszorította a papoknak szükséges sok egyéb tudnivalót is. De Camelis azonban idegen volt; a rutén nyelvhez még csak nem is konyított s így csupán ruténul tudó papjai számára ez a latin könyv hasznos nem hozott volna. Alkalmos embert keresett tehát, a ki azt ruténra lefordítsa. A siralmas viszonyokat igen jellemzően azonban nem találkozott tizennyolcz vármegyére kiterjedő egyházmegyéjében egyetlen tollforgató pap sem, a kire ezt a munkát bízhatta volna. Így hát Galicziából hozatott tudós papot *Kornicki* János személyében, a ki azt 1697-ben lefordította. A püspök azután 1698-ban Nagyszombaton a jezsuiták sajtóján ki is adatta ezt a 368 oldalas katekizmust.¹ A ruténeknek ugyanis fejedelmi pártfogás és iskolák, meg egyéb művelődési eszközök teljes hiányában saját nyomdájuk egészen 1863-ig nem volt.

Ez volt a legelső katolikus, sorrend szerint azonban már harmadik, rutének számára készült hazai nyomtatvány.² Teljes czime a következő:

¹ Szabó K. (R. M. K. II. 1933.) tévesen 412 laposnak írja le, holott a címlevelén kívül tényleg 362 számozott *oldala* és a végén három számozatlan levele van, tehát a könyv címlevelével együtt összesen 370 lapos.

² Szabó Eumén *Christomatia* című munkájában (Ungvár, 1893. 187 l.) azt írja ugyan, hogy De Camelis püspök még előbb, 1692-ben egy *Casuistica* című rutén könyvet is adott volna ki ugyancsak Nagyszombatonban. Ez tehát

Katechĭsis | dlja nauki Uhroruskĭm ljudem | zložennĭj | Ot prevelebnĭjĭš (oho): H(ospo)dĭna Jo: Josĭfa: | De Kamelis Chio Ep(isko)pa Sebast(ijskoho): Mu- | kačov(skoko): ĭ proč: | Nami-sniĭka (Ap(osto)lskoho nad Ljudmĭ | Vostočn(oho): (nab(o)žen-(stva): | v Krolevstvi Uhorskom, ĭ jeho Predjilach | Presvit(loho): Cesar(skoho): ĭ Krolev(skoho) Maje- | statu sovĭtnĭka. | IHS v Ternavi Tĭpom: Akademi(ij): odĭmene An- | dreja Hoermanna, Roku B(o)ž(o)ho, 1698.¹ (1. ábra.)

Magyar jelentése im ez: Katekizmus a magyar-rutén nép tudományára (tanítására) szerkesztve főtisztelendő Chiosi De Camelis Jo. József úrtól, sebastiai és munkácsi stb. püspöktől a magyar királyságban és részeiben lakó keleti szertartású népek apostoli helytartójától, a felséges császárnak és királynak tanácsosától. Nagyszombat, az akadémia betűivel, tőlem Hoermann Andrástól az Úrnak 1698. évében.

A kis nyolczadrétű könyv lapjának nagysága 9×15 cm., a szövęgszedés tükrének szélessége 7.7 cm., a tükör magassága 11.7 cm., azonban lapszám, ívjelzés és az órszók nélkül; ezeket is beletudva, a tükör teljes magassága 13 cm. Sárgás papirosú lapjai fent a középén számozvák és pedig a cziril abc folyó betűivel. Minden lapszámot 2—2 szembe fordított hajlott zárójel foglal maga közé, ilyenformán:)(ā)(.

Vizjegye nincs, ívjelzése pedig a lap alsó felének közepén így halad: A₂ A₃ A₄ A₅, három levelen a jelzés megakad; azután következik a második ív jelzése: B₁ B₂ B₃ B₄ B₅, három levél ismét

megelőzte volna a Katekizmust. Azonban a könyvészet sem ilyen, sem más című De Camelis-féle nyomtatványt nem ismer sem 1692-ből, sem pedig Camelis püspökségének (1690—1706) valamely más évéből. Szabó híradása téves, meg nem bizonyított; valószínűleg a Bizancci-féle 1727-ben megjelent Casuistica szolgáltatott okot a tévedésre, a mellyel amazt Szabó forrása összezavarta. Erről az utóbbiról alább. Szabó híradását minden megjegyzés nélkül elfogadta *Petrof*, *Materiali* IV. 28. és *Hodinka* Antal is, A munkácsi g. k. püspökség története 811. l.

¹ Ez az olvasás sokban eltér attól, a melyet Szabó Károly adott közre. (R. M. K. II. 1933. sz.) Mi Szabónak itt nemcsak sajtóhibáit igazítjuk ki ezzel, hanem a rutén nyelvű könyv címét csakugyan rutén fonetikával adtuk is vissza s nem nagy orosz-szerbes hangoztatással, mint a hogy ezt Szabó K. tette, nem tudom, melyik munkatársának (a könyvezim kiolvasójának) hibájából.

jelzetlen, azután ugyanígy a *C* stb. latin betűsor betűi egészen a *CC*₂-ig. Minden lapot őrszó rekeszt be.

A címlevél *b*) oldalának közepét ilyen szövegű négy sor foglalja el: *Keresztény tudomány Krisztus valamennyi hívője számára, úgy egyháziaknak, mint világiaknak; különösen pedig az ifjaknak szükséges.* E ritka könyv később felbukkanó, esetleg csonka példányainak meghatározhatására jónak látjuk tartalmának menetét részletesen is közölni.

A címlapot nem számítva, az *a*) betűvel jelzett első lapon kezdődik a szerző előszava s tart a 8-ik levélíg. A 9. levéltől kezdve a könyv tartalmát is mutató, következő fejezetek vannak benne:¹ 9. l. *Ščo majut čyniŭi duchovniŭi, podajučy ljudem tuŭju nauku.* (Mit tartoznak cselekedni a lelkipásztorok e tudomány-nak tanítása alkalmával.) — 12. l. A keresztény tudomány első fejezete. *O virji i ispovidaniji viry apostolskom* (így, apostolskoj helyett!). A hitről és az apostoli hitvallásról. (1. fejezet.) — 98. l. A reményről s az Úr imájáról (2. fejezet). — 122. l. A szeretetről és Istennek tízparancsolatjáról (3. fejezet). — 149. l. Az egyházi szentségekről (4. fejezet). — 157. l. A keresztségről (O krescenyi, így!). — 169. l. A bérnálásról. — 179. l. Az eucharisziáról. — 209. l. A bűnbánatról. — 230. l. Az utolsó kenetről. — 237. l. Az egyházi rendről. — 251. l. A jegyváltásról és a házasságról. — 272. l. Az ötödik fejezet különféle kérdésekre ad feleletet. — A 362-ik levelet három számozatlan követi. Ezek elsőjének, a 363-nak *a*) oldalán a fordítónak utószava olvasható, *b*) oldalán pedig a tartalom-mutató; a 364*a*–*b*) és 365*a*–*b*) oldalakon a tekintélyes számú sajtóhibák igazítása. A fordító zárószava így hangzik:

«Ezt a jámbor könyvet latinról ruténre fordítgatva, ha miben tökéletlenségem és gyenge tudományom miatt vétekbe estem s minden kifejezést elég világosan visszaadni nem tudtam, kérem a szent katolikus egyházat, hogy nekem bocsásson meg s bölcsességével az én tökéletlenségemet igazítsa meg és fedezzen be, mint jó anya, kinek is örökké fiául ismerem el magam, méltatlan szolgálja az Úrnak, Kornicki János.»

¹ A rutén jelleg megmutatására az első két szakasz címét eredetiben is adjuk.

Kissé körülményesen ismertettük ezt a harmadik hazai könyvterméket, mert 213 esztendő alatt igazi könyvészeti ritkaság lett belőle. Azt mondja ugyanis róla 1879-ben Szabó Károly, hogy

КАТЕХИЗЪ.

ДЛЯ НАУКИ ОУГРОФСКИМЪ ЛЮДЕМЪ
ЗЛОЖИНИИ.

ЩО ПРЕКЛЕБЕНІИ: ГДНІА ІСОУСНФА:
ДЕКАМІЛІА ХІО ЕПІА СЕБАТ: МОУ.
КАЧО: І ПРЪ:

НАМѢСЕНКА ДНЛСКОГО НА ЛЮМН
КОСТОЧН: НАКЖІ:

В. КРОЛѢСТВѢ ОУГРОСКОМЪ, І ЕГО ПРАДЕЛА.

ПРЕСВѢ: ЦЕОА: І КРОЛѢ: МАЕ.
СТАТОВ СОВѢНКА.

ВТИРНІКѢ ТИПОМ: АКАДЕМ: ШДЪМІНІ ДНЪ-
АРІА ГОЕРМАННА, РОКУ БЖГО, АХФЦ.

1. ábra.

csak *egyetlen példányban* van meg hazánkban és pedig épen a Magyar Nemzeti Múzeumban.¹

¹ Jelzése: Hung. e. 1086.

Ide valószínűleg a XIX. század elején juthatott, a mire a könyv emléklapjára írt följegyzésen kívül abból is következtetünk, hogy az 1806-ban befejezett Széchenyi-katalogus még nem említi. A könyvtárnak valamelyik tisztviselője, vagy talán olvasója névtelenül azt írta oda ugyanis németül, hogy: «De Kamilis Katechismus für die unirten Ruthenen in Ungarn Tyrnau 1619 in ruthenischer Sprache.» Erről már Szabó Károly is megállapította (illetőleg szlávista munkatársa), hogy téves keltezés. Téves pedig három okból. Az egyik az, hogy de Camelis munkácsi püspöksége 1690–1706 között tölt el. Már pedig a címlapon szerzőként világosan de Camelis szerepel s így ezt a könyvet 1619-ben, vagyis 71 évvel püspöksége előtt nem írhatta. A második ok pedig az, hogy ez a káté — mint a rutének valamennyi nyomtatványa 1850-ig általában — czirillbetűs. Már pedig a nagyszombati jezsuita sajtót czirillbetűvel éppen De Camelisnek és a ruténeknek nagy pártfogója, Kolonics csak 1680 táján látta el. Erről nemcsak Kolonicsnak De Camelishez ebben a tárgyban írt és Hodinkától röviden említett leveléből¹ értesülünk, hanem más uton is. Káldi Györgynek *Istennek szent akarátja* című és Nagyszombatban 1681-ben nyomtatott egyházi beszédei mellett a nyomdászok nyilatkozatot adtak ki, a melyben a többek között ezt írják: Prospectum insuper voluit Illma D. V. desertissimis Ruthenorum ac Rascianorum animibus, quas ruditate obscurissimas illustrare satagit, procuratis in *Ruthenicum typum* magna liberalitate calculis, *nunquam hic antea visi*.

Harmadik ok pedig Hoermann nyomdásznak a neve. Ez a könyvnyomtató a nagyszombati sajtó összes termékeiből kivehetőleg 1694-ben kezdett dolgozni s 1703 után neve a könyveken többé nem szerepel.

A megjegyzés névtelen írójának dátumbeli tévedése azonban igen egyszerű okra vezethető vissza, a mely Szabó Károly figyelmét elkerülte. A címlap a nyomtatás évét ugyanis így jelzi: AXrΘN. A czirillbetűk számértékben való használata szerint az $A = 1000$, $X = 600$, $\Theta = 9$, $N = 8$. A 90-es számnak jelzésére

¹ A munkácsi g. k. püspökség története 811 l. A czirill betűket Kolonics valószínűleg Krakkóból, a híres nyomdavárosból szerezte, a mely egyúttal katolikus is volt s így Kolonics keze ide elérhetett. Disunitus népektől effélel bajosan kaphatott volna, Róma pedig ilyesmihez kissé messze volt.

azonban külön betű szolgál: a Ч. Hoermann pedig nem ezt a szabályszerű Ч czirillbetűt használta, hanem e helyett szokatlanul — egészen magyaros gondolkodás szerint — a 9-esnek megfelelő Θ jegyet. A czirillbetűs dátum névtelen megfejtője a Θ jegyet igazi értékében 9-nek, az N-t pedig tévesen, de érthető okból H helyett tíznek nézte, előtte tehát a ΘN jegyek egész természetesen 19-nek tüntek föl. Annál is inkább pedig, minthogy a szláv nyelvekben a 19-es szám képződése akként történik, hogy a kilenczet hamarabb mondják és előbb is írják ki, mint a tizet. Akár a német neunzehn. Szabályosan tehát így kellett volna jelezni az 1698-as évszámot: AXЧN. Hoermann azonban ezt nem tette: az ő fülében előbb a 90-es szám esengett; ezt egészen magyar módra 9-essel fejezte ki s így adott alkalmat arra, hogy a két utolsó számot 19-nek olvassák 98 helyett.¹

De Camelis ezt a kátét bizonyára olyan példányszám-ban nyomatta ki, hogy egyházmegyéjének valamennyi papja kaphasson belőle, sőt megszerzését egyenesen kötelezőleg minden papnak el is rendelte. Már pedig a munkácsi egyházmegyéből azóta két új püspökséget is hasítottak ki, az eperjesi rutén ajkút 1820. s a szamosújvári rumén ajkút 1856. évben; így tehát a munkácsinak eredeti terjedelme — mint azt magának De Camelisnek Diariumából olvashatjuk² — háromszorosa volt a mainak. Kiterjedt pedig Szepes, Sáros, Zemplén, Abauj, Gömör, Hont, Heves, Külsőszolnok, Hajdú, Szabolcs, Bereg, Ung, Ugocsa, Máramaros, Beszterczenaszód, Szilágy, Szatmár és Bereg vármegyékre egészben vagy kisebb részeiben. A rumén ajkú eklézsiákat nem is számítva (mert azok is Munkácshez tartoztak 1856-ig), a tisztán rutén ajkú munkácsi és eperjesi egyházmegyéknek ma mintegy ezerszáz papja van. Figyelembe véve azt, hogy Olsavszki idején mintegy 800 parochia volt a megyében, De Camelis alatt is ugyanennyit vehetünk fel. Hozzászámítva ehhez az időközben megmagyarosodott eklézsiákat a nyugati és déli vármegyékben, mintegy 1000 rutén papja lehetett De Camelisnek a nagyszámú

¹ Egyébként a 90-es számjegyek 9-essel való jelzése más czirillbetűs könyvekben is előfordul, de nagyon ritkán, tehát szabályellenesen.

² Kiadta *Zsathkovics Kálmán* a Tört. Tár, 1890. évfolyamában.

(körülbelül 30) Bazil-monostorok lakóival egyetemben. S a jövő nemzedékre is kellett számítani a nyomtatáskor.

Hová lett hát az 1000—1500 példány káté?

Szabó Károly 1879-ben csak egyetlenegy példányt ismert az ország köz- és magángyűjteményeiben s azóta is tudunkkal csak ötre szaporodott e szám. Egy csonka példánya megvan ugyanis Budapesten dr. Todoroszku Gyula bibliofil magángyűjteményében, a mely Sáros vagy Szepes vármegye egyik falujából került elő; a harmadik pedig szintén csonka, Lembergben van a Narodnij Dom rutén múzeumának úgynevezett Petruševič gyűjteményében. Ezt a példányt nem láttuk. Létezését csak onnan sejtjük, hogy Petruševič pontos leírását adja *Voprosy i otvjety* című már idézett művében. Szabó Eumén Ungvárt 1893-ban megjelent «A magyarországi rutén irodalom christomatiája» című munkájában szövegepróbát nyújtva a kátéból, forrásul az ungvári püspöki könyvtárban levő példányt nevezi meg, a mely itten tényleg meg is van. Ötödik, címlap nélkül való példányát a csernekhegyi bazilita-kolostor őrzi.

Ha tehát a közgyűjteményekben ily kevés számban van ez a káté, bizvást föltehető, hogy faluhelyt — templomok használatban nem levő ócskaságai között, parochiális vagy kántori lakásokban — lappangania kell még egy-két példánynak. Elterjedésének biztosítéka ugyanis nemcsak a püspöki parancsolat volt, hanem kifogástalan rutén, népies nyelvezete. Igaz, hogy fordítójának, a galicziai Kornickinek tollából számos polonismus is csuszott nyelvébe, de egyébként érthetőség szempontjából olyan a viszony közte és a nyomtatásban eddig kizárólag divatozott ószláv-orosz keveréknyelvű termékek között, mint a milyenben az olasz nyelv van a latinhoz. Hogy a papok értelmesen meg is tanulhassák, okvetlen paraszti észjárásukhoz kellett szabni a szerkesztését. Ennek pedig ez tökéletesen meg is felelt. Czeljárt tehát De Camelis nem tévesztette el.

A kátét meg is kellett tanulniok a papoknak. Ezt ugyanis nemcsak maga De Camelis őrizte ellen sűrű látogatásai alkalmával tett kikérdezéseivel, hanem a földesuri hatóságok is. A batyókóknak (atya) nevezett papok fölött joghatóságot ugyanis a földesurak gyakoroltak a *vichodra*¹ vagy vajdálásra járó vajdák

¹ Vichod rutén szó = kijárás, szemletartás.

útján, a kik a batykókat és a köznépet a hitvallásból kikérdezték. Egy 1701 évbéli ungvári urbarium¹ szerint «communis inquisitio vulgo vajvodatus nuncupata peragitur ad arbitrativam domini terrestris dispositionem. Examinari solent illa occasione presbyteri Rutheni de scientia orationis domini, symboli apost. etc., quae si ignoraverit presbyter, debet deponera fl. 1 denar. 80.» Tehát a már fölszentelt s parochián működő papokat némely uradalomban, pl. az ungvári, munkácsi és homonnaiban, a vichodra járó vajdák mindannyiszor kikérdezték s a felelni nem tudókat megbüntették. Ez az állapot Mária Terézia koráig tarthatott, kivált a hegyekben; mert a mikor Olsavszki Mihály 1750-ben beutazza megyéjét, följegyzéseiből láthatjuk, hogy egy-két öreg pap kivételével már valamennyien helyes feleleteket adtak vizsgálatain.

II.

4. *BUKVAR jazyka slavenjska*. Nagyszombat, 1699. az akadémia betüivel, Hoermann János András által. 8°, címl. + 3—40. számozott l.

De Camelis reformátori munkája nem merült ki a papi káté kiadásában. Ez a könyv csak arra volt szánva, hogy a már tényleg paposkodó, de tudatlanságban felnőtt lelkészeket a hit-tan elemeire tanítsa. A jövő nemzedék oktatásáról azonban más-képen kívánt gondoskodni. Emezt alapjaitól kezdve akarta az új szellemben nevelni s ezért a gyermekekre gondolt De Camelis.

A görögkeleti egyház az egész földön egyáltalában nem gondoskodott sem iskolákról, sem pedig az ifjúságnak iskolán kívül való, de olyan-amilyen könyvvel leendő oktatásáról. A reformáció gyors terjedésének egyik oka épen abban keresendő, hogy az újtók azonnal kátékba foglalták tanaikat s ezt papok és köznép hamar szétkapkodták. Példájukat követték a katolikusok is: a hitvallást a trienti zsinaton formulázták, Canisius pedig a hit tanait általános tetszésnek örvendő kátéba foglalta, a melynek magyar fordítása is már 1562-ben Bécsben megjelent. Csak a keleti egyház vallásának tanítására nem volt semmiféle népszerű rövid útmutató.

¹ Hodinka, i. m. 225 l.

A nikeai és a második konstantinopolisi zsinat formulákba foglalta ugyan a hitvallást, de népszerűen írt kátéja az egész keleti egyháznak a XVII. század első negyedéig egyáltalán nem volt. Lukaris pátriárka volt az, a ki az első kátét, és pedig a reformátusok erős befolyása alatt, Genfben 1629-ben latinul és görögül kiadta.¹ Benne Kálvin felfogását követi, a mi aztán rop-pant hullámozásba hozta az egész Keletet. A tunya orthodoxia, álmából felrázódva, kapkodott ide-oda, felzúdult és zsinaton anathemat mondott Lukaris kátéjára. Ez azonban végre is meg-termette a maga gyümölcsét: 1643-ban Mohila Péter, kievi rutén pátriárka, olyan kátét szerkesztett, a melyet az egész keleti egyház egyértelemmel elfogadott. Végeredményében tehát az első két keleti káté mégis csak a nyugati eszmeáramlatok gyümölcse.

Ha a keleti egyház még hatalmi területének középpontján sem tudott termelni kátéirodalmat 1643-ig, épenséggel nincs mit csodálkoznunk, ha azt látjuk, hogy a magyarországi rutének-nek még 1643 után sincsen kátéjuk. Valószínű ugyan, hogy a körtvélyesi monostori nyomda Bukvar-ja afféle ábécés káté lehetett, a milyenek akkor általán divatban voltak s a melyek egyikével alább meg is ismerkedünk, de hát bizonyosság híján erről ítéletet nem mondhatunk. Kátéhez csak akkor jutottak ezek, a mikor hitben Rómával egyesültek s így De Camelis ábécés kátéját elsőnek kell ebben a sorban kijelentenünk.

Ez a cirillbetűs *Bukvar* nevű ábécés káté 1699-ben jelent meg Nagyszombatban. Eddigelé mindössze egy példányban ismeretes: a budapesti Egyetemi Könyvtárban. Nincs ugyan rajta De Camelis neve, de több körülmény arra enged következtetni, hogy az ő keze járt közbe ennek kiadásában is. Szabó Károly ismerteti ugyan a R. M. K. II. 1966. száma alatt, de olyan rossz, felemás átirásban adja, hogy jónak látjuk azt, most immár helyesen, újra közölni. Pontos czímmása a következő:

BUKVAR | Jazyka Slavenŕska | PĪSANIJ ČTENIJA | učitijsja
choťjaščim v po- | leznoje rukovoženie. | v Tírnavi Típom Akadem:
Ro- | ku, ot Ržestva Chrstova. 1699. | ot Joanna Andr. Herŕman.

Magyar jelentése: A szláv nyelv ábécés könyve. Iratott az olvasást tanulóknak hasznos útmutatására. Nagyszombat, az

¹ Hunfalvy Pál. Az oláh káté. (Századok 1886. 484—486.)

akadémia betűivel, Krisztus születésétől számított 1699. évben Hermann János András által. (2. ábra.)

8°, 2½ ív; címlevél + 3—40. számozott lap. Órszavas lap-

2. ábra.

jainak számozása nyomdasiszítések és két-két zárójel közé foglalt czirillbetűkkel fent a közepén. Ívjelzése АВ—ГВ. Szövegének egész tükre 127×73. Sárgás, vastag, bordázott papirosának vízjegye nincs. A címlevél b) oldalán fent három oldalról

nyomdadíszek közé foglalt fametszet van, a mely a feszület előtt térdepelve imádkozó nőt ábrázol, a háttérben hegy és templom. A kép alsó részén ez a felírás van: S. BRIGITTA. A 3. és 11. lapon nyomdadíszekből összerakott fejlécz, a 7-iken kettős szárnyú angyalfő-záróvignetta, a 25. l. kosárban levő virágcsokor s a 40. l. kétfülű vázából kétfelé hajló leveles ág.

A Bukvarra vonatkozólag számolnunk kell azzal az esetleges ellenvetéssel, hogy ezt a könyvecskét nem a hazai rutének számára írták, hanem a szerbeknek. A címlap szerint ez a *szláv* nyelvnek volna az ábécéje. Ez igen bő köpönyeg, a mely alá jól megfértehető úgy a rutén, mint a szerb; hiszen a liturgikus nyelv, görög szertartás rendje és a czirillbetük mindkettőjüknél azonosak. Mindazonáltal több körülmény világosan beszél a mellett, hogy ez csakugyan rutének részére írott könyv.

Nagyszombatban tényleg nyomtattak a szerbek számára is katolikus ábécés kátét és pedig úgy latin, mint czirillbetűkkel. Két latinbetűs ilyen nyomtatványt ismerünk,¹ t. i. *CANISIUS Kratka Abekavica i kratak kerstianski katoličanski nauk*, 1696 és 1697; és egy czirillbetűst: *Kratka azbukvica, i kratak kerstjanski katoličanski nauk*. P. ot Petra Kanizia društva imena Isusova. Složen u *slavinski* jeziku. Pritiskan po milosti Pripoštovanoga, i privisokoga Gñna Kardinala Koloniča Ostrogonskoga Arcibiskupa. Nagyszombat, 1696.² Ezt az utóbbit Szabó Károly szlovén nyelvűnek mondja és épen ezért a legjobban ez oldja meg a Bukvar kérdését.

A czirillbetűs *Kratka azbukvica* ugyanis tényleg *római* katolikus szellemben és valóságos szerb, tehát nem szlovén nyelven íródott. Ennek igazolásául szolgáljon itt néhány belőle vett latin átírási idézet:

Jesili ti katoličanski kerstjanin? Je sam po milosti Božoi. Učemu stoji navlastito vira Isu Kerstova? U dvima poglavnim otaistvim, koja su zatvorena u zlameniu Svetoga Križa, to jest, u jedinstvu i trojstvu Božijemu i u pu'deniu i smerti našega Spasitelja. Koliko je Sakramenatach? Sedam. Broji sve sedam stb. Ez nyilvánvalóan élő szerb beszéd.

¹ R. M. K. II., 1843. és 1893.

² R. M. K. II., 1844.

Ez a Kratka azbukvica azonban nemcsak hogy katolikus szellemű, hanem egyenesen *latin szertartású* római katolikusok számára írott könyv. Erre vall a Hiszekegy rövidített formája, a mely sokkal rövidebb a keleti egyháznál; a Miatyánk és különösen az Üdvözlégy, a mely teljesen eltér az ószláv szövegtől; a napi imádságoknak a katolikus egyháztól megállapított szövegezése; a különböző litániák, a melyek a keleti egyházban egyáltalán ismeretlenek stb. Úgy látszik tehát, hogy szerb nyelvű, de római katolikus délszlávok számára készült, azaz a bunyevácoknak. Ehhez képest helyesírása is egészen elütő a keleti cirill helyesírástól, a mennyiben a *ds* hang jelölésére $\overline{\text{F}}$, az *ly* hangra *ZH*, az *ny* hangra *NH*, a *cs* hangra pedig X alakú, a görög szertartású szlávoknál egészen ismeretlen jeleket, illetőleg betűket használ, az utóbbiaknál általános *ъ* jelt pedig egyáltalán nem ismeri. A betűk betanítása és szótagolása a két könyvecskében szintén különböző, kétféle szerkesztésű ahhoz képest, hogy kétféle nyelvnek az ábécéjét is nyújtja.

Ezektől az eltérésektől eltekintve, az 1696-iki Azbukvica és az 1699. évi Bukvar tartalma nagyjából megegyezik. Mindkettő a betűk ismertetésével, régi divatú szótagolásával kezdődik s mindkettőnek derék részét a hit igazságainak és az egyház tanításainak ismertetése, meg imádságok alkotják, csakhogy nagyon különböző szövegezésben. Nem tudnók ennél fogva elfogadható magyarázatát még elképzelni sem, miért szerb nyelvű, szerb helyesírású és *római* katolikus az 1696. évi ábécés káté és miért rutén-ószláv nyelvű, rutén-ószláv helyesírású és *görög* szertartás szerinti katolikus az 1699. évi, hogyha ez a két könyv egy és ugyanazon népnek íratott volna?! Miért kellett három év elteltével a szerbeknek az előbbitől eltérő, más szerkesztésű kátét nyomtatni más betűkkel, más helyesírással és más imádságokkal? Hogyha a Bukvar csak második kiadása akart volna lenni az Azbukvicának, bizonyára ugyanazon tartalommal, helyesírással és ugyanazon vallás szerint való alakban jelent volna meg. Pedig ez nem így történt. Ez tehát azt jelenti, hogy a Bukvar nem azoknak íródott 1699-ben, a kiknek az 1696. évi Azbukvica. Viszont pedig, hogyha Kolonics azt akarta volna elérni a Bukvarral, hogy vele a keleti vallású szerbeket a katolikus hitre csábítgassa, akkor ezt a könyvet is szerb nyelven és szerb helyesírással katolikus szerkesztésű imád-

ságokkal adatja vala ki. Minthogy pedig czirillbetűvel és ósláv templomi nyelvvel élő görög szertartású katolikus szerbek nincsenek és — az 1678. évi¹ szörványos, utóbb aztán teljesen el is tünt esetektől eltekintve — nem is voltak soha, világos dolog, hogy az 1699. évi nagyszombati Bukvart nem ósláv templomi nyelvet használó szerbeknek írták, hanem ilyenekkel élő görög katolikus ruténeknak.

Az 1699. évi Bukvar ugyanis a másikkal ellentétben görög szertartású szláv népektől használatos ábécével, azaz a rutén-óslávval, ennek betűivel és helyesírásával, de katolikus *szellemen* van szerkesztve. A betükön kívül erre vall a görögkeleti szláv egyházban egyedül használatos titlás szavak alkalmazása (Ahhl, Bca, Hdi, Is, mljt, rzestvo, ssčēnik stb.); erre vall az imádságoknak a görögkeleti egyháztól megállapított szövegezése: Mennyei király, Szent Isten, Legszenőbb háromság, Miatyánk (szigorúan az ósláv szerint, a záradékkal együtt) Főlkelve az álomból, Könyörülj rajtam Isten. A hitvallás szövege fölött világosan ott áll cím gyanánt: A nikeai és második konstantinápolyi zsinattól megállapított vallása az orthodox hitnek (isповиданије pravoslavnyja viry). A 20—25. lapok egyenest a görög-szláv egyház utrenyéjének énekeit tartalmazzák: Az angyali sereg csodálkozott. Magasztalja az én lelkem az Urat. Dicsőség a magasban az Istennek stb. A 26—29. lapon Athanáz alexandriai pátriárka symbolikus tanításai, a 30—31. lapon pedig Ambrozius mediolani püspöknek magasztaló éneke olvashatók. A 32—35. lap a tízparancsolatot tartalmazza óslávul, szorosán a biblia szavai szerint. Végül pedig a 38—40. lapon a görög-szertartású keleti egyház imádságait czirillbetűkkel ugyan, de *görög nyelven* írva olvashatjuk.

Ez utóbbi két szempontból is érdekes. Egyik az, hogy a *z* czirillbetűnek egyedül a ruténeknél *i* hangjelölésére használt értékét olvashatjuk ki belőle, így pl. a Miatyánkban: Пáтер ѡмон ѡ єи тѣс урáнѣс (tehát uranisz és nem uranjesz!). Тон а̀ртон ѡмон тон є̀пѣусион дѡс ѡмин симерон (tehát epiuszion

¹ A mondott évben a varasdi generalatus szerbjei között tényleg próbálkoztak az unio elfogadtatásával, csak hogy igen kevés eredménnyel. (Csaplovics, Gemälde von Ungern. Pest, 1829. I. 287..)

és nem epjeuszion! A másik pedig az, hogy nyilván tanuságot teszen a rutén rendeltetés mellett. A czirillbetűkkel írt görög szöveges imádságoknak fejezetczime ugyanis a következő:

Сѣже молитвы альбо вѣщи нѣкоторѣ, для Цвѣчѣня Дѣтій, (sic!), погрѣческу, Лѣтѣрами Рускими, Расположишомъ. 'А най-пѣрвѣй.

Azaz: «Ezek pedig imádságok, avagy némely dolgok a gyermekek fölékesítésére görög nyelven *rutén betűkkel* szerkesztve. A rutén nyelvet ismerő azonnal fölismeri az aláhúzott szavakban az ószlávtól olyannyira elütő kisorosz, vagyis rutén kifejezéseket, a melyek egyike határozottan meg is mondja, hogy rutének számára íródtak.

Betűk és helyesírás teljesen a templomi szláv nyelv szabályai szerint valók. Ezek alapján tehát teljesen kétségen kívül áll, hogy az 1699. évi nagyszombati Bukvar a hazai görög szer-tartású rutének számára írott, rutén-ószláv nyelvű, katolikus szellemű ábécés káté. Tekintve pedig nyomtatási idejét, a mely a De Camelis kátéjával majdnem összeesik, igen valószínű, hogy De Camelis keze mellett ebben is a Kornicki Jánosé működhetett közre.

AZ IRÁS ÉS KÖNYVEK EPERJESEN A XV—XVI. SZÁZADBAN.

DR. IVÁNYI BELÁTÓL.

(Első közlemeny.)

Valamiképen ma, úgy a régen letűnt századokban is főleg a könyvek voltak a szellemi élet színvonalának fokmérői.

A nyughatatlanul működő emberi elme gondolat tömegének, a tudásnak, a tapasztalásnak eredményeit az írás, majd később a nyomtatás rögzítette meg és tette közkincsé.

Az emberi ész különböző irányú működésének leszűrt eredményeit ily módon kicserélésre tette alkalmassá az írott, majd a nyomtatott betű.

Volt idő, midőn nálunk nem nagy becsülete volt a betűnek. Ott huzódott az meg az egyház szolgáinak, a betűfestő szerzeteseknek csendes czelláiban és innen indult ki arra az óriási hódító útra, a melynek még ma sincsen vége s a melynek végét megmondani, eredményét mérlegelni még ma sem tudjuk. Abban a régen elvihartzott korban nemcsak hogy a monostorokban, az egyházak közelében készültek könyvek, hanem jóformán csakis itt használják őket.

A középkor szerzetes miniátorai¹ mellett azonban csakhamar feltűnnek hazánk szellemi életének második gyűpontjában, a városokban élő könyvmásolók és könyvhasználók.

Ezek között a városok között a szellemi élet terén első-

¹ Csontos János a Könyvszemle 1879—81. évfolyamaiban «Ismeretlen magyarországi könyvmásolók és betűfestők a középkorban» cím alatt összesen száz magyar másolóval ismertet meg minket, ezek közül 78 XV. századi volt. A legelső magyar könyvmásoló szerinte Gellért pécsi püspök (1031—1043), a ki «propria manu scriebat» a Bakonyban a könyveket. A XIV—XV. században már ismer szepesi, miskolci, bátfai könyvmásolókat is, de eperjesit nem.

rangú szerepet vittek a felsőmagyarországi városok, köztük Kassa, Lőcse, Bártfa, *Eperjes*. Míg a három elsőnek szellemi élettörténetével már aránylag elég behatóan foglalkozott a tudomány, addig az utóbbinál ezen a téren szinte egészen járatlan csapáson kénytelen a kutató elindulni.

Ennek oka abban rejlik, hogy Eperjes város rendkívül nagybecsű és értékes levéltárának anyaga eleddig az ismeretlenség homályából kiemelve nem lett.

A jelen sorok írója a város levéltárának rendezésekor számos érdekes és becses kulturadatra bukkant, a melyeknek alapján be lehet világítani a város kulturtörténetének nem egy, eddig ismeretlen és homályos részébe, a melyeknek alapján többek közt szinte rekonstruálni tudjuk Eperjes város középkori könyvtárát.

***

A XIII. századbéli Eperjes lakóinak, a mint azt a város levéltári darabjai magukban is bizonyítják, korán kellett az írás-olvasás mesterségével foglalkozni. Néhányan a lakosok közül már a XIII—XIV. században minden bizonynyal tudtak olvasni, de hogy ebben a korban a városban még valami túlélnék szellemi élet, könyvek, könyvmásolók stb. nincsenek, az valószínű, mert hisz az adatok is mélyen hallgatnak róluk. Csak a XIV. század második felében, a város gazdasági föllendülése után kezdenek a szellemi élet megnyilvánulásairól beszélő adatok feltűnedezni. Ekkor már a városi tanács oklevéladó fórum, mely ebben a minőségében az oklevélforgalomról egy könyvet, egy «*registrum testimoniorum*»-ot vezet. Ez, a bizonyosságlevelek kivonatát tartalmazó könyv, mely minden valószínűség szerint a városházán őriztetett 1424-ben már javításra szorul. Föltehető, hogy a könyv kötése a hosszas használat következtében megrongálódott és ezt kellett (május 6-ika után) a város tanácsának 1/2 forintnyi költséggel megjavíttatni.¹

Ezen a registrumon kívül az első valódi értelemben vett könyv, melyről 1429-ből írott adat maradt reánk, úgy látszik,

¹ 1424. május 6. körül. Item dedimus 1/2 florenum *pro reformatione registri testimoniorum*. (Eperjes város számadáskönyve, a M. Nemzeti Múzeum Törzslevéltárában.)

jogi- vagy törvénykönyv volt. Legalább erre lehet következtetni abból a körülményből, hogy *compilator*, meg valószínűleg másolója is *Rüstorffer Máttyás* az időbeli eperjesi bíró volt, a ki ezért a munkáért, hogy t. i. a könyvet összeállította, két ízben 200—200, összesen tehát 400 dénárnyi jutalmat kapott.¹ Hogy ez a könyv mit tartalmazott, ma pontosan megmondani nem tudjuk, tán valami summát, vagy a szepesi jogot, tán a tárnoki czikkeket, vagy épen Eperjes város előttünk ma már ismeretlen *valamely statutumait*. Hogy jogi tartalmú könyv volt, az nem kétséges, mert eltekintve attól, hogy joggal gyakorlatilag foglalkozó ember szerkesztette, a városok tanácsainak főleg és elsősorban tételes jogi könyvekre volt szükségük, hogy az előttük tárgyalt peres ügyeket elbírálhassák és ítéletet hozhassanak.

Az első könyv és annak másolója után (figyelembe nem véve a város jegyzője által vezetett számadási és egyéb jegyzőkönyveket) nemsokára feltűnik egymásután a többi is. Az első eperjesi betűfestő, kinek ebbeli foglalkozása már egész biztosan megállapítható, valami *György* nevű volt. Ennél 1447-ben rendelt a város egy misekönyvet, melynek másolásáért három forintot fizetett.²

A második eperjesi betűfestő és másoló, a kinek nevééről tudomásunk van, bizonyos *Miklós* («schreiber»), a kiről nevén fölül azt is tudjuk (az eperjesi adólajstromok alapján), hogy 1465—78 közt szerepel és hogy a szlávok városnegyedében lakott.

Miklós mester után a következő másoló a valószínűleg lőcsei származású *Henckl* György, a ki, a mint azt egy 1483 augusztus 11-én Eperjesről Hilarius bártfai lelkészhez intézett leveléből látjuk, 1480—85 körül élt (ha ugyan egyáltalán *itt* élt) Eperjesen. Személyéről és életéről azonban közelebbi adataink nincsenek.³

¹ 1429. Item dedimus eidem (t. i. Mathie iudici) Ī (= 200) denarios *pro libro civitatis nobis compilato*.

1429. Item dedimus sibi (a fentinek) ĪĪ (eredetileg a szövegben ĪĪĪ (= 400) volt írva, de Ī ki van törölve) *pro libro civitatis*. (Eperjes város számadáskönyve, a M. Nemzeti Múzeum Törzslevéltárában.)

² 1447. Item solvimus Georgio scriptori de libro missali fl. auri III. Eperjes város levéltára, 210/a. szám, 70. lap.

³ Az idézett levelet közli Varju Elemér a Könyvszemle XV. évfolyamá-

Henckl után bizonyos *Mátyás* nevű, «scriptor» tűnik fel, a ki 1480—90 körül szerepel az eperjesi adólajstromokban és a ki nem más, mint *Kathedralis Mátyás*, a ki tudomásunk szerint 1500-ban és 1501-ben egy pazarul kiállított antifonálén dolgozott, melyet valami Boldizsár nevű eperjesi polgár rendelt meg nála.¹ Azonban Mátyás festő a művet már ennek halála után fejezte be. A fényes kiállítású könyvet Mátyás nemcsak maga írta, «illuminálta», azaz festette, de sőt maga kötötte is, a mint azt a város számadáskönyveibe bejegyzett adatok tanúsítják.²

ban (Új folyam), a 91. lapon «Egy eperjesi könyvfestő levele 1483-ból» cím alatt. Szerinte Henckl ekkor már 80-ik éve körül járó idős ember, a mi alig valószínűsíthető, mert 80 éves korában olyan tevékenységet már alig fejtenek ki az emberek, mint Henckl akkor. Tévedés az is, hogy a levélben megnevezett Lénárd nem más, mint az a bártfai jegyző, a ki 1453-ban Bártfa város czimereslevelét hozta haza, mert 1458-ban *György* a bártfai jegyző (Ld. Iványi: Bártfa város levéltára 159. lap) és a szóbanforgó Hnyeczowi Lénárd, a ki még a század ötvenes éveiben pap lett, 1469-ben (június 29-én) már halott volt (L. I. m. 270. l.), hanem igenis a kérdéses levélben valószínűleg Lőrincz ekkori *eperjesi* jegyzőről és (Stock) György löcsei jegyzőről van szó.

¹ Az, hogy az egyházak számára magánosok szerkönyveket irattak, nem szokatlan a középkorban. Igy pl. 1480-ban egy misekönyvet írnak «quem fieri fecit Joannes Potennperger», vagy 1488-ban a pozsonyi plébánia-templom számára készül egy misekönyv «sumptibus Magdalene Rosenthalerin». M. Nemzeti Múzeum kéziratára: Fol. Lat. 1964. és 1984.

² 1500. Erzsébet napja előtti szombat: Mathie Kathedrali dati sunt denarii ĩ pro complecione Antiphonarii, quos domina Baltisarin iterum tenetur civitati solvere. — Eperjes város levéltára 598/a sz. 176. lap.

1501. Quasi modo geniti vasárnapon: In persona domine Baltisarin Mathias Kathedralis pro completionone libri recepit fruges pro fl. IIII, quos annotata Baltisarin civitati soluere tenetur. U. o. 186. lap.

1501. Sabbato post Galli: Pro illuminatura Antiphonarii — den. ĩ (= 200). U. o. 193. lap.

1501. In die sancti Leonardi confessoris: Pro illuminatura certorum capitulorum Antiphonarii — den. ĩ. U. o. 194. lap.

1501. Ipso die Sancti Briccii episcopi: Paulo Pihoreun pro munilibus Antiphonarii den. ĩXXV. — Mathie Cathedrali *pro ligatura* Antiphonarii den. ĩ II. U. o. 194. lap.

1501. Brengsay János végrendeletének töredéke; Debitis, quibus ipse ecclesie Sancti Nicolai et civitati fassus extitit se omnimode dare locum prout libro civitatis habunde continetur, demptis dumtaxat fl. III ratione cuiusdam Antiphonarii, quod Mathias Cathedralis post mortem Balthasaris finivit. Eperjes város levéltára 670/a szám.

Kathedrális Mátyásról ezeken fölül még azt is tudjuk, hogy a város második vagy harmadik kerületében lakott és hogy háza 1504-ben leégett, a mikor is annak újra fölépítésére 250 dénárnyi kölcsönt kap a város tanácsától.¹

Ennyit mondanak forrásaink Eperjes város középkori könyvfestőiről és másolóiról.

A mi már most az írás anyagát illeti, Eperjesen a középkorban úgy a hártya, mint pedig a papiros egyformán használatban volt. Eltekintve attól, hogy nem egy hártýára írt és a város tanácsa által kiállított középkori oklevél maradt reánk, forrásainkból tudomásunk van arról is, hogy Eperjesen a XV. század második felében (1480—90 közt) élt egy Jakab nevű írhás (permenista, permentist, permeter), a kiről azanban csak annyit tudunk, hogy a harmadik városnegyedben lakott.²

Hogy az íráshoz szükséges hártýát kitől, honnan vette a város, azt nem tudjuk, csak annyit, hogy hártýát, pergament 1448-tól fogva kimutathatólag többször vásárolt, még pedig nagyon változó árakon. Az első vételnél (1448-ban) 120 dénárt, tehát elég magas árt fizet a város a hártýáért, 1445-ben 44 dénárt adnak ki hártýáért. A XVI. század elején már nagyon leszállt a pergamen ára, 8, (papírral együtt) 10, 12 dénár ekkor az ára, 1517-ben egy fél pergamen lap ára már csak hat dénár, ugyanennyi az ára 1519-ben is; 1529-ben 25 dénár a hártýa ára, 1537-ben pedig négy pergamenlap ára 1 frt 60 dénár, egy lapé tehát 40 dénár volt.³

¹ Anno Christiano 1504. combustis in secundo et tertio quartali infranotate in auxilium reedificationis domorum suarum data sunt. — Mathie *scribe* den. II^{1/2}. — Eperjes város levéltára, 598/a. 256. lap.

² 1480 augusztus 24-én a harmadik városnegyedben lakik «Jacobus permenista». Eperjes város levéltára 445. sz. 1485. április 24-ike körül, továbbá 1486 szeptember 24-ike körül ugyanott lakik Jakab «permenista». 1488. szeptember 29-én ismét szerepel «Jakab permeter» az adóajstromokban. Eperjes város levéltára 476., 489. és 505. szám. 1489 október 16-án és 1491 április 24-én még mindig a harmadik városban él «Jacob pergamensist, permentist». U. o. 510. szám.

³ 1448. Item solvimus pro pergamento den. ÍXX. Eperjes város levéltára 210/a. szám 73. l.

1455. Dominica iudica me Deus etc. Item vor eyn haut permynt den. XLIII. U. o. 149. lap.

A milyen keveset emlegetik a számadáskönyvek a pergament és annak árviszonyait, annál többször és bővebben emlékeznek meg az írásnak, hogy úgy mondjuk, népszerűbbé vált anyagáról, a papirosról.

1441-től fogva majdnem folytatólagosan ki tudjuk mutatni azt, hogy mennyi volt Eperjes város évi papirszükséglete, milyen volt a papir árhullámzása, sőt több esetben még azt is meg tudjuk mondani, hogy ki volt Eperjesen a papir árusítója. Így például 1441-ben Guman Miklós, 1451-ben bizonyos Rakenczan nevű, 1464 és 1466-ban Czoff- vagy Czöffné, 1515-ben Schwob János, 1529-ben Kalmár János szállítja a városnak a papirost.

A mi a papiros árát illeti, erre nézve általános megjegyzésünk az, hogy a XV. század közepétől a XVI. század elejéig annak ára tetemesen leszáll, mert míg egy könyv papirosért (pro uno libro papiri, eyn buch papir) a XV. század közepén 90 dénárt is elfizettek, addig a XVI. század elején egy könyv papirosnak az ára 6—7 dénár körül ingadozik.

A mi a papiros árhullámzásának részletes statisztikáját illeti, az a következőkben vázolható:

1441-ben egy könyv papiros ára 50 dénár,

1444-ben « « « « 90 «

1452-ben két « « « 50 dénár, tehát egy könyv papirosnak az ára 25 dénár lett volna, azonban ugyanazon évben egy könyv papirosért 28 dénárt fizetnek.

1453-ban egy könyv papirosnak az ára már csak 20 dénár.

1499 november 30. Pro libro papiri et pro *pergameno* ad registrum literarum den. X. U. o. 598/a. 156. lap.

1510. Sabbato post inventionis sancte crucis: Pro *pergameno* pro literis scribendis den. VIII. U. o. 598/a. 37. lap.

Die solutionis ante Katherina virginis: Pro uno *pergameno* den. XII, U. o. 41. lap.

1517. Die saturni post Dorothee virginis: Pro medio *pergameno* den. VI. U. o. 890/a. szám 50. lap.

1519. Die festo visitationis gloriossime virginis: Pro *pergameno* den. VI. U. o. 100. lap.

1529. In die divi Leonardi confessoris: Pro *pergameno* den. XXV. Eperjes város 1528—37. évi számadáskönyve 84. lap.

1537. Sabatho ante Martini: Pro IIII membranis *pergamenis* fl 1 den. LX. U. o. 715. lap.

1454-ben szintén.

1463-ban két könyv ára 24 dénár, egyé tehát 12 dénár.

1464-ben egy könyv papirost először 18, majd pedig 12 dénárért vesznek.

1466-ban egy könyv papiros ára ismét 25 dénárra emelkedik.

1469-ben egy könyv papiros ára már csak 8 dénár.

1470-ben egy könyv ára egyszer 12, majd pedig 8 dénár.

1497-től fogva 1498, 1499, 1500, 1501, 1502 és 1503-ban állandóan 8 dénár az ára egy könyv papirosnak.

1504-ben már 7 dénárra csökken egy könyv papiros ára és ez az ár állandóan megmarad 1505, 1506-ban is.

1509-ben ismét 8 dénár a papiros ára.

1510-ben, továbbá 1511, 1513, 1515, 1516 és 1517-ben ismét állandóan 7 dénár egy könyv papirosnak ára.

1519-ben az ár 6 dénárra száll le.

1521-ben hol 7, hol meg 6 dénár a papiros árfolyama.

1522-ben és 1523-ban állandóan 6 dénár a papiros ára.

1524-ben 6—7 dénár közt ingadozik az ár.

1525-ben 7—8, sőt 14 dénár egy könyv papiros ára.

Már 1526-ban és később mind gyakrabban egyszerre egy rizsma papirost (1000 ivet) vesz a város, melynek ára összesen $1\frac{1}{3}$ forint volt.

1528—29-ben, meg később is, egy könyv papiros ára 7—8 dénár marad, de később, úgy látszik, a város gyakran kisebb mennyiségű, 2—5 dénár ára papirost is vásárol. A XVI. század harminczas éveiben már rendszerint nagyban, rizsmaszám veszi a város a papirost. Ennek ára természetesen szintén ingadozó. Így például:

1532-ben egy rizsma («riss») papiros ára 1 forint.

1535-ben egy rizsma papiros ára 1 forint és 5 dénár.

1535-ben az ár felváltva 1 frt és 1 frt 25 dénár.

1536-ban az ár szintén 1 frt 25 dénár, sőt ennyi marad 1538-ban is.

1539-ben 1 forint 20 dénár, 1542-ben 1 frt 25 dénár, 1544-ben ismét egy forint (2 rizsma 2 frt), 1545-ben pedig 1 frt 14 dénár a papiros rizsmája. Innen fogva ismét csak könyvszámra vásárolja a város a papirost 1549-ig, a mikor egy rizsmáért 1 frt 20 dénárt fizettek. Közben, például 1547-ben nyolczszor vesz a város egy-egy könyv papirost 7—8 dénárért.

A papirosár megállapításánál nemcsak a mennyiség (könyv, koncz, rizsma), hanem a minőség is irányadó. Eperjes városa, úgy látszik, rendszerint egy minőségű papirost vett, mert a számadáskönyvek csak egyetlenegyszer — 1515-ben — emlékeznek meg a papiros minőségéről, a mikor finomabb minőségű «papi-

rus regalis» és közönségesebb fajtájú, «papyrus communis» véte-
léről van szó.¹

¹ A következőkben a papirosra vonatkozó összes eperjesi levéltári
adatokat közzé tesszük:

- 1441.** Item pro uno libro papiri Nicolao
Gwmman L den.
Eperjes város levéltára 210/a szám.
8. lap.
- 1442.** Item pro papiro XXX den.
U. o. 20. lap.
- 1444.** Item pro uno libro papiri den
LXXXX.
U. o. 38. lap.
- 1449.** Dominica IIII post Pasca.
Item pro papiro den. XXVII.
U. o. 79. lap.
- Item dominica ante festum nativita-
tis Marie.
Item vor pappire den. XXXIX.
U. o. 84. lap.
- Dominica vor Simonis unde Jude.
Item vor X pogen pappire den. XV.
U. o. 82. lap.
- 1450.** Dominica post Epiphaniarum
Domini.
Item vor pappire den. XXV.
U. o. 85. lap.
- Dominica post festum Sancti Jacohi.
Item vor II Bücher pappire den. L.
U. o. 88. lap.
- Dominica vor Elizabeth.
Item vor eynn Buch pappire den.
XXVII.
U. o. 91. lap.
- 1451.** Dominica sexta Exaudi.
Item *Rakenczan* vor papir den. XXXII.
U. o. 97. lap.
- 1452.** Dominica prima post festum
Nativitatis Christi.
Item pro papiro den. IX.
U. o. 106. lap.
- Dominica Salus populi.
Item vor papir den. XXIII.
U. o. 113. lap.
- 1453.** Dominica suscepimus Deum.
Item vor papir den. III.
U. o. 123. lap.
- Dominica tertia dicit Dominus.
Item vor eyn buch papir den. XX.
U. o. 125. lap.
- 1454.** Dominica circumdederunt me.
Item vor eyn buch papir den. XX.
Dominica ecce Deus adiuvet me.
Item vor eyn buch papir den. XX.
U. o. 139. lap.
- (1463.)** Dominica Deus in loco sancto.
Item vor papyr II Bücher den. XXIII.
Eperjes v. lt. 339. szám. 1. lap.
- 1464.** Dominica circumdederunt.
Item vor eyn buch papir der *Cczof-
fin* den. XVIII.
U. o. 7. lap.
- Dominica infra octavam Sancti Lau-
rencii.
Item vor eyn buch papir den. XII.
U. o. 12. lap.
- 1466.** Dominica factus est Dominus.
Item von eyn buch papir der *Tczö-
fin* ort. ¹/₂.
Eperjes város lt. 349. szám. 7. lap.
- Dominica Salus populi.
Item von eyn buch papir den. XXV.
U. o. 10. lap.
- 1469.** Dominica quasimodo geniti.
Item vor eyn buch papir den. VIII.
Eperjes v. lt. 365/a szám. 4. lap.
- 1470.** Dominica letare Jherusalem.
Item vor papir eyn buch den. XII.
U. o. 13. lap.
- Dominica omnes gentes plaudite.
Item um papir und um Strenge und
um lewt lon den. XXXVI.
U. o. 15. l.
- Dominica in voluntate tua.

A város a papirost legnagyobb részben Lengyelországból szerezte be. Ha a város középkori számadáskönyveinek vízjegyeit

- Item vor eyn buch papir den. VIII.
U. o. 16. lap.
- 1497.** Sabbato post Blasii.
Pro popiro VIII den.
Eperjes v. lt. 598/a szám. 98. lap.
In vigilia Pentecosten.
Pro popiro VIII den.
U. o. 100. lap.
Sabbato post Nativitatis Christi.
Pro libro papiri VIII den.
U. o. 107. lap.
- 1498.** Sabbato post Valentini.
Pro popiro III antiquos.
U. o. 115. lap.
Sabbato in die Mathie apostoli.
Pro popiro, cervisea, candelis, pul-
lis X den.
Pro libro papiri VIII den.
U. o. 115—116. lap.
Sabbato in vigilia Johannis ante por-
tam Latinam.
Pro popiro duobus libris XVI den.
U. o. 118. lap.
Sabbato post Petri et Pauli appos-
tolorum.
Pro libro papiri VIII den.
U. o. 119. lap.
Sabbato post exaltationis S. Crucis.
Pro libro papiri VIII den.
U. o. 123. lap.
Sabbato in vigilia divi Martini.
Pro libro papiri VIII den.
U. o. 125. lap.
- 1499.** Sabbato dierum Carnivalium.
Pro libro papiri VIII den.
U. o. 144. lap.
In vigilia pentecosten Spiritus Do-
mini.
Pro libro papiri den. VIII.
U. o. 147. lap.
Sabbato post Petri ad Vincula.
Pro popiro den. I.
- U. o. 151. lap.
Sabbato ipso die Bartholomei.
Pro popiro den. VIII.
U. o. 152. lap.
Sabbato ipso die Mathei apostoli.
Pro libro papiri den. VIII.
U. o. 153. lap.
November 30.
Pro libro papiri et pro pergameno
ad registrum literarum den. X.
U. o. 156. lap.
- 1500.** Sabbato ante dominicam Invo-
cavit.
Pro uno libro papiri den. VIII.
U. o. 165. lap.
Sabbato post Visitationis Marie.
Pro libro papiri den. VIII.
U. o. 171. lap. [tiris.]
- 1501.** In die festo beati Georgii mar-
Pro uno libro papiri den. VIII.
U. o. 187. lap.
Sabbato post Visitationis Marie vir-
ginis.
Pro uno libro papiri den. VIII.
U. o. 189. lap.
In die S. Leonardi confessoris.
Pro uno libro papiri den. VIII.
U. o. 194. lap.
- 1502.** In die divi Vincencii martiris.
Pro uno libro papiri den. VIII.
U. o. 202. lap.
Sabbato post Thiburci et Valeriani.
Pro libro papiri den. VIII.
U. o. 205. lap.
In die visitationis gloriose virginis.
Pro libro papiri den. VIII.
U. o. 206. lap.
Sabbato post Simonis et Jude.
Pro libro papiri den. VIII.
U. o. 212. lap.
- 1503.** Feria secunda post Epiphania-
rum Domini.

vizsgálat alá vesszük, arra az eredményre jutunk, hogy ezek közt a Lengyelországban vízjegyként már a XIV. században

- Pro libro papiri den. VIII.
U. o. 228. lap.
In vigilia visitationis Marie virginis.
Pro uno libro papiri den. VIII.
U. o. 233. lap.
1504. Luce saturni post Sophie.
Pro libro papiri den. VII.
U. o. 249. lap.
Sabbato post Dionisii et sociorum eius.
Pro libro papiri den. VII.
U. o. 253. lap.
1505. Die saturni ante Viti et Modesti.
Pro libro papiri den. VII.
U. o. 269. lap.
In die festo Sanctorum Omnium.
Pro libro papiri den. VII.
U. o. 273. lap.
1506. Ipso die S. Anthonii confessoris.
Pro uno libro papiri den. VII.
U. o. 285. lap.
In profesto inventionis S. Crucis.
Pro libro papiri den. VII.
U. o. 287. lap.
Die festo Sancti Stephani prothomartiris.
Pro uno libro papiri den. VII.
U. o. 293. lap.
1509. Octava die trium regum.
Pro uno libro papiri den. VIII.
U. o. 77. lap.
1511. Die saturni post Anthonii confessoris.
Pro uno libro papiri den. VII.
U. o. 54. lap.
In profesto Sancti Urbani.
Pro libro papiri den. VII.
U. o. 57. lap.
Die saturni post Nativitate Marie.
Pro uno libro papiri den. VII.
U. o. 61. lap.
1510. Infra octava trium regum.
Pro libro papiri den. VII.
U. o. 33. lap.
Sabbato post Francisci confessoris.
Pro libro papiri den. VII.
U. o. 40. lap.
1513. In profesto Sancti Valentini.
Pro papiro den. VIII.
U. o. 13. lap.
Sabbato in vigilia Philippi et Jacobi apostolorum.
Pro libro papiri civitati den. VII.
U. o. 16. lap.
Die solutionis ante Epiphaniarum (1514).
Pro libro papiri den. VII.
U. o. 24. lap.
1515. Octava die Ephiphaniarum Domini.
Pro uno libro papiri den. VII.
Eperjes v. lt. 890/a szám. 7. lap.
Die solutionis post Valentini.
Pro uno libro papiri den. VII.
U. o. 9. lap.
Sabbato ante Ramispalmarum.
Johanni Schwob pro uno libro papiri introligato den. LXXV.
U. o. 10. lap.
Die saturni post Bartholomei apostoli.
Pro papiro ad *reformatione fenestrarum* in domo civitatis den. XXV.
U. o. 16. lap.
Die festo Nativitatis Marie virginis.
Pro uno libro papiri den. VII.
U. o.
In profesto undecim milium virginum.
Pro papiro *regali* et pro uno libro de communi den. XXX minus obolo.
U. o. 18. lap.

177-féle változatban szereplő ökörfej-ábra a leggyakoribb. (V. ö. Szőnyi: 14. századbeli vízjegyeink 72. l. Ugyanitt a 133. és 134.

- 1516.** Die saturni ante dominicam
Invocavit.
Pro uno libro papiri den. VII.
U. o. 31. lap.
In vigilia beatorum Petri et Pauli
apostolorum.
Pro uno libro papiri den. VII.
U. o. 37. lap.
Die solutionis ante Simonis et Jude.
Pro uno libro papiri den. VII.
U. o. 41. lap.
- 1517.** Sabbato ante dominicam Re-
miniscere.
Pro libro papiri civitati den. VII.
U. o. 52. lap.
In vigilia divorum Petri et Pauli
apostolorum.
Pro uno libro papiri den. VII.
U. o. 56. lap.
In die decolationis divi Johannis
baptiste.
Pro uno libro papiri empto den. VII.
U. o. 58. lap.
- 1519.** Sabbato ante kathedra Petri
apostoli.
Pro uno libro papiri den. VI.
U. o. 95. lap.
- 1521.** In profesto divorum Fabiani et
Sebastiani martirum.
Pro uno libro papiri den. VII.
U. o. 137. lap.
Die solutionis post Bonifacii martiris.
Pro uno libro papiri den. VI.
U. o. 142. lap.
Die saturni ante Simonis et Jude.
Pro libro papiri den. VI.
U. o. 148. lap.
Pro duobus cribris, item pro uno
libro papiri et pro una mensura
ad repletionem bombarde cum
pulveribus den. XVIII.
U. o. 152—3. lap.
- 1522.** Die saturni ante Quasimodo-
geniti.
Pro uno libro papiri den. VI.
U. o. 163. lap.
Die festo Sancti Luce ewangeliste.
Pro uno libro papiri den. VI.
U. o. 169. lap.
- 1523.** Sabbato ante Judica dominicam.
Pro papyro notario den. VI.
U. o. 181. lap.
Sabbato post Philippi et Jacobi.
Notario pro papyro den. VI.
U. o. 183. lap.
Sabbato post octavam Corporis Christi.
Notario pro papiro den. VI.
U. o. 184. lap.
Sabbato ante festum Marie Magdalene.
Notario pro duobus libris papiri den.
XII.
U. o. 186. lap.
Sabbato ante Mathei evangelistae.
Pro papyro den. XII.
U. o. 189. lap.
Sabbato ante festum Thomae ap-
postoli.
Pro papyro den. XII.
U. o. 194. lap.
- 1524.** Die divi Adalberti episcopi.
Notario pro papiro den. XII.
U. o. 205. lap.
Sabatho ante Magdalene.
Pro duobus libris papiri den. XII.
U. o. 208. lap.
Sabbato post Mauricii exposita.
Pro duobus libris papiri den. XIII.
U. o. 211. lap.
Sabatho post undecim milium virgi-
num.
Pro una nova clave et papiro *pro*
fenestris ad domum civitatis den.
XIII.
U. o. 212. lap.

ábrán látható vízjegy azonos Eperjes város 598/a és 890/a jelzetű számadáskönyveiben látható vízjegyekkel.) Ezenfölül pozi-

- In vigilia circumcisionis Domini.
Pro libro papiri den. VI.
U. o. 215. lap.
- 1525.** Sabatho primo quadragesime.
Pro libro papiri den. VIII.
U. o. 224. lap.
- Philippi et Jacobi apostolorum.
Pro uno libro papiri empto den. VII.
Sabathoinfra octavas Corporis Christi.
Pro uno libro papiri den. VIII.
U. o. 229. lap.
- Feriis divi Hyeronimi.
Pro uno libro papiri den. XIII.
U. o. 233. lap.
- 1526.** Pridie dominice Invocavit.
Pro resa papiri fl. 1^{1/2}.
U. o. 245. lap.
- 1528.** Die saturni ante exaltationis
Sancte Crucis.
Pro papiro unius libri 7 den.
Eperjes v. lt. 1528—37. évi számadás.
kv. 33. lap.
- In profesto divi Nicolai episcopi.
Pro uno libro papiri den. VIII.
U. o. 40. lap.
- 1529.** Sabbato ante purificationis
Marie.
Pro uno libro papiri den. VIII.
U. o. 59. lap.
- Die festo dive Dorothee virginis.
Pro uno libro papiri den. VIII.
U. o.
- Die saturni post octavam Corporis
Christi.
Pro papiro den. V.
U. o. 69. lap.
- Sabbato ante divi Johannis Baptiste.
Pro papiro den. II.
U. o. 71. lap.
- Sabbato post Kiliani martiris.
Pro papiro den. II.
U. o. 73. lap.
- Sabbato ante Vincula Petri apostoli.
Johanni Calmar pro uno libro papiri
den. VIII.
U. o. 76. lap.
- Sabbato post transfigurationis Do-
mini.
Pro papiro dati sunt den. II. In hoc
iterum den. VII.
U. o. 76. lap.
- Die solutionis post Mathei apostoli.
Pro libro papiri empto den. VII.
U. o. 81. lap.
- 1532.** Sabbato ante cinerum.
Pro papiro integro volumine Reyze fl. 1.
U. o. 228. lap.
- 1533.** Sabato ante Jubilate.
Pro integro Rysz papiri fl. I den. V.
U. o. 308. lap.
- 1535.** Sabato ante Reminiscere.
Integrum papiri Rys per dominum
Benedictum emptum fl. I.
U. o. 494. lap.
- Sabato ante Lucie virginis.
Papiri Rysz integrum emptum fl. I
den. XXV.
U. o. 537. lap.
- 1536** (helyeseben 1537). Sabato post
Epiffaniarum.
Papiri Rysz integrum emptum flor. I.
den. XXV.
U. o. 635. lap.
- 1537.** Sabatho postridie purificatio-
nis Marie.
Pro papyro den. III.
U. o. 673. lap.
- Sabatho ante Letare.
Pro papyro den. III.
U. o. 679. lap.
- Sabatho ante Laurencii.
Pro papyro den. III.
U. o. 703. lap.
- Sabatho ante Galli.

tiv adat arra, hogy a város a középkorban a maga papírszükségletét Krakkóban szerezte be, csak egy van, ugyanis 1510-ben olvassuk a számadáskönyvekben, hogy a város egy *Krakkóból hozott* új registrumért, a mely persze számadások vagy följegyzések összeírására lett fölhasználva, összesen 121 dénárt fizetett.

A XVI. században, 1526 után már több adatunk van arra, hogy a város Krakkóból hozatja a papírost. Így például 1540-ben Menyhért úr (valószínűleg Melczer Menyhért) Krakkóból hoz 4 forint ára papírost, viaszt, cukrot és más egyebet. 1541-ben a Krakkóba induló bírót a város megbizsa, hogy onnan 8 forint ára papírt, jegyzőkönyvet, viaszt stb.-it hozzon. 1545-ben a Krakkóban időző bíró a város számára egy rizsma papírost vesz.¹

Pro papyro fl. I den. LXXV.	U. o. 90. lap.
U. o. 711. lap.	Sabato Michaelis.
1538. Sabato ante dominicam misericordiae.	Pro papyro den. III.
Papyrus den. IIII.	U. o. 96. lap.
Eperjes v. 1538—44. évi számad. könyve. 73. lap.	Sabato post Michaelis.
Sabato ante Jubilate.	Pro papyro et sale den. VI.
Fenisetis et pro papyro den. XV.	U. o. 98. lap.
U. o. 75. lap.	Sabato ante Galli.
Sabato ante Magdalene.	Pro I Risso papyri fl. I den XXV.
Papyrus et globus redemptus den. V.	U. o. 99. lap.
U. o. 85. lap.	1539. Sabato Misericordiae.
Sabato Bartolomei.	Pro papyro et scopis den. XIII.
Pro papyro den. I.	U. o. 168. lap.
	És így tovább.

¹ 1510. In die S. Appollonie virginis et martiris: Pro uno registro novo de Cracovia apportato den. XXXI. Eperjes város levéltára 598/a. szám 35. lap.

1540. Sabato Philippi et Jacobi: Domino Malchiori pro emenda *papyro*, cera, zacaro etc. *Cracoviam eunti* fl. IIII. Eperjes város 1538—44. évi számadáskönyve 264. lap.

1541. Sabato ante Misericordia: Domino iudici *Cracoviam* prefecturo pro emendis *papyro*, *regestis*, cera ruffa, item pulvinariis dati sunt monete polonice et hungarice flor. VIII. U. o. 363. lap.

1544. 7 maii: Papyri 2 riss empt. per dominum Iudicem Cracovie fl. 2. U. o. 634. lap.

1545. Empte res varie: Papyrus 1 lb den. 6. In quadragesima dominus iudex *Cracovie existens* emit pro civitate papyri riss 1. fl. 1 den. 14. Eperjes város 1545—54. évi számadáskönyve 49. lap.

Azonban Eperjesen a papirost nemcsak oklevelek, levélek, könyvek írására, hanem másra is felhasználják. Így például, hogy papirost vesznek üvegablak pótlására, «ad reformationem fenestrum», arra 1515-ből és 1524-ből van adatunk.

A mi a város papirfogyasztásának mérvét illeti, azt már a XV. század folyamán figyelemmel lehet kísérni. Így 1441, 1442, 1444-ben évenként egy izben vesz a város egy-egy könyv papirost. 1449-ben, 1450-ben már három izben, tehát a fogyasztás emelkedőben van. Már a század végén, 1498-ban például 7 izben, 1499-ben pedig 6 izben vesz a város egy-egy könyv papirost.

A következő század elején az évenkénti papirfogyasztás mennyisége igen változó. Vannak olyan esztendők, hogy a város egyáltalán nem vásárol papirost. Így volt ez 1518-ban vagy 1520-ban. Vannak azután olyan évek, hogy csak egy-egy könyv papirost vesz a város, viszont némely esztendőben hat-hét könyvnyi papirosfogyasztás állapítható meg, sőt 1526-ban már egy egész rizsma papirost szerez be a város.

1526 után vannak esztendők, a mikor roppant nagy a papirosfogyasztás, mint például 1529-ben, 1538-ban vagy 1547-ben, viszont vannak évek, a mikor az egész évi papirosvétel nem több két könyvnél, a mint ez például 1528-ban vagy 1541-ben történt.

A vásárolt papiros mennyiség nagy részét a város oklevelek írására, egy kisebb részét pedig adórajstromok, jegyzőkönyvek, számadáskönyvek czéljaira használta fel. Ezek a jegyzőkönyvek, adórajstromok, számadáskönyvek Zsigmond király korával, a XV. század huszas éveivel, veszik kezdetüket és bennük a magyar művelődés-, jog- és köztörténetnek páratlanul becses anyaga van felhalmozva. Habár ezen könyveknek teljes és folytatatólagos sorozata nem is maradt reánk, mégis elég lesz, ha csak arra az egy körülményre utalunk, hogy a város számadáskönyvei — leszámítva a Zsigmond korától egészen Mátyás király uralmának közepéig terjedő töredékeket — 1497-től fogva, mondhatni a mai napig, teljes sorozatban fenmaradtak.

Az a körülmény, hogy a város a vásárolt papiros mennyiséget szorosabb értelemben vett könyvek írására vagy iratására is felhasználta, nagyon valószínű ugyan, de nehezen bizonyítható azért, mert írott könyv a város levéltárában csak egyetlenegy

maradt reánk. Arra a kérdésre, hogy ennek a könyvnek papirosa hol készült, továbbá, hogy a könyvet magát Eperjesen írták-e, határozott pontossággal felelni nem tudunk, a valószínűség azonban a mellett szól, hogy a könyv Eperjesen készült, erről azonban még később lesz szó.

A városnak a most elsorolt jegyzékek és könyvek iratásához természetesen írószerekre is volt szüksége, azonban a számadáskönyvek csak egyetlenegyszer emlékeznek meg arról, hogy a város írószereket vett, ugyanis 1452-ben a város 12 dénárért írószereket vásárol.¹ Később, 1557—58-ban a számadáskönyvekben azt olvassuk, hogy a város 7 dénárért tintát, 16 dénárért *porzót*, 14 dénárért tintakészítéshez szükséges gubacsot és vitriolt vásárol.² Úgy látszik, a szokás az volt, hogy az írószerszámokat a város jegyzője vagy írnoka a sajátjából szerezte be.

A papirosra való íráson kívül ismeretes volt Eperjesen a fára való *rovás-írás* is, a mely az egyetlen reánk maradt adat tanúsága szerint még a XV. század végén is használatos volt. Ugyanis egy 1496-ban kelt végrendeletben, melyben egy Albert nevű eperjesi kovácmester végintézkedik, abban a részben, a hol a végrendelező a künt lévő követeléseit sorolja föl, azt olvassuk, hogy «Georg Calmar et alii quamplures, super quibus *specialia registra lignea* habet — pro laboribus sibi tenentur...» stb.³ Ez a «speciale registrum ligneum» pedig nem lehet más, mint *rovás*.

¹ 1452. Dominica Exurge: Item vor eyn *schreyb gerete* den. XII. Eperjes város levéltára 210/a. 107. lap.

² 1557. Sabbato Philippi Jacobi; Pro atramento den. 7.

1557. Sabato 4. dominice Adventus: Pro pulveribus *scriptoriis* den. 16.

1558. Sab. 7-te dominice post Trinitatis: Galla et vitriolium ad confectionem attramenti den. 14. Eperjes város levéltára 155—58. évi számadáskönyvében.

³ Eperjes város levéltára 588. szám.

A BRÜSSZELI NEMZETKÖZI LEVÉLTÁRI ÉS KÖNYVTÁRI KONGRESSZUS.

DR. ÁLDÁSY ANTALTÓL.

(Harmadik, befejező közlemény.)

V.

A kongresszus III. szakosztálya a levéltárakkal és könyvtárakkal kapcsolatos gyűjtemények kérdésével foglalkozott. Ezek között első sorban meg kell emlékeznünk Van den Gheyn jezsuita atya indítványáról, a könyvtári állandó kiállításokról. Van den Gheyn azt indítványozta, hogy azok a könyvtárak, melyekben már egy ily állandó kiállítás létezik, e kiállításokat továbbra is megtartsák és továbbfejlesszék, továbbá, hogy azok a könyvtárak, melyekben ily kiállítások nincsenek, ilyeneket létesítsenek, végül ott, a hol ily kiállítások voltak, de már leszereltettek, ezek újra felállíttassanak. Van den Gheyn az 1910. év késő tavaszán több heti tanulmányutat tett, a melyen a könyvtári kiállításokat is tanulmányozta. Megfordult Budapesten is, a hol az Országos Széchényi könyvtár kiállítását is megtekintette. Indítványát a kongresszus elfogadta Schlitter dr. kiegészítő indítványával, hogy a levéltárakban is létesíttessék hasonló kiállítás, a mely első sorban az illető állam történelmi fejlődésére való tekintettel rendeztessék be és azon kívül ölelje fel az illető levéltár speciális anyagát.

A pecsétani tudománnyal Aug. Corbierre abbé, a Revue Sigillographique szerkesztőjének indítványa foglalkozott, a ki azt indítványozta, hogy minden levéltárban létesíttessék egy pecsétmásvétel gyűjtemény, a mely a közönség részére kiállítászerűen rendezve hozzáférhetővé tétessék, készüljön a gyűjteményről egy jegyzék és végül létesíttessék a pecsétmásvételekre nézve is nemzetközi csereviszony. A kongresszus ezt az indítványt elfogadta. A pecsétekkel foglalkozott E. Hauviller metzi állami levéltárnok előadása is, a melyet a brüsszeli állami levéltárnak a pecsét-

másolatok gyűjteményét őrző helyiségben tartott. Hauviller előadása nagyjából azonos volt azzal, a mit ő 1909 november havában a berlini «Deutscher Herold» társaság jubileumi ülésén a tárgyról tartott, és a mely a «Vierteljahrschrift für Wappen-, Siegel- und Familienkunde» 1910. évi folyamában és külön is megjelent. Kiindult annak a fejtegetéséből, hogy a pecsétek műtörténeti, viselettörténeti, heraldikai stb. szempontokból mily végtelen becses anyagot nyújtanak és hogy ez az anyag, ha kellő szakszerű gondozásban, megóvásban nem részesül, egy idő múlva teljesen tönkre megy, megsemmisül. Szakemberek előtt ismeretes, hogy némely helyen, régebbi időben, de még most is, mily barbár módon bännak el a pecsétekkel. Hauviller azt követeli, hogy a pecsétek megóvására fokozott figyelmet fordítsanak a levéltárak, azoknak, különösen a függő pecséteknek, tisztítása és a rongálástól való megóvása legyen az első feladat, ez kövesse az a törekvés, hogy megsemmisülés esetére a pecsét hű hasonmásban megmaradjon, tehát a pecsétekről pontos és hű másolatok, rajzok vagy pedig gipszöntvények készüljenek. A gipszöntvények készítésére nézve Hauviller az általa gyakorolt eljárást ajánlja, a mely a pecséteket megtisztítja, zsírkóporral hinti be, és plastilin segítségével róluk negatívumot készít, a melyről aztán a gipszmásolat vétetik. Az így készült másolatot Hauviller megpróbálta színeztetni, hogy a másolat az eredeti pecséthez minél hasonlőbb legyen, és az a bizonyos egyhangúság, a mely a fehér gipszmásolatok gyűjteményét jellemzi, elkerültessék. A színezést eleintén úgy próbálta eszközölni, hogy a festékanyagot a gipszbe keverte, minthogy azonban ez a kívánt eredményt nem adta meg, a gipszmásolatot az eredeti után kézzel színezte. Ez az ú. n. Hauviller-féle eljárás, a melyet különben, mit ő meglepetéssel vett tudomásul, a M. N. Múzeum már több mint 10 év óta ismer és alkalomadtán gyakorol is. Hauviller fejtegetései, melyeket ő bemutatásokkal illusztrált, mindvégig lekötötték a jelenlévő levéltárnokok figyelmét és mindegyikünk igazat adott magában neki, hogy a pecsétek konzerválására eddig általában véve nagyon kevés történet, legföljebb annyi, hogy követték a régi levéltárnokok példáját és a pecséteket selyempapírral vagy vattával burkolták be. Ez utóbbi eljárásra melleleg meg kell jegyezmem, hogy a Gesamtverein

dér Deutschen Geschichts- und Altertumsvereine 1910. évi szeptember 7—9-ig Posenben tartott gyűlésén Dr. Prümers, a poseni állami levéltár igazgatója a poseni levéltár pecséteit ismertette és ez alkalommal óva intette a jelenlevő szakembereket attól, hogy a viaszpecséteket vattával vagy kőczezal burkolják be. Ez, a régiek által gyakorolt megóvási eljárás ép az ellenkezőjét eredményezi annak, a mit elérni akarnak, elősegíti még jobban a pecsétek romlását és szétmállását, mert a vatta vagy kőcz mohón szívja magába a viasz zsírtartalmát, a pecsét kiszárad és darabokra mállik. Innen van az, hogy kőczezal körülvevtt és vászonzacskókba varrt pecsétek, a minőket a levéltárakban nagy számmal találunk, csupa darabra tört pecsétet tartalmaznak.

Voltaképen az I. szakosztályba tartozott, de a III. szakosztályban lett bemutatva Mlle Elise Samuelson lundi állami levéltári tisztviselő előadása az oklevelek restaurálásának egy új módjáról. A zaponnal való konzerválás, melyhez oly nagy reményeket fűztek, tudvalevőleg csődöt mondott. Samuelson az oklevelek konzerválásánál a kitt-nek nevezett anyagot alkalmazza, a mely eredeti állapotában kemény és átlátszó, gelatinszerű anyag. Alkalmazás előtt fölmelegítendő, a melegítés mindig csak kis darabokban történjék, és pedig erősebben rongált papirosnál melegebb, kevésbé rongáltnál hidegebb oldat alkalmazandó. Az eljárás lényege abban áll, hogy a megtisztított iratot kitergetve, az elvált, leszakadt részeket hozzáillesztve, egy papírlapra helyezzük, széles, puha ecset segélyével a kitt-et vékony rétegben reákenjük és azután egy japán selyempapírost teszünk a kittel bekent iratra, az egészet leszoritjuk, egy idő múlva az egészet óvatosan lefejtjük a papírlapról, melyre az iratot helyeztük, megfordítjuk és az irat hátlapját is hasonló eljárás alá vesszük. Az így preparált darabot aztán kifeszített zsinóron megszáritjuk, szárítás után a japán papiroznak fölöslegessé vált részeit lesöpörjük. A szárítás után az irat úgy néz ki, mintha gelatinlemezek közé volna foglalva, minthogy a kitt a japán papírost egészen átlátszóvá teszi. Ezen restaurálási és konzerválási eljárást Samuelson eddig csak papirokleveleknél alkalmazta, pergamennél nem, és minthogy a kísérletezés még csak rövid idő óta folyik, nem áll kellő tapasztalás rendelkezésre, vajjon a kittel való konzerválás beválik-e vagy sem. Samuelson

kisasszony az eljárási módot a kongresszus előtt gyakorlatban is bemutatta, azonban sajnos, a svéd nyelven kívül más nyelvet nem beszélt, előadását francia nyelven betanulva, elmondotta ugyan, de a részletekre nézve felvilágosítást tőle magától nyerni nem lehetett, miután magát megértetni nem tudta, az őt kísérő tolmácskisasszony pedig az eljárás részleteiről teljesen tájékozatlan volt.

A washingtoni Library of Congress jelenlévő tisztviselői egyes iratokat mutattak be, a melyek az ott szokásos eljárással konzerváltattak. Ez az ú. n. «crêpeline» szövettel és egy külön keverék segítségével történik. A crêpeline sűrű, fehér fátýolszerű szövet, a mely háromféle minőségben különböző nagyságban kerül forgalomba. A hozzá való paszta a következő recept szerint készül:

- 1 csésze legfinomabb búzaliszt,
- 3 csésze hideg víz,
- $\frac{1}{4}$ teáskanál porrá tört timsó,
- 4 gran fehér arzenik.

A keverék minden egyes része teljesen porrá törve, göbök nélkül alkalmazandó, az egészet kettős főzőedényben 10 perczig föl kell forralni, a forralás után, ha a keverék kihült, le kell főlözni és az egészet jól fölkeverni. Ezzel kell aztán az iratot bekenni és a crêpelinet reá alkalmazni, lepréselni és megszáritani. Amennyiben a tinta megfakulna, teveször-ecset segítségével ammoniacum hydrosulphuricummal kenendő be az írás, a mely eljárás azonkívül, hogy néha sárgás foltok mutatkoznak, más következménnyel nem jár. Az ily módon konzervált okirat úgy néz ki, mintha fehér vagy sárgás szalmapapírral volna bevonva.

A III. szakosztályban még egy érdekes kérdést vetett föl Des Marex brüsszeli városi levéltárnok. Brüsszel városa 1910-ben C. Huysmans indítványára 2000 frankot szavazott meg, hogy ezen összegben egy kinematografiai film gyűjtemény létesíttessék, mely a mindennapi, szociális élet jellemzőbb eseményeit megörökítő filmeket foglalja magában. Ez a gyűjtemény a városi levéltárban nyer elhelyezést, a mely Des Marex fáradozásai folytán a jelenkori brüsszeli életre vonatkozó emlékeket is összegyűjti. Ebben a kinematografiai archívumban eddig a kezeim között lévő «L'organisation du Service des Archives de

la ville de Bruxelles» szerint többek között kinematografikus fölvételek őriztetnek II. Lipót belga király temetéséről, Albert király Brüsszelbe való bevonulásáról, a brüsszeli kiállítás megnyitásáról stb. Kétségtelen, hogy ily nevesebb kortörténeti eseményekről készült kinematografikus fölvételek későbbi időkben kulturtörténeti szempontból rendkívül érdekesek lesznek. Des Marez kérdést intézett a kongresszushoz, vajjon külföldi múzeumok vagy levéltárakban van-e hasonló gyűjtemény, és ha igen, minő módon konzerválják ott a filmeket, lehet-e számítani arra, hogy e filmek tartósak maradnak? Azonban a szakosztály tagjai e kérdésekre választ adni nem tudtak, miután úgy látszik, hasonló gyűjtemények más államokban nincsenek, azt azonban mindenki elismerte, hogy ily kinematografikus gyűjtemény létesítése máshol is helyén volna. Györy Árpád ehhez még azt a megjegyzést fűzte, hogy a kinematografikus gyűjteménnyel együtt egy fonografikus gyűjteményt is lehetne talán létesíteni, és reámutatott arra, hogy a bécsi cs. k. tud. akadémia már rendelkezik egy nagyterjedelmű fonografikus levéltárral. Megjegyzem különben, hogy a brüsszeli gyűjtemény filmjeinek konzerválása úgy történik, hogy a filmek staniolpapirba vannak göngyölve és légmentesen csukódó dobozokban elzárva. Hogy ez a konzerválási mód beválk-e vagy sem, azt a jövő fogja megmutatni, illetve a kinematografusok tudják megmondani.

VI.

A kongresszus IV. szakosztályának, a népkönyvtárak szakosztályának tárgyalásáról bővebben beszámolni nem tudok, mint-hogy e szakosztály a III. szakosztálylyal egyidőben ülésezvén, annak tárgyalásán jelen nem lehettem. A szakosztály elfogadott indítványai a következők voltak:

H. Farr, a cardiffi Public Library könyvtárnokának indítványa, mely szerint nyilvános népkönyvtárak minél nagyobb számban létesíttessenek az egyes államokban, párhuzamosan a népkönyvtárakkal állíttassanak föl az ifjúság részére is könyvtárak, a helyi viszonyok és az ifjúsági nevelés követelményének tekintetbevételével, végül, hogy a könyvtárak és iskolák között minél szorosabb kapcsolat létesíttessék.

Farnak Gittens anversi könyvtárnok által elfogadott indít-

ványa azt kívánja, hogy a magánosok és a köztényezők hassanak oda, hogy az ifjúsági irodalom minél nagyobb terjedelemben merítse tárgyait a hazai történelem és hagyományból, a magánosok a legjobb ily tárgyú könyvek részére kitűzött díjak adományozásával szolgálhatnák e cél, a köztényezők pedig azzal, hogy ily munkákat minél nagyobb számban vásárolva, azt az ifjúsági könyvtáraknak szétosztják.

Th. Rouvez, a belga minisztere des Sciences et des Arts osztályfőnöke azt kívánta, hogy a népkönyvtárak részére a nagyobb városokban mindenütt külön épületek emeltessenek. Kisebb városokban a könyvtár az iskolákban helyezhető el.

Végül Palmgren, Gittens, Defrecheux és Kenney együttes indítványa úgy hangzott, hogy az egy helyen fennálló népkönyvtárak lehetőleg egy központi igazgatás alá helyeztessenek költségmegtakarítás szempontjából, valamint, hogy a rendelkezésükre álló eszközökkel a célnak, melyet szolgálnak, minél jobban megfelelhessenek, továbbá, hogy úgy a központi, mint a fiókkönyvtárak tisztviselői szakképzettséggel bírjanak, végre, hogy a kölcsönzés minél liberálisabban kezeltessek.

Ezeket az indítványokat a kongresszus mind magáévá tette. Ezekon kívül a szakosztály előtt feküdt még egy rapport James D. Stewart, a londoni Islington Public Libraries könyvtárnokától, a mely a fertőző betegségekről és a könyvtárakról és ezzel kapcsolatosan a könyvek fertőtlenítéséről szólt. Utóbbira nézve a formaldehyddel való fertőtlenítést ajánlotta, mint a mely eljárás jelenleg a leginkább használatos és általa a könyv megrongálódásnak kitéve nincsen.

A kongresszus zárulése augusztus hó 31-én tartatott meg. F. Muller elnöklete alatt. Ez ülésen mindenekelőtt a szakosztályok titkárainak jelentései hallgattattak meg, mely után az egyes, a szakosztályok által elfogadott indítványok terjesztettek hozzájárulás végett a kongresszus elé. Ezután Muller elnök mondott rövid záróbeszédet, melyben összefoglalta a kongresszus munkálkodásának eredményeit. Gardy indítványára azután a kongresszus kimondotta, hogy egy állandó központi bizottságot alakít, a melynek feladata lesz, a kongresszus időközönkénti megtartásáról gondoskodni. E bizottság tagjai az 1910-iki kongresszus központi szervező bizottságának tagjai, a kooperáló egyesületek által

kiküldendő két-két tag, továbbá azon államokból, a hol levéltárnoki és könyvtárnoki egyesületek nincsenek, két, a központi bizottság által választott tag, egy a levéltárnokok, egy a könyvtárnokok sorából. A központi állandó bizottság ülése Brüsszel, az 1910. évi kongresszus rendező bizottsága, mint állandó bizottság működik tovább, a következő kongresszus idejének és helyének megállapítása az állandó bizottságra bízott.

A napirend letárgyalása után a belga közoktatásügyi minster kiküldötte mondott a kongresszusnak köszönetet, a mire Muller elnök pár szóval az 1910. évi kongresszust befejezettnek nyilvánította.

***

A kongresszussal kapcsolatosan kiállítások nem rendezettek. A programmba fel volt véve a brüsszeli kir. könyvtár és a brüsszeli állami levéltár megtekintése, utóbbi helyen a pécsettani gyűjtemény mutattatott be a megjelenteknek, a mely gyűjtemény azonban távolról sem közelíti meg a müncheni állami levéltár hasonló gyűjteményét, a mely úgy az anyag terjedelménél, mint szakszerű és áttekintő elrendezésénél fogva, a brüsszelit mindenképpen felülmulja. A bollandisták könyvtárának megtekintése, mely a programmba fel volt véve, elmaradt. A kongresszus tagjainak egy kis része, mintegy 30—40, Laloire brüsszeli állami levéltárnok vezetése alatt megtekintette Arenberg herceg gyűjteményeit és palotáját, mely rendes körülmények között a nagy közönség részére hozzáférhetetlen. A gyűjtemények anyaga a régészet és iparművészet válogatott tárgyait öleli fel, kéziratokat csekély számban tartalmaz, ezek is majdnem kizárólag a flamand iskola termékei. A hercegi ház levéltára szintén a palotában van elhelyezve két nagy teremben, melyek egyike egyuttal dolgozó szobául is szolgál, a legnagyobb kényelemmel ellátva. A levéltár maga teljesen rendezve van, inventariumokkal ellátva, állományának legnevezetesebb darabjai egy kis kiállításban vannak elhelyezve, mely egész a IX. századig visszamenőleg tartalmaz okleveleket. A megjelenteknek Laloire levéltárnok szolgált szakszerű magyarázattal ismertette a hercegi család történetét rövid vonásokban, valamint a levéltár beosztását, rendszerét és bemutattva egyes nevesebb darabokat.

MAGYAR KÖNYVESHÁZ.

ADALÉKOK SZABÓ KÁROLY RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁRÁ-
NAK I. KÖTETÉHEZ.¹

16.

Debreczen. 1619.

Kalendarium. Kalendarium, | CHRISTUS URUNK | születese
utan, 1619. | Efstendőre. | Irattatot: | Herlicius David D. altal. |
(*Magyarország czimere.*) DEBRECZENBEN, | Nyomtatta Lipfiai Pál.
Másodczime: Prognosticon Astrologicum. | Az az: | Az Egghi fő csilla- |
goknak forgáfából valo jő- | vendőles, neminemű törté- | nendő
dolgokrol, es az üdőknek | változafarol, Chriftus Urunk | születese
utan, 1619. | Efstendőre. | Irattatot: Herlicius David Doctor altal. |
DEBRECZENBEN. | Nyomtatta Lipfiai Pál.

16-r. A—Ds=40 sztlan levél. *Végül:* rövid Chronica. 7 sztlan levél
(a többi hiányzik).

Szabó Károly: Régi Magyar Könyvtár I. kötetének 488. száma alatt
nagyon röviden két sorban írja le s így indokoltnak látom itt e folyóirat hasáb-
jain teljesen leírva közölni. Lugossy József (M. Akad. Értesítő 1844. 160. l.)
és Mátray Gábor (Uj M. Muzeum 1853. II. 182. l.) ismertette.

M. N. Múzeum könyvtára.

Horváth Ignác.

17.

[454] Kassa. 1619.

Stellae crinitae effigies 1619.

A városi tanács a Fest János könyvnyomtató műhelyéből kikerült
Stellae crinitae effigies című nyomtatványt elkobozza. Lásd a város 1619.
évi márczius hó 14-én kelt jegyzőkönyvét. (V. ö. Kszemle 1901. 65. l.)

Kemény Lajos.

¹ Az utolsó számozott (453. sz.) adalék e folyóirat 1911. évi folyama
61. lapján jelent meg.

18.

[455] **Kassa. 1621.**

Naptár az 1621-ik évre.

«1620. 10. Decembris. Joannes Festi more solito ajándékozza az nemes tanácsot az új Kalendariumokkal». Kassa v. jegyzők. *Kemény Lajos.*

19.

[456] **Kassa. 1622.**

Naptár az 1622-ik évre.

«1621. 16. Decembris. Az könyvnyomató more solito dono offert prognosticon anni futuri 1622». Városi jegyzők. *Kemény Lajos.*

20.

[457] **Kassa. 1626.**

Naptár az 1626-ik évre.

«1625. 16. Octobris. Daniel Schulez compactor dono offert calendaria futuri anni 1626». Városi jegyzők. *Kemény Lajos.*

21.

Debreczen. 1627. (Jav. RMK. I. 561. sz-hoz.)

Kalendarium,* | AZ* 1627.* ESZTEN*- | dőre Christus Urunk |
 Bűletefe utan. | Az* Baraßlai* Kalendariumbol* | Magyarra fordít-
 tatott. | (*Magyar czimer*). DEBRECZENBEN.* | Nyomtatta RHEDA
 PETER. | *Másod-czímlap*: Prognosticon Astrologicum. | Az az: | AZ EGI
 CSILLA- | GOKNAK FORGASA- | bol valo itilet az 1627. EBten- |
 dőre Christus Urunk Bűletefe u- | tan, neminemű törteneendő | dol-
 gokrol, es az idők- | nek változáfirol. | Nemetből Magyar nyelvre |
 fordittatott es | (*kis vignetta*) Nyomtattatott Debreczenben | Rheda
 Peter által. |¹

E kalendariumnak eddig csupán csak egy csonka példánya (az Erdélyi Múzeumé) volt ismeretes, melyet *Szabó Károly* a levelek számának följegyzése nélkül írt le a RMK. I. 561. sz. alatt. (*Dr. Gyalui Farkas* egyetemi magántanár, kolozsvári egyetemi könyvtárigazgató-helyettes úr szíves értesítése szerint e csonka példánynak a következő részei vannak meg: Czímlapja, melyről az impressum hiányzik. A naptári rész 5 levelének

¹ A csillaggal jelzett szavak *vörös betűkkel* vannak nyomtatva.

töredéke, melyek e napokat tüntetik fel: jan. 1—16, febr. 1—11, 19—28, márcz. 1—11, 20—30, ápr. 1—9, jun. 20—30, jul. 1—15. Prognosticon Astrologicum a czimlappal együtt 16 levél—C₁—D₈. A czimlapja ép, a többi levelek erősen meg vannak rongálva, nevezetesen a C₅ és C₆ és D₇ levelek fele le van szakítva; a D₁ levél második, D₅ levél második, D₆ levél első és D₇ levél második lapján csak néhány betű különböztethető meg.) 1910-ben nekem sikerült e kalendáriumnak egy teljes példányát — A—D-ív, 8 levelenként = 32 levél, 16-r. — kiáztatnom *Melotai Nyilas István «Speculum Trinitatis»* cz. 1622-ben Debreczenben kiadott 4-r. alakú munkájának (RMK. I. 521. sz.) tábláiból, *egy 1626-iki szintén debreczeni kalendáriummal együtt*, mely szintén teljes példány. (Ebből eddig csak a *Fraknói* által felfedezett példány volt ismeretes, mely a Nemzeti Múzeum tulajdona. Lásd: Magyar Könyvszemle. 1878. 269. lap. 19. szám.) Ennek az 1627-iki debreczeni Kalendáriumnak az egyes hónapok után közölt magyar versei (4+4+4+1) a *Székely István* kalendáriumból (lásd RMK. I. 354. szám. V. ö. Erdélyi Múzeum. 1899. 593. lap.) vannak véve. Ugyane versek megtalálhatók az 1611-iki kereszturi Kalendáriumban is. (RMK. I. 430. sz. V. ö. Irodalomtört. Közlem. 1900. 406—407. lap.)

Sárospataki ref. főiskolai könyvtár.

Harsányi István.

22.

H. n. 1627.

*Kincstartócska. KINCZTARTOCZKA | AZ VILAGOS CZESTE-|
HOI EGYHAZÁNAK. | MELY MAGABAN FOGLAL |* Historiáját
csudálatos Boldogh | Aszszony képérül négy Historiakbúll | Szor-
galmatosban kiszették, hogy sem mint | az első nyomtatásban
attanak vala-ki. | AZ ELSŐ REMETE SZ: | Pál Szerzetin való
Frater LAJOS által | Lengyelbül Magyarra fordittatot: Az | előt-
tünk iárok akarattyábúll. | Cap. 7. | Kimérhetetlen kincse az embe-
reknek (: az Ből- | csessegh :) á ki véle eltenék, Istennek baratsá- |
gában reszessé lettenék, á tudomannak aján- | dekabúll ajánlat-
tattanak. NYOMTATTATOT | M. DC. XXVII. Eftzendőben.

4-r. A—Hh₂=122 sztlan levél. (Hiányzik a Q ív 1—3 levele.)

Szabó Károly ennek a könyvnek példányát nem látta és a Régi Magyar Könyvtár I. kötetének 565. száma alatt igen röviden (két sorban) írja le, megjegyezvén, hogy a Tejfalvi Csiba Márton: Romanocategorus című és 1637. évből való munkájának 45. és 46. lapjain e szavakkal: «Frater Ludov. Csesteho Barát, nevenekül kibocsatot kincs tartoccska könyve» van említve. Czimlapja és az ajánlás első 2 levele kézírással van pótolva.

M. N. Múzeum könyvtára.

Horváth Ignác.

23.

[458] Kassa. 1628.

Naptár az 1628-ik évre.

«1627. 17. Novembris. Az compactor Dániel Schultz adott calendariumokat, németeket és magyar nyelven valókat.» Városi jegyzőkönyv.

Kemény Lajos.

24.

[459] Kassa. 1630.

Naptár az 1630-ik évre.

«1629. 13. Decembris. Daniel Scholczin supplicál, hogy az *Kalendarium*ért adnának valamit.» U. ott..

Kemény Lajos.

25.

[457] Kassa. 1630.

Carmen congratatorium. 1630.

Az 1630-ik november hó 2-án kelt városi jegyzőkönyv szerint Kassa város tanácsa vizsgálatot indít egy, a kassai könyvnyomtató műhelyből kikerült «az Rákóci Gyeorgy erdélyi fejedelemségéről» irt «congratatorium carmen» miatt.

Kemény Lajos.

26.

RMK. 597. (Csepreg. 1631.)

Szabó Károly «Régi Magyar Könyvtár»-ának I. kötetében 597 sorszám alatt a Csepregen 1631-ben megjelent «Evangeliumok és Epistolák» című könyvet jelzi. Nem írja le, mert a soproni ev. lyc. könyvtárában levő azon példány, a melyet *Szabó* mint egyetlen ismert példányt említ — csonka s czímlap híján nem adhatta a könyv teljes czímét. Az árvavármegyei Csaplovics-könyvtár rendezetlen anyagában sikerülvén a könyv egy második példányára ráakadnom, itt leirom azt annyira, a mennyire e csonka példányból lehetséges.

Czímlap: Az EGESZ || Eftzendő által való Va- || fárnapokra és Innepekre || rendeltet || EVANGE || LIOMOCE'S [*így!*] || EPIS-
TOLAC, || *Az Evangeliumokból szereftetet* || IMADSAGOC || *kal egyetemben.* || Mellyeket moltan újyób re- || vífió és meg-igazétás
alat, ma- || ga költséggével újonnan || ki-nyomatatot || CSEPREG-
BEN *Farkas Imre.* || Anno 1631.

A következő levelen kezdődik az ajánló levél, a mely nem mint Szabó írja a csepregi gyülekezethez szól, hanem a Dunán-inneni ágostai Ecclesiák vezetőinek:

Az Tisztelendő és Böcsületes Kys Berthalan Uramnac, Dunán-innen az *Augustána* — *Confession* — való Keresztyén *Ecclesi*-áknak méltóságos *Superintendens*-ének. És ugyan ezen *Ecclesi*áknac böcsületes, Tudós, és Isten-félt fő *Seniori*-nac; Lethenyi Istvannac: Galgoci Miklósnac: Sagodi Gergelynac: Kőrösi Imrenec: és Terbócs Ianos Uraimnac: es az egész közönséges Atyafiaknac, az *Iezus Christus* hyúséges Szólgainac, nékem bizodalmas Uraimnac, *Paterim*nec és *Fautorim*nac, Istentül minden lelki és testi jóknac bévelkedő áldását kívánom.

Ez ajánló levelet követi:

IMÁDSÁG Mellyet az Minister praedicatio-után-is mondhat, s-az Templumban-való minden-napi Isteni-szolgálatkor-is.

Példányunkban ezen imádság nem teljes, hiányzik belőle két levélnyi.

Ezután következik az A iv az ADVENT ELSŐ VASÁRNAPRA VALÓ EPISTOLA.-val, s a P₁₀ lapon: AZ SZEN-TEK INNEPIRE, rendeltetet Evangeliomoc és Epistolac az Imádságoackal egyetembe.» — kezdődik.

A kezem között levő igen tiszta példány hiányos: a már említett hiányzó 2 levélen kívül hiányzik a könyv vége Az Y iv 11-ik levelétől. A hiányzó rész pótolva van ugyan, de a pótlás nem folytatása a nyomtatványnak. Egy fohász következik egykorú irással, a melynek végső szavai: *Finita Concionis. Benedictio* . . . 6. v. 24. A két levélnyi kézirat után 7 beiratlan levél következik s erre két magyar nyelvű *Invocatio* és egy latin Bernardusból vett idézet három levelen, majd ismét 3 beiratlan levél. — Kérdés, valjon a tiszta lapok a hiányok pótlására voltak-e bekötve a hártya táblába, a mely valamikor a Westphali béke Aurea Bullájának szövegét tartalmazó könyv táblája volt.

A példány valóságos vandalizmussal van körül vágva; némely lapon a legfelső sort is elnyeste a könyvkötő. Azt azonban, hogy a könyv lapszámozva nem volt, elárulja az egyik levél sarka, mely behajtás folytán megmenekült a lemetéltetéstől. Ebből kitűnik, hogy a könyv eredetiben tompított sarkú volt, lapszám nélkül.

Az utolsó Epistola, a mely példányunkban megvan, a Szent Kathalin napjára való Epistola. — (November 24.)

Alsó-kubin, Csaplovits-könyvtár.

Rexa Dezső.

27.

[458] **Kassa. 1632.**

Naptár az 1632-ik évre.

«1632. 18. Martii. Scholcz Dánielné supplicál, hogy az nemes tanácsnak adott calendariumokért adnának valamit.» Városi jk.

Kemény Lajos.

28.

[459] **Kassa. 1635.**

Naptár az 1635-ik évre.

«1634. 14. Decembris. Az compactorné 12 uj kalendariumokkal ajándékozta meg az nemes tanácsot.» Városi jk. *Kemény Lajos.*

29.

[460] **Pozsony. 1636.**

Pázmány Péter. A' ROMAI | Anyaszentegyház Szokafából, |
MINDEN | VASARNAPOKRA, | ES EGY-NEHANY | INNE-PEKRE, |
Rendelt Evangeliomokrúl, | PREDIKACZIOK. | *Melleyeket,* | ELŐ
NYELVENEK TANITASA-UTAN | *Írásban foglalt* | CARDINAL
PAZMANY | PETER ESZTERGAMI | ERSEK. | 2. ad Corinth. 4. v.
2. | Csalárdfággal nem járunk; az Isten Igéjét meg nem fer- | tez-
tettjük: hanem, Igazfágnak ki-jelentésével aján- | lyuk magunkat
minden emberek lelki ifmérleti- | hez, Isten-előt. | *Nyomtatták Po-
fonban, M. DC. XXXVI. Efstendőben.*

2-r. 1248 szzott lap. Elül: 15 sztlan levél.

Szabó Károly: Régi Magyar Könyvtár I. kötetének 663. száma alatt leirt példánytól címlapjára nézve különbözik.

*M. N. Múzeum.**Horváth Ignác.*

30.

[461] **[Hely nélkül.] 1638.**

Minden efstendőre szol- | gálo örök | CALEND- | RIVM | és
az | CISIO JANUS | Magyaról. [Szöveg záró egy rák, egy bakk,
egy makk.]

8-r. a₁₋₈=8 számozatl. levél. Hely, év és nyomtató nélkül. A naptár szól az 1638—1658. évekre.

A naptár, mely ez alakban tudtommal egyetlen, egy táblával kezdődik: «TABULA Festorum mobilium pro confignatis annis sequentibus, az úgy Calendarium fzerint.» E táblán az 1638—1658 évekre meg van határozva a húsvét, a farsang hetének száma, az epactae, a vasárnapi betű, a Mátyás-ugrás. Ezt követi 12 oldalon a 12 hónap leírása a következő rovatokkal: napok sorszáma, a hét napjai *a, b, c, d, e, f, g* betűkkel jelezve az akkori naptári szokás szerint, a hónapról valami megjegyzés egymás alá nyomtatott annyi szótagból, a hány napja van a hónapnak, továbbá névnapok és római naptár. A naptár kulesa az, hogy akkori szokás szerint a hét napjait a naptár *a, b, c, d, e, f, g* betűkkel jelezte, úgy, hogy új év napja

mindig *a* betű volt; már most ha a vasárnapi betűt minden évre megadta, akkor tudni lehetett, hogy új év a hét melyik napjára esett, pl. a vasárnapi betű 1656-ra *B*, akkor újév szombatra esett s így tovább az egész év meg volt határozva. A Mátyás-ugrás alatt értendő az, hogy Mátyás-napja szökő évben febr. 24-ike helyett 25-re esett; tehát ugrott egyet s ekkor márcz.-ban a vasárnapi betű megváltozott s ezt adja a nevezett rovat. Az egyes hónapokról való megjegyzésekben pl. áprilisről ez olvasható: «Vi-rá-gos Am-brús meg-tán-to-rúlt az jó bor-tul, Ti-bur-tzot kül-dé az al-föld-re György Alb: Mark-hoz zöld bu-za-ért». Juniusról: «Nem mon-dot-ták vólt meg én né-kem hogy Bar-la-(bás) An-tal Vi-dát meg-vág-ta far-ló-já-val, I-vánt Ján-(os) Lász-(ló) Pét: Pált».

Kolozsvár, Erdélyi Múzeum.

Ferenczi Zoltán.

31.

Debreczen. 1641.

(*Keresztyen Imadságok* egy néhány szép Enekekkel.) DEB-
R(ECZENBEN) Nyomtat(atott Fodorik) Menyhart N(yomdájában
1641-ben).

Töredék. 12-r. Egy XVII. századbeli könyv tábláiból áztattam ki. A csonka, keretes címlevelen (csak az alsó bal negyedrésze van meg) kívül meg vannak a következő levelek: 9, 11, 135, 136, 148, 153, 154, 166, 171, 172, 184, 189, 190, 202, 207, 208, 218, 219, 237, 245, 261, 262, 279, 280, 290, 291, 299, 308, 317, 326, 327, 335, 346, 351, 352 és még 47 részint ép, részint csonka levél, vagyis összesen (a címlevéllel együtt) 83 levélnyi töredék, mely e debreczeni imádságos és énekeskönyvnek (a csonka címlevelen, továbbá a 9-ik és 11-ik levelen kívül) eddig ismeretlen, vagyis: 80 levélnyi részét foglalja magában.

Szabó Károly RMK. I. 713 sz. a. azt a csekély töredéket (az A és B ívből) írta le, melyet Lugossy József ajándékozott az Erdélyi Múzeum könyvtárának. A nyomtatás évét Lugossy után Szabó Károly is 1641-re tette. Ezzel az évszámmal sorozta be a XVII-ik század énekeskönyvei közé Erdélyi Pál is.¹

Sárospataki ref. főiskolai könyvtár.

Harsányi István.

¹ (Magyar Könyvszemle. 1899. 133 lap. 116. szám.)

TÁR CZA.

JELENTÉS

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZÁGOS KÖNYVTÁRA
ÁLLAPOTÁRÓL AZ 1911. ÉV ELSŐ NEGYEDÉBEN.

I.

A *nyomtatvány osztály* anyaga ebben az évnegyedben kötelempéldányokban 3002 drb, ajándék útján 146 drb, áthelyezés útján 19 drb, vétel útján 376 drb, hivatalos kiadvány czimén 3 drb, összesen 3546 drb nyomtatvánnyal gyarapodott. Ezenfelül kötelempéldány gyanánt beérkezett alapszabály 398 drb, egyházi körlevél 76 drb, falragasz 1939 drb, gyászjelentés 1506 drb, hivatalos irat 140 drb, műsor 415 drb, perirat 7 drb, szinlap 2345 drb, zárszámadás 259 drb, különféle 616 drb, összesen 7701 drb apró nyomtatvány. Vételre fordított 4231·30 korona, 796·75 márka, 30 lira, 31·30 frank.

Ajándékaikkal a következők gyarapították a nyomtatványi osztály anyagát: Abo stads hist. museum, Adler Tivadar, Akademia amiejtnosci w Krakowie, Argentina konzulátus, Arnold Allen (Boston), Bábakalauz szerkesztősége, Balaton-bizottság elnöke (5 drb), Balla Antal, Bánó László, Baráczius József (Szendrő), Békésvármegye alispánja (Gyula, 2 drb), Beniczky Lajosné (Ruttka, 6 drb), Bevilaqua Béla, Bozóky Ferencz (Nagyvárad), Budapest székesfőváros mérnöki hivatala, Dunamelléki ref. egyházkerület főjegyzője (2 drb), Durning-Lawrence Edwin (London), Erdélyi Múzeum-Egyesület (Kolozsvár), Fejérpataky László, Fekete Mihály, Főegyházmegyei hatóság (Eger, Esztergom), Fővárosi könyvtár igazgatósága, Fraknoi Vilmos, Galgóczy János, Gragger Róbert, Gulyás Pál (2 drb), K. K. Handelsministerium (Wien, 2 drb), Havass Rezső, Hevesy Andor, Hontvármegyei Gazdasági Egyesület (Ipolyság), Báró Hornig Károly (Veszprém), Izr. magyar irod. társulat (2 drb), Kais. Akademie der Wissenschaften (Wien, 2 drb), Karl Lajos, Képviselőházi iroda (6 drb), Kohányi Tihamér (Cleveland), Kókai Lajos (2 drb),

Kovács István (2 drb), Kongl. universitáts bibliotek (Úppsala), László Ernő, M. kir. Földtani-Intézet igazgatósága (3 drb), M. kir. orsz. meteorologiai s földmágnességi-intézet (2 drb), M. kir. orsz. vízépítési igazgatóság, M. kir. postatakarékpénztár, Magyar Könyvszemle szerkesztősége (3 drb), Magyar Nemzeti Múzeum igazgatósága (3 drb), Magyar ornithologiai központ, Magyar Tud. Akadémia (10 drb), Márton Sándor (Újvidék), Matica srpská (Újvidék, 5 drb), Obál Béla (Eperjes), Orsz. borászati kongresszus (Veszecz), Pénzügyminiszterium, Perényi József (Veszprém, 10 drb), Sándor Imre (Kolozsvár), Schiller Bódog, Semsey Andor (5 drb), Singer és Wolfner, Special tax. commission (Urbana Illinois), Szabó Ervin, Szkunszevits Kornél, Szöllősy Kálmán (Nagybecskerek), Tud. egyetem böcs. karának dékánja (18 drb), Tud. egyetem. I. sz. sebészeti klinikája, Vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium, Walter Gyula, Wienen nemzetközi vadászati kiállítás magyar orsz. bizottsága, Wlassics Gyula, Zambra Alajos (2 drb).

A könyvtár helyiségeiben a lefolyt negyedévben 11.603 egyén 24.851 kötet nyomtatványt használt, kölesön útján pedig 583 egyén 1534 kötetet.

A mult negyedévben 2229 munka osztályoztatott, a melyekről összesen 2851 czédula készült. Kötés alá készítettett 939 munka 1090 kötetben.

A kötelespéldányok átvételére berendezett helyiségbe ezidő alatt 882 csomag érkezett, ugyaninnen 746 levél expedíaltatott, a miből 312 reklamálas volt.

Az 1897: XLI. t.-czikk intézkedései ellen vétő nyomdatulajdonosokkal szemben a törvényes eljárás 5 esetben indíttatott meg.

II.

A *hírlaptár* a lefolyt évnegyedben kötelespéldányok útján 353 évfolyam, 21.156 számával, ajándék (illetőleg áttétel) útján 5 évf. 748 számával, vásárlás útján 4 évf. 106 számával gyarapodott; összesen 362 évf. 22.010 sz.

Ebből ajándék: a Nemzeti Casinótól 1909—1910. évi külföldi napilapok (Kölnische Zeitung, Neue Freie Presse stb.); vásárlás Boldizsár Andortól Erdélyi Magyar Hírvivő (Nagyszeben, 1790), Kriegsbote (u. o. 1789) stb. (35 kor.); Kun S. antiqu. czégtől 1848—1849. évi lapok: Hadi Lap (Csíkszereda, 1849), Pesther Figaro (1848) stb. számos egyes szám (66 kor. 40 f.).

Az évnegyed folyamán a könyvtárban 1136 olvasó 1202 hírlap 1470 évfolyamát 1670 kötetben, házon kívül 18 olv. 27 hírlap 55 évf. 75 kötetben használta, összesen tehát 1154 olvasó 1229 hírlap 1525 évfolyamát 1745 kötetben.

Átnézetett 262 évf. 16.229 szám. Czéduláztatott 56 évf., közte 9 új lap.

Ezeken fölül a rendes folyómunka egyéb elágazásai is zavartalanul folytak.

III.

A *kézirattár* az 1911. év első negyedében ajándék útján 1 újkori kézirattal, 2 kodex-töredékkel, 53 zenei kézirattal és 1 zenei levéllel; vétel útján 8 újkori kézirattal, 8 irodalmi levéllel, 1 irodalmi analektával, 2 zenei kézirattal és 2 zenei levéllel; áttétel útján 1 Petőfi-ereklyével, 6 újkori kézirattal, 2 irodalmi levéllel és 1 irodalmi analektával, összesen 88 darabbal gyarapodott. Vételre 410 koronát és 33 márkát fordítottunk.

Ajándékozók voltak: özv. Beniczky Lajosné, Goldmark Károly, özv. Ruzitska Béláné és Torkos László. Az ajándékokból a zenei gyűjtemény nyert értékes szaporodást: Goldmark «Im Frühling» című nyitányát ajándékozta könyvtárunknak saját kézírásában, míg zenetörténetileg igen becses a Ruzitska Béláné adománya: Ruzitska Györgynek, a kolozsvári zene-konzervatorium alapítójának s a régebbi magyar zene-irodalom kiváló alakjának összes meglévő munkái. A vett anyag érdekesebb darabja a «Der National-Ungar» című névtelen kézirat 1840-ből, mely német nyelven buzgólkodik Széchenyi István reformeszméi mellett. Ezenkívül kiemeljük Gorove László egy ismeretlen drámájának sajátkezű tervét, Szemere Bertalan két kéziratát s az írói és művészi levelek közül Tompa Mihály, Jósika Miklós, Erkel Ferencz, Markó Károly és Paál László leveleit.

A szaporulat földolgozásán kívül elkészült a keleti kéziratok kijavított katalógusa Goldziher Ignác egyetemi tanár meghatározásai alapján.

Az évnegyed folyamán 56 kutató 101 kéziratot és 36 irodalmi levelet használt. Kikölcsönöztünk 11 esetben 17 kéziratot és 6 irodalmi levelet.

IV.

A *levéltár* az elmúlt negyedévben vétel útján 3838 drb, ajándék útján 2590 drb, más osztályból való áttétel útján 1 drb, összesen 6429 drbbal gyarapodott.

A letéteményezett levéltárak száma nem emelkedett. A régebben letéteményezett levéltárak közül a báró Perényi-levéltár gyarapodott 27 darabbal, melyeket dr. Komáromy András orsz. allevéltárnok adott át a levéltárnak. Kiegészítést nyert a gróf Széchenyi-család levéltára is 1 drb XX. századi irattal, melyet gróf Széchenyi Aladár tétémenyezett le.

Vételre fordítottatott 9392 korona és 10380 márka.

Ajándékaikkal: Eisenstädter Ödön, Vargha Elemér, Leimeter Cap. János, Gömörö Gusztáv, id. Szinnyey József és Weiwurm Antal gazdagították a levéltár anyagát.

A törzsgyűjtemény gyarapodásából 264 drb esik a középkori, 3273 drb az újabbkori iratok csoportjára, 280 drb az 1848/49-es iratokéra, 26 drb a czimeres levelekre, 2583 drb a gyászjelentések és 3 drb a fényképmásolatok gyűjteményére. A czimeres levelek gyűjteménye a következő darabokkal gyarapodott:

1. 1431. július 2. Nürnberg. Zsigmond király czimeres levele a Bezerédy-család részére. A szöveg egyszerű XX. századi másolata, a czimerkép színezett fényképével.
2. 1583. szeptember 27. Bécs. II. Rudolf czimeres levele Kolozsvári Baráth János részére. Eredeti.
3. 1587. márczius 10. Gyulafejérvár. Báthory Gábor czimeres levele Adorjány Pál deák részére. Eredeti.
4. 1593. január 19. Prága. Rudolf király czimeres levele Tóthdióssy Feinecker Ezechiel részére. Eredeti.
5. 1599. július 12. Gyulafejérvár. Báthory Endre bibornok czimeres levele Somogyi Benedek részére. Eredeti.
6. 1606. márczius 15. Kassa. Bocskay István czimeres levele Szentandrassy György részére. Eredeti.
7. 1612. november 29. Szeben. Báthory Gábor czimeres levele Hosszúmezei Varga Pál Tamás részére. Eredeti.
8. 1617. szeptember 21. Prága. II. Mátyás czimeres levele Barachy Gergely részére. Eredeti.
9. 1642. december. Bécs. III. Ferdinánd czimeres levele Szabó, másképp Kiss Miklós részére. Eredeti.
10. 1657. december 18. Prága. I. Lipót czimeres levele Hubachek György részére. Eredeti.
11. 1662. márczius 1. Ebesfalva. Apafi Mihály czimeres levele Pap Salamon részére. Eredeti.
12. 1665. május 18. Gyulafejérvár. Apafi Mihály czimeres levele Szőcs, másképp Graszner János részére. Eredeti.
13. 1667. január 17. Marosvásárhely. Apafi Mihály czimeres levele Donáth János részére. Eredeti.
14. 1669. november 21. Ebesfalva. Apafi Mihály czimeres levele Csongrádi Kristóf részére. Eredeti.
15. 1672. október 12. Gyulafejérvár. Apafi Mihály czimeres levele Görgényi György részére. Eredeti.
16. 1677. márczius 11. Bécs. I. Lipót czimeres levele Horváthy Gergely részére. Eredeti.
17. 1688. márczius 5. Fogaras. Apafi Mihály czimeres levele Bakó István részére. Eredeti.
18. 1699. január 19. Bécs. I. Lipót czimeres levele Benedek Mihály részére. Eredeti.
19. 1699. márczius 30. I. Lipót czimeres levele Nagy Sámuel részére. Eredeti.
20. 1699. augusztus 25. Bécs. I. Lipót czimeres levele Orbán Mihály részére. Eredeti.
21. 1709. május 2. Bécs. Keresztély Ágost szász herczeg, eszterg. érsek leirata a magyar kancelláriához arról, hogy a király a Sárpataky-családnak grófi rangot adományozott.
22. 1784. nov. 16. Bécs. II. József birodalmi czimeres levele Raunacher Ignác részére. Eredeti, külföldi.
23. 1793.

november 18. Bécs. II. Ferencz czimeres levele a Lautter-család részére. Eredeti. 24. XVIII. század évn. Bárói oklevél czimerképének kivágata, valószínűleg Mária Teréziától. Külföldi, eredeti. 25. 1826. augusztus 4. Weinsierl. I. Ferencz által Cséppi Kákonyi Ferencznek adományozott bárói oklevél töredéke. Eredeti.

Az elmúlt évnegyedben 49 kutató 13.971 drb iratot használt. Kikölesönöztetett 9 térítvényre 891 drb irat.

A negyedévi szerzemények földolgoztattak az Ocskay-féle vétel kivételével, melynek feldolgozása jelenleg folyamatban van. A Türr-iratok rendezése befejeztetett s jelenleg azok jegyzékének elkészítése van folyamatban. A Perényi-levéltár kiegészítésére letéteményezett anyag a következőkép oszlik meg: XV. századi eredeti 2 drb, XVI. századi mohácsi vész előtti 1 drb, középkori másolat 1 drb, XVI. századi mohácsi vész utáni 5 drb, XVII. századi 18 drb, összesen 27 drb, ezek között a Perényi-családnak 1507. évi római birodalmi hercegi diplomájának másolata.

AZ ERDÉLYI NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA 1909-BEN.

Dr. *Erdélyi* Pál 1909. évi jelentéséből a következőkben mutatjuk be az Erdélyi Múzeum-Egyesület és kolozsvári Tudományegyetem Könyvtára 1909. évi működésének képét.

Könyvtárunk gyarapodásáról, forgalmáról és állapotáról tanuskodó mellékleteink azt igazolják, hogy az új épület elfoglalása, berendezése és használatra bocsátása mellett az évi gyarapodás kedvezőbb s annak kezelése és hozzá teszem: földolgozása rendes módon folyt. Vásárlásainkban némi hanyatlás észlelhető, a minek magyarázatául az a kényszerűség szolgáljon, hogy a költözködés miatt nagyszámú kötetlen könyveink köttetésére az idén is többet kellett áldoznunk. A két erdélyi és a budapesti főügyesség területén gyűjtött köteles nyomtatványok beszolgáltatását följegyezvén, megemlítem, hogy az utóbbiak átadási határidejéül a Vallás- és közoktatásügyi és Igazságügyi miniszter urak a könyvtár kérésére június hó levégét engedélyezték. Ez a változtatás azért mutatkozott szükségesnek, mert az eddigi eljárás szerint kijelölt idő, a szeptember eleje, a könyvtárnak amúgy is nagyon igénybe vett évnnyitó munkáját erősen terhelte.

Az 1908. évre eső anyagot még a régi rend szerint vettük át. A könyvtár fejlesztésére nagyjelentőségű a nagymélt. Miniszter úrnak az a rendelkezése, hogy a M. N. Múzeum fölös példányaiban a mi könyvtárunk is részesíttessék. A csereanyag ez évben is rendszeresen folyt be, miben nagy része van a választmány ama határozatának, hogy az egész egyesület kiad-

ványainak kezelése a könyvtárra bízott s így a csereviszonyban álló intézetekkel és társulatokkal közvetlen érintkezésbe léphettünk. Ez év folyamán az illinoisi egyetemmel léptünk cserére. A jubiláris év a mi jó közönségünk lelkét is meghihlette. Dr. Finály Gábor, dr. Gyalui Farkas és Veress Endre ez alkalomból nagyobb és értékesebb gyűjteménnyel gyarapították könyvtárunkat.

Egyes gyűjteményeink nevezetesebb gyarapodásáról a következőkben emlékezünk meg: A RMK. 9 mű 9 kötetével gyarapodott. Főlemlítésre méltók: A Károlyi Gáspár-féle Új testamentum 1646. amsterdami kiadása. Példányunk, melyet *Gaál* Lajos ajándékozott, elején rongált, vízfoltos s részben csonka, mert a 337—456. lapok hiányzanak. E kiadásból Szabó Károly egyetlen csonka példányt (14 első levele hiányzik) említ (I. 783). Vétel útján jutottunk, ezüstkapos és aranyvágású Károlyi-féle Szent Biblia 6-ik kiadásához. Czimplapja nem az eredeti Tótfalusi Kis Miklós-féle nyomtatás, hanem 1701. előtti új nyomás. A nyomtatási év elnézéséből (!) 1685 helyett 1683-al van jelezve.

Hírlaptárunk az 1909. évben ajándék útján 12 kötetel, vásárlás útján 9 kötetel gyarapodott. Sajnos azonban, hogy a múlt év elején egy gyakorlott munkatársam pénzügyi okok miatt megvált a könyvtártól s a személyzet kicsinysége miatt a hírlaptár vezetésével megbízott tisztviselőmet kénytelen voltam más munkakörbe osztani. Az elmúlt évben teljesített munkánk arra szorítkozott, hogy 41-féle hírlap 212 kötetét beköttetük s az 1907—1908. évi sajtóügyi hírlap-anyagot számszerint rendezgettük s a hiányokat pótolni igyekeztünk.

Kézirattárunk mindössze 70 mű 80 kötetével és füzetével gyarapodott s ez az egész anyag, kevés kivétellel, tartalomban sem kiváló. Ajándékainkból említésreméltók: Sárosmagyarberkeszi Katona Zsigmond 1789—90-iki akadémiai naplója, mely *Vörös Sándor* úr ajándékából szerencsésen egészíti ki a szerzőnek a gróf Toldalagi-levéltárral már előbb hozzánk került 1791. évi akadémiai följegyzéseit. *Lugossy* István úr ajándékából többek közt Hugo Viktor és Dumás két ismert jeles művének *Lugossy József*-től és *Egressy Bénitől* származó fordításaihoz jutottunk. Dr. *Csengery* János két nagyobb, megjelent műfordítása eredeti kéziratával ajándékozott meg. Végül *Thúry* Zsigmond útján három XVIII. századi csonka szombatos kézirattal gyarapodtunk. Kiváló becse van egy XVII. századi unitárius graduálisnak. Iskolai életünk multjára érdekes az a kézirat, mely számos XIX. századi iskolai és akadémiai kurzust és dolgozatot tartalmaz.

Az Erdélyi Nemzeti Múzeum könyvtárába, mindjárt az alapítás idején, nagyon szép levéltári anyag jött, mely az alapul szolgáló gr. Kemény József és Sámuel-féle gyűjteményekkel hosszú időn keresztül, mint kézirati és levéltári gyűjtemény, együtt kezeltetett. Az anyag elválasztását néhai Szabó Károly kezdte meg, ki a levéltárnak legrégibb okleveleit regesztrálta s ki is adta. A kéziratgyűjtemény lajstromozását dr. Ferenczi Zoltán indította meg s ő válogatta ki, állította föl s kezdte katalogizálni a kézirat jellegű anyagot. A levéltári anyag azonban, noha időközben tetemesen

szaporodott, rendszeresen kezelve nem volt, mert a könyvtárnak e célra sem embere, sem anyagi ereje nem volt. A levéltár rendszeres kezelése csak akkor indulhatott meg, mikor e lehetetlen helyzetnek őszinte föltárása után, a nagym. Miniszter úr megfelelő szakembernek szolgálatátételre való beosztásával s a Múzeum Egyesület kisegítő erők díjainak engedélyezésével a munka fölvételét 1903. őszén lehetővé tették. Ez idő óta a levéltár *önálló gyűjteményként* szerepelt ugyan, de mostoha elhelyezése miatt, raktár-helyiségeinkben szétosztott anyagával nem érvényesülhetett. Pedig részint eredeti anyagunk föllállításával és gondos gyarapításával, részint különösen az utóbbi tíz év alatt nálunk elhelyezett családi levéltáraival igen előkelő gyűjteményé nőtte ki magát.

Levéltári gyűjteményünk új épületünk elfoglalásakor egyszerre bon-takozott ki, illő tehát, hogy róla valamivel bővebben emlékezzünk meg.

Új helyiségébe a múlt évnek első hetei alatt hurczolkodott be. Végle-ges föllállítása a tavasz folyamán történt s ez alkalommal mindenekelőtt revizióra került a már földolgozott, czédulázott anyag, hogy a költözés alkalmával netán tévedésből más gyűjteményhez tartozó oklevél helyére juthasson és hogy a borító palliumból netalán kicsúszott oklevelek helyre rakassanak. A megcjtett revízió után a levéltári anyag pormentesen záródó és folyószámmal ellátott bádogdobozokban van elhelyezve. Gróf Kemény József gyűjteménye 1—47; Mike Sándor gyűjteménye 48—97; Galánthai gróf Esterházy-család cseszneki ágának levéltára 98—117; Czimeres levelek 118—127; Irott gyászjelentések 128—137; Branyicskai báró Jósika-család magyarfenesi levéltára 138—197; Gróf Kemény Sámuel gyűjteménye 198—227; Kisbudaki Rettegi-család levéltára 228—237; Oklevelek törzsgyűjte-ménye 238—347; Gróf Gyulay-Kuún-család levéltára 348—417; Magyar-gerőmonostori b. Kemény Pál családi levéltára 418—437; Kisebb családi levéltárak 438—457; Vegyes gyűjtemények 458—467; Czéhíratok 468—497; Losonczy gróf Bánffy-család levéltára 498—647; Hadadi báró Wesse-lényi-család levéltára 648—757; Széki gr. Teleki László (gyömrői) levéltára 758—857; Altörjai báró Apor-család levéltára 858—867; Szárhegyi gróf Lázár-család medgyesfalvi levéltára 868—887; Nagyercei gróf Toldalagi-család koronkai levéltára 888—917; Gönczruszkai gróf Kornis-család levél-tára 918—937.

Törzsgyűjteményünk időrendben van föllállítva. Családi levéltáraink közül azokat, melyek vagy teljesen rendezetlenül, vagy megbízható föllállítási rendszer, vagy alapul szolgáló elenkus nélkül kerültek be, szintén idő-rendben állítottuk föl. A báró Bánffy-család és báró Kemény-féle levéltára-akat, mivel aránylag eléggé rendben voltak s a fascikulusok helyreállítása könnyebben ment, régi elhelyezésük szerint, fascikulusaikban állítottuk föl. Viszont a bizonyos eseményre, városra, intézményre, birtokokra vonatkozó s együtt rendezve bekerült kisebb akta-csomókat *Vegyes gyűjtemények* czi-men, a kisebb terjedelmű családi levéltárakat meg *Kisebb családi levéltárak* gyűjtő neve alatt állítottuk föl.

A múzeumi terem emeletére helyeztük el a Bánffy-család levéltárának

nagyobb faszikulus-anyagát, «Nyomatott és írott rendetek»-et tartalmazó gazdag gyűjteményünket és az Oklevelek törzsgyűjteményébe kerülő még földolgozásra váró akták csomagjait. Az ablakok közti két állványon a gróf Bánffy-levéltár mutatói és a gróf Kemény Sámuel oklevél-kötetei nyertek helyet. A családi levéltárak termében a gróf Teleki-család gyömrői levéltára misszilis-leveleit állítottuk föl 291 dobozban. Ugyan e teremben két szekrény eredeti és gipsz-másolatú pecsét-gyűjteményünket őrizzük. A családi levéltárak II. terme még újabban megrendelt bádogdobozaira és anyaga rendezésére vár.

A levéltár indexe négy szekrényben a már czédulázott oklevelek katalógusát foglalja magában. Ennek 64 fiókjában a főlapok *időrendi*, 252 fiókjában az utalók *betűrendi* kartonjai vannak, 64 fiókban aláírásokból, pecsétékből létesített gazdag gyűjteményünk utaló czédulái, melyeket pecsét- és czimer-rajzok, valamint arczkép és történeti vonatkozású képek utalói egészítenek ki, míg 36 fiókban megkezdtük az *Oklevelek történelmi repertoriuma* fölállítását, a levéltári kutatásokat végzők segítségére. A dolgozószobában magyar történeti kézikönyvtár van berendezve s ugyanitt nyert helyet gróf Kemény József és Mike Sándor lexicalis jellegű, kézirati gyűjteménye.

A levéltár évi gyarapodása szám szerint is meghaladja az elmúlt évekéit, mintha jóakaróink csak arra vártak volna, hogy új épületünkbe költözzünk, hol gyűjteményeinket jobban és tanulságosabban tudjuk elhelyezni és kiállítani.

Újabb czimeres leveleink: Szeben, 1621. május 21. Báthory Gábor fejedelem Zibay Gergely és felesége Nikos Ilona; Hunnobrod, 1621. december 2. Bethlen Gábor Haynal István; Gyulafehérvár, 1663. június 18. Apafi Mihály gyalui Kovács István; Segesvár, 1672. február 12. Apafi Mihály Balázs Péter és Kis Benedek; Bécs, 1700. július 10. I. Lipót király bordereki Ács (alias Kis) Pál részére nemességet adományoz. Basta Györgynek Kolozsvárt, 1604. februárius 8-án alsócernátoni Vajda István részére adott díszes kiállítású pergamenre írt primipilusi levele, mely unikum, mivel Bastának ennél több pergamen oklevele ismeretlen, csak kár, hogy függő pecsétje hiányzik.

Czéhirtaink a lippai mesterembereknek *egy czéhben egyesült* 1820-iki németnyelvű czéhlevelével gyarapodott. Magyar történeti arczkép-gyűjteményünk 140 rézmetszettel és egyéb rajzzal szaporodott. A kolozsvári egykori református könyvnyomda XVII—XVIII. századi fejléc- és kezdőbetű anyagából 408 darab eredeti, legnagyobb részt fametszetét, melynek egyrésze annyira ép, hogy ma is használható, külön említjük meg.

Az elmúlt évben három családi levéltárat kaptunk letétbe. Losonczy gróf *Bánffy* György v. b. t. t., m. kir. főajtonállómester 22 szekrényben beadta az iktári gróf Bethlen- és a Korda-családok levéltárát; gönczruszkai gróf *Kornis* Károly a szentbenedeki-kastélyában őrzött s főleg misszilis-levelekben és művelődéstörténeti fontosságú XVII. századi magyar jegyzékekben gazdag levéltárát; czegei gróf *Wass* Béla a gróf Wass-családnak elhelyezendő czegei levéltárához előljáróban s a maga nevében egyelőre 4 darab középkori (1330—1399. közti) oklevelet helyezett el nálunk.

A kolozsvári Ferencz József Tudomány-Egyetem és az Erdélyi Nemzeti Múzeum Könyvtára gyarapodása az 1909-ik évben.

	Egyetem				Múzeum			
	mű	kötet	füzet	drb	mű	kötet	füzet	drb
Nyomatvány	943	1500	—	—	1381	1856	—	—
Ösnyomatvány	—	—	—	—	—	—	—	—
Régi Magyar Könyvtár...	—	—	—	—	9	9	—	—
Folyóirat... ..	18	894	—	—	7	303	—	—
Hírlap	—	—	—	—	1	19	—	—
Egyetemi nyomtatvány	35	237	—	—	—	—	—	—
Disszertáció	1300	—	1302	—	—	—	—	—
Értesítő	—	—	—	200	—	—	—	—
Vegyes nyomtatvány ...	53	—	—	53	123	—	—	154
Térkép	8	—	—	8	7	—	—	14
Kézirat... ..	—	—	—	—	70	80	—	—
Szinlap	—	—	—	—	—	—	—	5
Proklamáció... ..	—	—	—	—	—	—	—	17
Egyleveles	—	—	—	—	—	—	—	39
Gyászjelentés... ..	—	—	—	—	—	—	—	1662
Oklevél	—	—	—	—	—	—	—	790
Facsimile	—	—	—	—	—	—	—	701
	2357	2394	1539	261	1598	2267	—	2562
					2357	2394	1539	261
					3955	4661	1539	3823

azaz 3955 mű, 10023 darab.

Az Erdélyi Nemzeti Múzeum könyvtárának gyarapodása források szerint az 1909-ik évben.

A) A nyomtatványi osztályban :

	Nyomatvány		Ösnyomatvány 1525-ig		R. M. K.		Folyóirat		Hírlap		Vegyes nyom- tatvány		Térkép		Szinlap		Proklamáció		Egyleveles		Gyászjelen- tés	
	mű	kötet	mű	kötet	mű	kötet	mű	kötet	mű	kötet	mű	drb	mű	drb	darab							
Vétel útján...	335	471	—	—	1	1	1	115	—	9	7	7	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Ajándékul...	870	1150	—	—	6	6	3	51	110	93	116	5	12	5	17	38	13	13	13	13	13	13
Cserében ...	62	95	—	—	2	2	2	115	—	—	7	7	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Kötelespéld.	114	140	—	—	—	—	1	22	—	—	16	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	349
	1381	1856	—	—	9	9	7	303	119	123	154	7	14	5	17	39	1662					

B) A kézirattári osztályban :

	XVII. század		XVIII. század		XIX. század		XX. század	
	mű	kötet	mű	kötet	mű	kötet	mű	kötet
Vétel útján... ..	1	1	5	5	34	41	—	—
Ajándékol... ..	—	—	4	6	15	16	3	3
Cserében... ..	—	—	1	1	—	—	—	—
Letétül... ..	—	—	—	—	7	7	—	—
	1	1	10	12	56	64	3	3

C) A levéltári osztályban :

	Oklevél							Czimeres levél	Czéhírat	Oklevél-másolat	Pecset	Arckép és viselet	Tájékp	Könyvzímnap-másolat	Fényképlemez	
	XIV. század	XV. század	XVI. század	XVII. század	XVIII. század	XIX. század	Lámbus (1541-46)									
Vétel útján ...	—	—	13	69	171	482	10	3	—	—	68	—	—	—	2	408
Ajándékol ...	—	—	1	10	129	66	—	1	1	1	48	140	15	—	—	—
Cserében... ..	—	—	—	—	—	—	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Letétül... ..	3	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
	3	1	14	79	300	548	18	5	1	1	116	140	15	22	408	

D) Összefoglaló kimutatás :

	Vétel		Ajándék		Letét		Csere				Köteles példa		Összesen	
	mű	drb	mű	drb	mű	drb			mű	drb	mű	drb	mű	drb
Nyomatványok							a) az Orvos- term.-tud. szakoszt.-tól	28	132					
							b) a Böles., ny.- és tört.- tud. szakoszt.	17	51					
							c) alkalmi ...	30	38					
	344	604	978	2718	—	—		75	221	131	535	1528	4078	
Kéziratok	40	47	22	25	7	7		1	1	—	—	70	80	
Ólvevek	—	1246	—	42	—	5		—	8	—	—	—	1671	

**Az Erdélyi Nemzeti Múzeum könyvtára 1909. évi jövedel-
meiről és azok felhasználásáról.**

		Bevétel		Kiadás	
		kor.	fill.	kor.	fill.
1	Rendes javadalom	3120	—	—	—
2	Rendkívüli bevételek	2	80	—	—
3	Állami segély	6500	—	—	—
4	Készpénz 1908-ról	327	47	—	—
5	Gyűjtemények gyarapításáért	—	—	3306	64
6	Könyvkötő munkákért	—	—	4448	40
7	Szállításért és uti számlákért	—	—	646	59
8	Rendkívüli munkákért	—	—	65	34
9	Az 1907. évi kölcsön törlesztéseért és kamataiért	—	—	842	—
10	Vegyes kiadások	—	—	1524	03
	Túlkiadás	882	73	—	—
		10833	—	10833	—

**A Tudomány-Egyetem és Erdélyi Nemzeti Múzeum könyv-
tárának használata az 1909-ik évben.**

H ó n a p	Házi használatra kivett művek		Az olvasóteremben használt művek	
	mű	darab	mű	darab
Januárus	A könyvtár zárva volt			
Februárus 8-tól	117	156	3528	4289
Márczius	183	388	4076	5202
Április	104	154	2004	2288
Május	103	176	2248	2736
Június 16-ig	69	104	750	925
Július	A könyvtár zárva volt			
Augusztus				
Szeptember	106	205	3478	4336
Október	313	54	6118	8287
November	238	491	5902	7305
Deczember	245	607	6032	7505
Összesen	1478	2865	34146	42873

SZAKIRODALOM.

Catalogus manuscriptorum bibliothecae reg. scient. universitatis Budapestinensis. Tomus II. Pars III. Pars IV. Budapest, 1907, 1910. Egyetemi ny. 8-r. VI., 848; 4, 280 l.

Épen három évtizedbe került, míg a budapesti egyetemi könyvtár kodexeinek és összes kéziratainak címjegyzéke az itt említett két kötettel befejeződött. A kodexeket leíró első kötet ugyanis még 1881-ben jelent meg s ma már végkép elfogyott, úgy, hogy új kiadására készülnek, mely a kézirtattár történetét tartalmazó értekezéssel fog bővülni. A II. kötet első része 1889-ben, második része 1894-ben látott napvilágot s az újabbkori kéziratok leírásán, valamint az eredeti okiratok regesztáin kívül a Hevenessy- és Pray-gyűjteményeket foglalja magában. Az 1907. évszámmal jelzett, de csupán 1910-ben forgalomba került harmadik rész a jeles jezsuita tudós, Kaprinay István történelmi szempontból rendkívül értékes gyűjteményét dolgozza fel kötetről-kötetre, darabról-darabra, jól tájékoztatva a CII. kötetes gyűjtemény gazdag tartalmáról. A függelékben a jobbára jelentéktelen újabb szerzeményű kézirtattári anyag került feldolgozásra, melyek részben a Wenzel, Szilágyi Sándor, Pauler Gyula és Tivadar könyvtáraival kerültek az egyetemi könyvtárba. A gondosan megszerkesztett kötet Dedek C. Lajos munkája, a ki a leírásokat latin nyelven adja. Itt-ott azonban a latin szöveg helyett magyar leírással találkozunk. Így 805. l. 151m-nél, 809, l. 151c-nél, 814. l. 199-nél, 816. l. 151t-nél, 833. l. 1. sz.-nál stb.

A II. kötet negyedik része gyanánt a kötet I—III. részéről szóló index jelent meg, melyet Tetzl Lőrincz készített s Dedek C. Lajos rendezett sajtó alá. A háromhasábos, valóban hangya-szorgalomról tanuskodó mutató két részre oszlik, egy név-, tárgy- és helymutatóra s egy időrendi mutatóra. A mutatót mindennél jobban dicséri az a körülmény, hogy több próba alkalmával utalásai mind helyeseknek bizonyultak. Σ.

Népkönyvtári címjegyzék. *A népkönyvtárak és kisebb közkönyvtárak részére ajánlható művek magyarázatos jegyzéke. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa megbízásából szer-*

kesztette **dr. Gulyás Pál**. *Függelék: Az Országos Tanács mintakönyvtárainak hivatalos jegyzéke*. Budapest, 1910. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának kiadása 8-r. 596., 1. l.

Nagy szorgalommal, sok fáradozással és enciklopedikus tudással megszerkesztett mű az előttünk fekvő «Népkönyvtári címjegyzék». Mintakönyvjegyzék ez nem csupán olyan értelemben, hogy benne helyet foglal a magyar szép- és tudományos irodalom minden olyan terméke, a mely alkalmas arra, hogy a falusi népkönyvtárak és a városi kisebb közkönyvtárak olvasóközönségének legszélesebb rétegeit nemesen elszórakoztassa s a magasabb művelődésre vezesse, hanem abban az értelemben is, hogy ilyen szakszerű, olvasásra, sőt tanulásra alkalmas címjegyzékünk bibliografiai irodalmunkban egyáltalában nincs. A mi címjegyzékünk az elvek tekintetében a hasonló legjobb külföldi könyvjegyzékek figyelembevételével készült, mindazonáltal van beosztásában sok eredeti dolog is s a mi fő, ez eredeti dolog a gyakorlati élet szempontjából rendkívül értékes és becses. A mű e sok jelességét szerkesztőjének, dr. Gulyás Pálnak köszönhetjük. Lássuk azonban, miről is van szó, hogy annál inkább méltányolhassuk a szerkesztő nagy szorgalmát, sok utánjárást és nagy tudást igénylő munkáját.

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa a magyarnyelven megjelent szép- és tudományos irodalomból olyan mintakönyvjegyzék kiadását határozta el, a mely lehetővé teszi az általa támogatott falusi népkönyvtárak és városi kisebb könyvtárak vezetőinek, hogy a céljuknak leginkább megfelelő, könyvtárak számára a legjobbat beszerezhessék. Ezért egy olyan címjegyzék kiadását határozta el, a melyben nem csupán bibliografiai adatok (megjelenés éve, szerző neve, mű czime, alakja, ára stb.), hanem röviden megírt irodalomtörténeti, esztétikai stb., szóval a mű értékét feltüntető sorok is helyet foglalnak. S ezek a jegyzetek teszik rendkívül értékessé e címjegyzéket, ezek emelik ki a pusztá katalógusok sorából s helyezik a maradandó irodalmi értékre számító művek csoportjába. E jegyzetek úgy készültek, hogy az Orsz. Tanács a címjegyzékbe fölveendő könyveket tudományszakok szerint megfelelő szakembereknek adta ki véleményadás végett; a műveket első sorban általános erkölcsi és hazafias szempontból kellett mérlegelni, azután a magyarosság, közérthetőség és az ismeretterjesztés szempontjából. A szakemberektől így begyűlt jegyzetanyagból szerkesztette meg az előttünk fekvő művet Gulyás Pál. Hogy ő minő elvek szerint csoportosította e jegyzeteket, részletesen beszámol a mű bevezetésében (lásd különösen a 18. lapon). Hogy a jegyzetanyagot a szerkesztőnek sokszor át kellett alakítani, kiegészíteni, rövidebbre szabni stb., magától értetődik.

Hogy olyan rövid szavakba foglalva olyan becsesek az egyes írókról, az egyes művekről ez értékelések, abban Gulyásnak igen nagy érdeme van. A mit a mi címjegyzékünk: pl. Ambrus Zoltánról (1. l.), Eötvös Károlyról (26. l.), a klasszikus regénytárról (31. l.), Kiss Józsefről (49. l.), Sienkiewicz: «Quo vadis»-áról (168. l.), Kidd: «A társadalom fejlődése» című művéről (403. l.) s annyi másról mond, valóban kitűnő kalauz nemcsak a falusi népkönyvtárak s kisebb közkönyvtárak vezetőinek, hanem másnak is. Az értékelésekben, a rövid életrajzokban, egy-egy író munkássága irányának jellemzésében van e címjegyzék legfőbb irányító ereje, irodalmi értéke.

A címjegyzék két fő részre oszlik: I. Szépirodalmi, II. Ismeretterjesztő művek jegyzéke. A szépirodalmi részben a következő alcsoportok vannak: 1. Összes művek és gyűjtemények. 2. Verses művek. 3. Színművek. 4. Regények, elbeszélések, mesék és regék. 5. Az elbeszélő irodalom tartalmi átnézete. 6. A hazai területen lejátszódó elbeszélések földrajzi átnézete. 7. Mutató, a szépirodalmi részbe fölvetett magyar írók születés-helyéről.

E három utolsó jegyzéknek különösen nagy hasznát veszik a vidéki könyvtárak kezelői. Ha valaki saját falujára, megyéjére vagy foglalkozására vonatkozó szépirodalmi műveket szeretne olvasni, vagy pedig saját megyéje, városa íróival akar megismerkedni, a mennyiben műveik e mintajegyzéke föl vannak véve, itt megtalálja azok címét, illetőleg nevét pontos utalásokkal. A szépirodalmi részt név- és címmutató rekeszti be. Ennek a mutatónak az a célja, hogy szerzők szerint is, meg könyvczímek szerint is megkönnyítse az olvasóknak egy-egy könyv kikeresését.

Az ismeretterjesztő részben ezek az alszakok vannak (átvéve a charlottenburgi népkönyvtár jegyzékéből): 1. Általános, vegyes, folyóiratok. 2. Életrajzok, emlékbeszédek, emlékiratok és levelezések. 3. Történelem, művelődéstörténet. 4. Művészet és zene. 5. Irodalomtörténet, esztétika és nyelvtudomány. 6. Neveléstan, bölcsészet, hittudomány. 7. Föld- és néprajz. 8. Természettudomány, orvostan, egészségügy. 9. Jog- és államtudomány, törvények. 10. Nemzetgazdaság, társadalomtudomány. 11. Technika, ipar, kereskedelem, mezőgazdaság.

Ezután jön egy névmutató a szerzőkről s egy tárgymutató, a mely az ismeretterjesztő rész műveiről a bennük tárgyalt és ismertetett anyag alapján készült. E név- és tárgymutató épügy, mint a szépirodalmi rész végén lévő név- és címmutató, más-más színű papírra van nyomva, a mi a használhatóságát rendkívül emeli.

Az eddig ismertetett mintakönyvjegyzékhez egy függelék is

van csatolva. Ez a függelék a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa különböző típusú nép- és vándorkönyvtárainak hivatalos jegyzékét tartalmazza. E jegyzék a mintakönyvjegyzékben felsorolt művek alapján készült.

A legutolsó lapon *javítások* czimén e kötetbe csúszott sajtóhibák vannak felsorolva; e sajtóhibák közt nem találok megemlítve, hogy a «Természettudományi Közlönyt»-t nem *Horray* Lajos és Gorka Sándor szerkesztik (l. 369.), hanem *Ilosvai* Lajos és G. S.; a 39. lapon *Jóka ördöge* helyett *Jókai ördöge* van javítatlanul. Ez apró-cseprő hibák azonban nem kisebbitik sem a szerkesztő nagy érdemeit, sem a mintakönyvjegyzék kiváló értékét. S ez érdemet és ez értéket az idők folyamán öregbíteni, növelni fogja az a szociális haszon, a mely e mintakönyvjegyzék irányító hatása nyomán fakadni fog. S e társadalmi haszon reményében is üdvözljük mind az Orsz. Tanácsot, a mű közrebocsátásáért, mind pedig a nagy tudású szerkesztőt a mű nagy szakavatottsággal való egybeállításáért.

Dr. Melich János.

Dörnhöffer Fried. *Seelengärtlein. Hortulus animae. Cod. bibl. Pal. Vindob. 2706.* Frankfurt a. M., 1911. Baer & Co. 4 r. 77 l., 23 képes tábla és 1056 hasonmás l. Ára 660 M.

A bécsi udvari könyvtár egyik legfényesebb kézírata, az 528 levélből álló, gazdagon miniált *Hortulus animae* ezen remek hasonmás-kiadása a mai fejlett nyomdai technikának egyik leg-sikerültebb terméke. A műlapok előállításához külön e célra készített hártyaszerű papirost használtak, melynek mindkét oldalára egy-egy lap hasonmását az eredeti sorrendjében nyomták, úgy hogy ha a lapok margóját levágtjuk s a könyvet egybe köt-tetjük, egy kis jóakarattal az eredeti illúzióját ébreszthetjük föl. A színes lapok fotomechanikai uton előállított háromszinű fény-nyomattal készültek; de azokhoz a táblákhoz, melyeken a zöld szín árnyalatai dominálnak, a háromszínyomás nem vezetett kielégítő eredményre, úgy hogy az ily képeknél — hosszas hiába-való kísérletezések után — a zöld szín előállításához egy negye-dik lapot kellett alkalmazni. A gazdag aranyozást szintén külön s még pedig kőlap útján rakták föl az egyes táblákra. Ehhez járult még a fekete írás nyomására szolgáló fénynyomatú lap s az egészet összefoglaló alnyomás, úgy hogy egy-egy műlap elő-állításához három helyett átlag 6—8 lemezt kellett használni. A hűséget igen fokozta az a körülmény, hogy a cs. és kir. fő-kamarási hivatal az egész reprodukció idejére átengedte a kéz-iratot a cs. kir. osztr. államnyomdának, melynek műhelyében az eredetit így folyton összehasonlíthatták a próbanyomatokkal s a hasonmásan a szükséghez képest igazíthattak. Innen magya-

rázható, hogy a kényes reprodukció miatt sikerült oly kitűnően.

A nagy gouddal írt, gyönyörűen miniált kézirat tartalma egy a *Livre d'heures-ök*hez hasonló tartalmú imakönyv típusnak, az ú. n. *Hortulus animae*-nek a másolata, mely az 1046. lapon látható bejegyzés szerint egy 1510-ben Flach Márton strassburgi sajtójából kikerült nyomtatott példány után készült. A latin nyelvű Hortulusok első kiadása még az inkunabulum-kor végére (1498) esik, a mikortól fogva az XVI. század huszas éveig szinte évről-évre megjelent, sőt protestáns színezetet nyerve még későbbi kiadásai is ismeretesek. A legrégebb latin és német nyelvű kiadások — ez utóbbiak közül az első 1501-ből való — strassburgi nyomdák termékei; a XVI. század második évtizedében Koberger nürnbergi és lyoni műhelyei vezetnek e téren, a mihez még néhány lipcsei, baseli, augsburgi és worms-i kiadás is járul. A nyomtatott kiadások illusztrálására eleinte a Schongauer hatása alatt álló strassburgi fametszők termékei szolgálták, a melyeket 1511 óta Hans Baldung bájós fametszetei s a nürnbergi kiadásokban a Dürer iskolájába tartozó mesterek alkotásai váltottak föl. A kézirat példány elkészítésénél használt 1510-iki kiadásból ma már egy példány sem ismeretes, a mi az olyan sűrűn használt könyveknél — a minő az imakönyv — épen nem példátlan eset a könyvnyomtatás történetében. A fönmaradt 1502. és 1512-iki kiadással történt egybevetés azonban kétségtelenné tette, hogy hű másolattal van dolgunk, melynek szövege az 1502-iki kiadáshoz áll a legközelebb.

A kézirat Hortulus másolója nemcsak a szöveghez ragaszkodtak, hanem a diszítés fő irányelveit is innen vették át. A képek s léczek kivétel tekintetében a németalföldi-francia iskolához sorolhatók, a tárgy megválasztása, a képek száma és elhelyezése szempontjából azonban, néhány csekély jelentőségű eltérést nem tekintve, a németországi nyomtatványhoz kapcsolhatók. A kéziratban 36 egész lapnyi miniatűr van, ezekhez erősebb hártyalapokat használtak, melyeket utólag fűztek a kézirat megfelelő lapjai közé. A féllapra terjedő ábrázolások száma 30, az ilyen lapokon rendszerint hat sornyi, színes kezdőbetűvel kezdődő szöveget is találunk. Keretrajz 119 lapot ékesít; ezek közül 29-et figurális ábrázolások töltenek ki, a többi 90 diszítő motívumokból — túlnyomó számban növényrészletekből s apró rovarokból s csak elvétve ékkövekből és geometriai alakzatokból — szövődik. A kézirat diszét kiegészíti 75 nagy, naturalisztikus virágokkal és stilizált indákkal kitöltött inicziálé, több ezer kisebb, geometriai diszítésű kezdőbetű és sok ezer hézag-töltő lécz.

A fényes kézirat keletkezéséről oklevéltári adatok hiánya-

nak; a képek alapján azonban szinte általánossá lett az a vélemény, hogy a mű a gent-brüggei festőiskola terméke. Ez iskolára főleg a dekoratív részletek jellemzőek, melyeket Dörnhöffer három alaptípusra vezet vissza. E három típus változatára a Hortulus egész és féllapnyi miniatürjeinek keretrajzai számos példát szolgáltatnak. Az alakok ábrázolásánál az iskolára jellemző Gerhard Dávid és tanítványai műveinek az utánzása. Kodexünkben erre is bőven akad példa. Így tehát kétségtelen, hogy a Hortulus is annak, a XVI. század elején világhírű, brüggei miniator-iskolának a terméke, melynek legfényesebb, de korántsem egyedül álló terméke a Grimani-breviarium. A bécsi császári könyvtárakban 9 oly miniatúráz kézirattal van, mely a Hortulusszal azonos műhely terméke.

A Hortulus képes ábrázolásait már Chmelarz is két kéz munkájának tartja és Dörnhöffer szintén e nézeten van. Az egyik, a ki a többi közt a kalendárium összes képes lapjait is készítette, igen ügyesen komponálja meg a sokalakú jeleneteket és a tájképeket, de a kivételben nincs sok finomság, az alakok aránylag túlságos nagyfejűek, esetkezelése igen széles, kedveli az erőteljes színeket s az élesebb szinkontrasztoktól sem riad vissza. A másik művésznek sokkal tisztultabb ízlése van a színek megválasztásánál s az arcokat apróra kidolgozza. Az ornamentika szintén több kéz munkája s nem lehetetlen, hogy, mint Kämmerer véli, esetleg nők is közreműködtek elkészítésüknél.

A kézirattal készítés idejére az alsó korhatár a szöveghez mintául szolgáló nyomtatott mű kiadási éve, tehát 1510, a felső korhatárt Dörnhöffer 1524-re teszi, a mely évben készítette Glockenton Miklós Albrecht brandenburgi bibornok számára az aschaffenburgi kir. könyvtárban őrzött Breviáriumot, mely illusztratív részében a bécsi Hortulusszal szoros függésben áll.

A megrendelő neve ismeretlen, de tekintve, hogy a Hortulus német földön volt kedvelt imakönyv, kétségtelenül német férfiú volt. Az sem lehetetlen, hogy a 732. lapon ábrázolt áldozó férfiú, a kinek egyéni arcvonásai olyan feltűnően ütnek el a többi arc stilizáltságától, a megrendelő arcképe. Waagen véleménye, mely szerint a kodexet Margit főhercegnő, I. Miksa császár leánya rendelte volna meg a maga számára, tarthatatlan többek közt azért is, mert a főhercegnő, a ki kora gyermekségétől a francia udvarban nevelkedett, alig tudott valamit németül s így nem valószínű, hogy ezen a nyelven imádkozott volna.

A kézirattal multját egyébként is sűrű homály fedi. Egy XVII. századi bejegyzés szerint a kötet 1490-ben egy Hoorn nevű lüttichi kanonoké volt, de e kései bejegyzésnek nincs történeti alapja, mivel a kodex csakis 1510 után készülhetett s Hoorn

kanonok mint lüttichi püspök már 1505-ben meghalt. Az udvari könyvtárnak Gentillotti könyvtárossága idejében (1705—1723) készült kéziratári jegyzékében még nem szerepelt s így alighanem később került oda ismeretlen helyről és uton. Denis abbé 1745-iki katalógusában azonban már szerepel. A kéziratot 1809-ben Napoleon rendeletére Párisba vitték s a Bibliothèque nationaleba kebelezték. Az első császárság bukása után azonban a becses kodex ismét visszakerült jogos tulajdonosaihoz.

Dörnhöffer tanulságos bevezetését egy terjedelmesebb függelék rekeszti be, melyben a K. K. Hofbibliothekban és a K. u. K. Familien- u. Fideikommiss-Bibliothekban lévő többi 13 brüggei származású kéziratot ismerteti. Σ.

Bohatta, Hanns. *Katalog der liturgischen Drucke des XV. und XVI. Jahrhunderts in der herzogl. Parma'schen Bibliothek in Schwarzau am Steinfeld N.-Ö.* Wien, 1909, 1910. A. Holzhausen-ny. 4-r. XII, 467; 4, 443 l.

E pazar fényvel kiállított két kötetben dr. Hanns Bohatta, jónevű osztrák bibliografus a Pármai hercegeknek az alsó-ausztriai Schwarzauban elhelyezett egyik érdekes gyűjteményét dolgozta föl, az ú. n. kis liturgikus könyvtárat, melynek alapját Charles Louis de Bourbon, Pármai herceg vetette meg 1849-ben. A gyűjteményt előbb a szászországi Wisdruppan őrizték, innen Párisba, majd 1870-ben Nizzába került, míg végre 1889-ben a hercegi nagy könyvtárral együtt Schwarzauba helyezték át. A herceg halála után (1888) a nagyérdékű könyvgyűjtemény unokájára, Robert Pármai hercegre szállt, a ki lelkesedéssel fejlesztette azt tovább. Míg az öreg herceg főleg livres d'heures-öket gyűjtött, addig az unoka a missalék, breviariumok s egyéb ritka liturgiai könyvek inkumábulum-kori kiadásában lelte örömét. Robert herceg bibliofil hajlamát bizonyítja az is, hogy ő határozta el 1906 nyarán jelen fényes katalogus kiadatását. Sajnos, a mű megjelenését már nem érthette meg, mert 1907 nov. 16-án őseihez költözött.

Bohatta a reá bizott föladatot derekasan oldotta meg. A 600-nál több számra terjedő gyűjtemény mindegyik darabját apróra leírta. Nemcsak az incipitet és kolofont, hanem a három fő egyházi ünnepre vonatkozó passzusokat is közli, azután gondos jellemzést ad a kiadványról általában s a leírt példányról különösen. Ezt kiegészítik a mű egyéb lelőhelyeire s könyvkereskedői értékére vonatkozó adatok. Az utóbbiakhoz a szakmunkák hosszú sorát használta föl, melyek közül sajnosan nélkülözzük a Szabó - Hellebrant - féle régi magyar könyvtár III. kötetét. Így történhetett meg azután, hogy az esztergomi missale 1512-iki

velencezi s az esztergomi breviárium 1524-iki velencezi kiadására vonatkozó szakaszokba több hiba csúszott be. Így nem tud róla, hogy a missale kétféle kolofonnal nyomtatott s a Weszprémi és Knauz nyomán felsorolt példányoknál a variánsokat összezavarja; ezenkívül Szabó-Hellebrant egyéb példányokról is tud s a címlapon látható szentképet is meghatározza, a mi a schwarzaui, czimlap-nélküli példány leírásánál kiegészítés gyanánt fölemlíthető lett volna.

Egyébként a munka, mely az említett két könyvön kívül más magyar vonatkozásút nem tartalmaz, a pontosság legmeszszebbmenő követelményeinek is eleget tesz.

Beosztása: 1. Általános művek; 2. az egyházmegyék, illetve a rendfőnökségek betürendjében csoportosított szerkönyvek; 3. a czimek betürendje mutatója; 4. jegyzék a nyomtatási helyek betürendje szerint; 5. jegyzék a nyomtatás időrendjében; 6. a nagy *livre d'heures*-ök képeinek táblázatos átnézete.

A mű becses adalék a könyvészeti irodalomhoz s nélkülözhetetlen segédkönyv a liturgikus irodalom XV—XVI. századbeli termékei szakszerű földolgozásánál. Σ.

Bohatta, Hanns. *Bibliographie der Livres d'heures (Horae B. M. V.), Officia, Hortuli Animae, Coronae B. M. V., Rosaria und Cursus B. M. V. des XV. und XVI. Jahrhunderts.* Wien, 1909. Gilhofer és Ranschburg (ny. Wilhelm Fischer). 8-r. 8, 77 l. 12 M.

A rendkívül nagy bibliografiai tevékenységet kifejtő szerző e füzetében a XV. és XVI. századi, irodalmilag ismeretes imakönyv-félék jegyzékét állítja össze igen áttekinthető csoportosításban s a bővebb leírásukat tartalmazó művekre való utalással. A jegyzékben az első helyet az imakönyvek legnépszerűbb, nyomdászati szempontból legértékesebb válfaja: a *Livres d'heures*-ök foglalják el, melyeknek nem kevesebb, mint 1447 kiadását sorolja föl. E nagy szám szükségessé tette a czimek áttekinthetőbb csoportosítását. Bohatta a Horariumokat két főcsoportba sorolta: külön foglalja jegyzékbe a latin- és francia nyelvűeket, még pedig liturgiai rendeltetésük szerinti alcsoportokba osztályozva (a városok, illetve szerzetesrendek betürendjében) és külön az egyéb nyelvűeket, a melyek száma amazokéhoz képest feltűnően kevés. A többi imakönyvfajokat, már a kiadások jóval kisebb száma következtében is, csupán a megjelenés helye és éve betü-, illetve időrendjében sorolja föl, mindig a sor élére állítva az évszám-, illetve helynélkülieket.

Érdekes, hogy az *Officium B. V. M. cz.* imakönyvből 218-féle, a *Hortulus animae*-ből 100-féle, a *Corona B. V. M.*-ből 13-féle,

a Rosarium B. V. M.-ből 43-féle és a Cursus B. V. M.-ből 19-féle kiadást ismer csupán. Ennek oka alighanem abban is rejlik, hogy míg a Livres d'heures-ök már régóta foglalkoztatják a bibliofileket és a bibliografusokat, addig a többi imakönyv-fajokkal jóformán semmit sem törődtek, jöllehet illusztrativ és ornamentális szempontból ezek sincsenek művelődéstörténeti, sőt művészi érték híján. A tájékozódást, kétes darabok meghatározását igen megkönnyíti a füzet végén található több rendbeli mutató. Így van külön mutató a könyvnyomtatókról és könyvkiadókról, a husvétitáblázatról s végül az egyes lapokon található sorok számáról. A sorszámot illetőleg a minimum oldalankint 12 sor, a maximum pedig — mely csupán egyetlen Rosarium-kiadásnál fordul elő — oldalankint 53 sor. A könyvek legnagyobb része oldalankint 20—30 sornyi szöveget tartalmaz. Szerző e művével főleg az amatőröknek, antiquariusoknak, de a könyvtáraknak is hasznos segédkönyvet nyújtott.

G. P.

Friedrich M. Kircheisen. *Bibliographie des Napoleonischen Zeitalters.* I. köt. Berlin, 1908. E. S. Mittler u. Sohn. 8-r. XLVIII, 412 l. Ára 12 M 50

Szerző, a ki a napoleoni kor történetét készül megírni, ezen két kötetre tervezett munkájában a nagyjelentőségű korszak gazdag irodalmának kritikai, tehát válogatott bibliografiáját adja. Tíz éven át napi 8 órai munkával 70.000 könyv és folyóiratheli értekezés címét gyűjtötte össze, a melyek kiadásáról azonban, tekintve, hogy legalább 10 kvart-kötetet töltenének meg, le kellett mondania s gondos mérlegelés után 8000 címet választott ki s rendezett el szisztematikusan az itt szóban forgó munkájában. «Habe ich dennoch den richtigen Blick für die Bedeutung eines aufzunehmenden Werkes nicht besessen — írja — ist mir dieser oder jener Artikel nicht bekannt geworden, oder habe ich gar Bücher genannt, die mir nicht vorgelegen haben und die keinen Platz in dieser Bibliographie finden sollten, dann bitte ich um Nachsicht.»

Ismerve a föladat nagyságát, ezt a bocsánatot úgy hiszem mindenki szívesen megadja a szerzőnek s így mi se vesszük tőle zokon, hogy forrásai közül a Magyar Könyvkereskedők Évkönyve kimaradt s hogy a magyar történetet összefoglaló művek közül sem Acsádyét, sem a Szilágyi Sándor-féle nagy vállalatot nem említi. Ellenben dicsérettel emeljük ki, hogy abban a néhány magyar könyvcímbe, a melyet idéz, nyelvünk nincs úgy kerébe törve, a mint ezt külföldi bibliografiáknál rendszeren tapasztaljuk.

Súlyosabb beszámítás alá esik nemzeti szempontból, hogy

Magyarországot Ausztriába s ezzel együtt a német birodalomba kebelezi. Tudatos ferdítéssel van-e dolgunk, vagy egyszerű tudatlansággal, azt bajos eldönteni, bár történetírónál, különösen a Napoleon-kor kutatójánál a tudatlanság ekkora foka szinte lehetetlennek látszik.

Általános bibliografiai szempontból kiváltképp érdekes szerző bevezetésének az a része, a melyben országonként csoportosítva beszámol a rendelkezésre álló bibliografiai segédeszközökről s itt-ott azok használhatóságát is néhány kritikai megjegyzéssel megvilágítja. Főforrások voltak: 1. az egyes országok kiadóinak közös, hivatalos könyvjegyzékei; 2. a cím teljességét szem előtt tartó nyomtatott könyvtár-katalogusok; 3. jól szerkesztett kiadói és antikváriusi jegyzékek és 4. speciális bibliografiák.

Különösen lelkesedik s nem ok nélkül, a British Museum nyomtatott katalogusáért, melyről a következőképp áradozik: «Sollte ich die bedeutendsten Werke, die das menschliche Genie hervorgebracht hat, bezeichnen, so müsste ich dieser monumentalen Leistung einen der ersten drei Plätze anweisen. Man weiss nicht, was man bei diesem Werke mehr bewundern soll, die Leitung des ganzen Unternehmens oder die gleichmässige Durchführung einzelner Teile von Seiten der Bearbeiter!»

Kirchelsen a gyűjtött anyagot a következő főosztályokban csoportosította: I. Egyetemes történet. II. Egyes államok története 14 alosztályllyal és számos alcsoporttal. III. Háborúk (1796—1815.) húsz alosztályllyal s több-kevesebb alcsoporttal. IV. I. Napoleon és családja. V. Emlékiratok, levelezések, életrajzok. VI. Röpiratok. VII. Utleirások. VIII. Folyóiratok. IX. Appendix, melybe a vegyes tartalmú gyűjtemények kerülnek. Az első kötet az I—III. főcsoportra terjed s az 1905 végéig megjelent műveket foglalja magában.

A czimeket teljesen adja, élére helyezett szerzővel. A túlságosan terjedős czimeket azonban rövidítve közli s a jelentéktelen részeket a kihagyások szokásos jelével (...) helyettesíti. Egykorú szerzőknél lehetőleg hivatali vagy társadalmi állásukat is föltüntette, mert ez az adat útmutatással szolgálhat a művek értékelésére. A rétnagyságot és a lapszámot is mindig kiteszi, de oly könyveknél, melyeket maga nem látott, röviden kiteszi a forrást is, a honnan adatát merítette. Helyes volt az is, hogy a könyvek eredeti bolti árát is megjelöli, mert ez beszerzésük-nél némileg zsinórmértékül szolgál. A névtelen s álnevű műveknél, a kiderített szerző nevét [ ] közt tünteti föl, szintúgy évnélkülieknél a megjelenésnek utólag megállapított évét. Igen hasznos eljárás volt továbbá szerzőtől az is, hogy a művek idegennyelvű fordításait s a reájuk vonatkozó fontosabb ismerteté-

seket és polemiákat is röviden fölsorolja. Sőt a művekből előzőleg folyóiratokban leadott nagyobb szemelvényekre is utal, a mi sokaknak legalább részben hozzáférhetővé tesz egy-egy különben meg nem szerezhető munkát.

Mint ez adatokból kitetszik, Kircheisen bibliografiai szempontból igen gondosan oldotta meg föladatát, vajjon történeti szempontból is ilyen jeles-e műve, azt döntsék el az arra hivatott szakemberek.

Dr. Gulyás Pál.

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Deutsche Literaturzeitung. XXXII. évfolyam, 1. szám (1911. jan. 7.)
A. C. von *Noé*, Recent german books on America. — **2. szám** (január 14.):
L. *Müller*, Die Breslauer politische Presse 1742—1861. (Ernst Consentius). — **7. sz.** (február 18.): *Katalog* der Nürnberger Stadtbibliothek. I. Bd. 1. Abt. 1. Tl. (Karl Schottenloher.) — *Report* of the librarian of Congress... for the fiscal year ending june 30., 1910. — **9. szám** (márczius 4.) H. *Brugmans* en O. *Oppermann*, Atlas der nederlandse Paläographie. (Albert Brockmann.) — **10. szám** (márczius 11.): R. *Focke*, Das Volksbibliothekswesen in der Provinz Posen. B. *Otten*, Die deutschen Volksbibliotheken und Lesehallen. (Constantin Nörrenberg.) — **11. sz.** (márczius 8.) Erich *Caspar*, Petrus Diaconus und die Monte Cassineser Fälschungen. — **12. szám** (márczius 25.) *Jaeschke*. Stadtbücherei Elberfeld. Bücherverzeichnis. (Gottlieb Fritz.) — A. *Marignan*, Étude sur le manuscrit de l'Hortulus deliciarum. (Stephan Beissel.)

La bibliofilia XII. évfolyam 10—11. szám (1911. január-február):
Giovanni di *Cocco*, I corali miniati di Monteoliveto Maggiore conservati nella cattedrale di Chiusi. — Hugues *Vaganay*, Les romans de chevalerie italiens d'inspiration espagnole. (Folytatólagos közlemény.) — Carlo *Fratì*, Bolletino bibliografico Marciano. (Folytatólagos közlemény.) — L. *Rocco*, Anonimi e pseudonimi italiani. (Folytatólagos közlemény.) — L. *Zambra*, Corriere d'Ungheria. — A. *Boinet*, Courrier de France. (Folytatólagos közlemény.) — *Notizie*: Indice decennale de La Bibliofilia. — Quelques manuscrits fort précieux. — L'edizione monumentale della Divina Commedia. — Composizioni musicali di Niccolò Paganini. — Le Memorie di Riccardo Wagner. — La Biblioteca del Congresso di Washington. — Un curioso autografo del principe di Bismarck. — Importante scoperto bibliografica. — Curiosità bibliografiche. — Collezione di manoscritti abessini ereditati di Menelik. — Un libretto d'alchimia inciso su lamine di piombo. — Biblioteche pubbliche nel Giappone. — La nuova legge sul deposito degli stampati. — **12. szám** (márczius): Arnoldo *Bonaventura*, Le esumazioni della musica antica. — C. *Melzi* d'Eril, Di un Portolano del secolo XVI. — Umberto *Cassuto*, Incunaboli ebraici a Firenze. (Folytatólagos közlemény.) — C. *Boinet*, Courrier de France. — Vendite pubbliche, — *Notizie*: Quelques manuscrits fort précieux. — Giubileo della libreria antiquaria editrice Leo S. Olschki di Firenze. — I papiri d'Ercolano. — La scoperta di un importante codice alla biblioteca Ambrosiana. — Per la storia di una berlina. — Esposizione

di stampe nel Museo Civico di Pavia. — Edizioni di G. Leonardi da Rubiera. — Un' esposizione dantesca a Breslavia. — Vittime dei libri. — Iscrizioni scoperti negli scavi di Babilonia. — Biblioteca Celtica. — Costumanze natalizie milanesi nel Settecento. — Le fonti della Divina Commedia e gli scritti di S. Pier Damiano.

Revue des bibliothèques. XX. *évolym*, 10—12. szám (1910. október—december): G. *Lepreux*, Contribution à l'histoire de l'imprimerie parisienne. IV. Un libraire (et imprimeur?) inédit du XV. siècle. — Pierre *Champion*, Un «diber amicorum» du XV. siècle. Notice d'un manuscrit d'Alain Chartier ayant appartenu à Marie de Clèves, femme de Charles d'Orléans. — Ernest *Wickersheimer*, Notes sur quelques bibliothèques américaines. — *Bibliographie*: P. *Champion*, La librairie de Charles d'Orléans (A. Boinet). I. Van den Gheyn, Histoire de Charles Martel (A Boinet.) H. Brugmans en O. Oppermann, Atlas der Nederlandsche Paleographie (A. B.) A. Roersch L'humanisme belge à l'époque de la Renaissance. (A. Boinet.) Périodiques. — *Sociétés savantes*. — *Chronique des bibliothèques*: France Allemagne. Belgique. Espagne. Italie. Pays-Bas. — *Catalogues de libraires*. — *Ventes*.

The library journal. XXXVI. *kötet 1. szám.* (1911. január): Purd. B. *Wright*, The work of public libraries in civic campaigns. — Mary W. *Plummer*, The christmas book exhibit in libraries. — Samuel H. *Ranck*, The use of the library lecture room. — Henry W. *Kent*, Pierre Bayle's dictionary. — Round table *meetings* 1910. — Best *books* of 1910. — *Report* of the librarian of Congress. — Cooperative library *lists*. — Los Angeles city planning *conference*, 1910. — Child welfare *exhibit*. — A. L. A. *post-conference*, 1910. — *Reviews*: John Cotton Dana, Modern American library economy (F. C. Hicks). John Porter *Lamberton*, Supplement to a list of serials in the principal libraries of Philadelphia. (I. G. Mudge.) — 2. *szám* (február): Lucy M. *Salmon*, On the college professor. — Marilla W. *Freeman*, The psychological moment. — New *building* of the New Bedford Public Library. — Library *legislation* of 1910. — Western *reserve* children's conference. — Child welfare *exhibit*. — Merely Real *Human*. Evening dress. — *Meeting* of library school instructors. — Southern educational *association* department of libraries. — *Meeting* of the college and university librarians of the middle west. — Atlantic city *meeting*. — *Reviews*: John C. Dana, Booklists and other publications. (C. W. F.) B. Otten, Die deutschen Volksbibliotheken u. Lesehallen. (F. W.) Islington. Public libraries. Select catalog and guide. (I. G. Mudge.) *Allandó rovatok*: Editorials. — American library association. — State library commissions. — State library associations. — Library clubs. — Library schools and training classes. — Library economy and history. — Librarians. — Cataloging and classification. — Bibliography. — Notes and queries. — Humors and blunders. — Library calendar.

The library world. *Uj sorozat*, XIII. *kötet 1. sz.* (1910. július): *Editorial*: 1898—1910. A retrospect. — John *Barr*, The library and the assistant staff organization. — *Fulham* public libraries. — *Incunabula*. — The modern

american *library*. — 2. szám (augusztus): *Library methods in modern business*. — The Brusses international *congresses*. — P. E. *Farrow*, Rules and regulations for lending libraries. — The L. A. *Examinations*, 1910: a criticism of the papers. — *University of London*. Privileges to library association students. — *National bibliographies*. — 3. szám (szeptember): The Brusses international *conferences*. — James D. *Stewart*, Advertising a library. — R. A. *Peddie*, American Newspapers in the British Museum. — Douglas *James*, An early chapter in the history of book annotation. — *American library examination*. — *Recent library publications*. — 4. szám (október): The *Exeter* conference. — Reginald E. *Smither*, *Information bureaus in public libraries*. — Olive E. *Clarke*, Impressions of the international conferences. I. *Bibliographical*. — The *usual*. — Elizabeth *Moir*, List of books on Canadian bibliography. — *Library lectures*. — *Library reports*. — *Recent library bulletins* etc. — The *pseudonyms*. — The *gastro-nomical librarians*. — 5. szám (november): Corinne *Bakon*, What makes a novel immoral. Olive E. *Clarke*, Impressions of the international congresses. II. *Librarians and archivists*. — New *appointments* in the library of the university of Chicago. — The *Edwin Tate Library* at the Battersea Polytechnic. — Northern counties notes. — 6. szám (december): Walter J. *Jackson*, On the signs and symbols in cataloguing. — R. A. *Peddie*, National bibliographies. — *Story-telling*. — *Luton public library*. — W. *Erwart Owen*, A variation on the staff time sheet illustrated in Brown's manual. — *Recent library bulletins*. — *Library report*. — *House to house delivery of books*. — *Indispensable annuals*. — *Syllabus* of a course of lectures on bibliography. — 7. szám (1911. január): L. Stanley *Jast*, A novel catalogue. — Olive E. *Clarke* English publishing trade bibliographies. — The *non-recognition* of trained librarianship. — William *Mc Gill*, A form of work-sheet. — *Bournemouth public libraries*. — A *library annual*. — 8. szám (február): Robert T. *Jones*, Some aids to readers. — The *L. s. d.* of safe-guarded open access in lending libraries. — *Another feature* of doubtful literature. — The *artificial illumination* of libraries. — New *branch libraries* at Bolton. — John *Ingram* (of the «*Mitchell*»). — *Review*. — *Recent library bulletins*. — 9. szám (1911. márczius): Thonnas Wm. *Huck*, The university library, Cambridge — Jas. D. *Stewart*, The librarian as a human being. «*P-t-R-*» — The *literature* of librarianship. — R. A. *Peddie*, National bibliographies. — Edward *Mc Knight*, — «*Library World*» notes and news. — *Library staff clubs*. — *Allandó rovatok*: M900 + X050. — Some new books. — Correspondence. — The library press. — Library associations. — Calendar and renembrencer.

Zeitschrift für Bücherfreunde. *Új folyam, II. évfolyam, 10. szám* (1011. január): Wilhelm *Herz*, Himmels- und Naturscheinungen in Einblatt-druken des XV. bis XVIII. Jahrhunderts. (Folytatólagos közleménye). — Friedrich E. *Hirsch*, Der Bauer in der Stadt. (Befejező közleménye.) — G. A. *Erich Bogeng*, Goethe, Hermann und Dorothea. — 11. szám (február): Wilhelm *Herz*, Himmels und Naturscheinungen in Einblatt-druken des XV. bis

XVIII. Jahrhunderts. (Folytatólagos közlemény.) — G. *Kohfeldt*, Zur Lebensgeschichte Dr. Eisenbarts. — Fritz *Korge*, Eine neue Schrift von Rudolf Koch. — Constantin *Nörrenberg*, The Düsseldorf Artists' Album: ein Unikum? — 12. szám. Kurt *Wolff*, Deutsche Buchkünstler der Gegenwart. II. Emil *Preetorius*. — Wilhelm *Herz*, Himmels- und Naturerscheinungen in Einblattdrucken des XV. bis XVIII. Jahrhunderts. (Befejező közlemény.) — H. H. *Houben*, Karl Gutzkows «De profundis».

Zentralblatt für Bibliothekswesen. XXVII. évfolyam, 1. szám (1911. január): G. *Leyh*, Ausleihe an den italienischen Staatsbibliotheken. — H. *Escher*, Die 10. Vereinigung schweizerischer Bibliothekare; Zwei neue schweizerische Bibliotheksgebäude. — E. *Jacobs*, Die von der königlichen Bibliothek zu Berlin aus der Sammlung, Philipps erworbenen Handschriften. — *Literaturberichte und Anzeigen*: Neue Arbeiten zur Inkunabelkunde und Drucker-geschichte. (Ernst Voulliéme). — 2. szám (február): K. *Schottenloher*, Fränkische Druckereien der Reformationszeit. — L. *Bertalot*, Pier Candido Decembrio der Verfasser von Pseudo-Boccaccios Compendium historiae Romanae. — Von der *Lederkommission* des V. D. B. — *Literaturberichte und Anzeigen*: Robert F. Arnoldt, Allgemeine Bücherkunde zur neueren deutschen Literaturgeschichte. (Hans Daffis) J. Luthers Titleinfassungen der Reformationszeit. Camille Pilollet, Sur la destinée de quelques manuscrits anciens. (R. Münzel). — 3. szám (március): E. *Voulliéme*, Die Druckerei Retro Minores und Heinrich Quentell. — Jos. *Hilgers* S. J. Bücherverbot und Büchzensur des 16. Jahrhunderts in Italien. — J. F. *Meuss*, Die Schiffsbibliotheken der kaiserlichen Marine. — *Bayerische* Verordnung betr. die Abgabe von amtlichen Drucksachen an die öffentlichen Bibliotheken. — *Literaturberichte und Anzeigen*: Benetta Otten, Die deutschen Volksbibliotheken und Lesehallen in Städten über 10.000 Einwohner. Eugène Morel, La librairie publique. (P. S.) Jahresverzeichnis der schweizerischen Hochschulschriften für 1909—10. — *Állandó rovatok*: Umschau und neue Nachrichten. — Kleine Mitteilungen. — Neue Bücher und Aufsätze zum Bibliotheks- und Buchwesen. — Antiquaristokataloge. — Bücherauktionen. — Personalnachrichten. — Verein deutscher Bibliothekare.

A MAGYAR BIBLIOGRAFIAI IRODALOM AZ 1910. ÉV IV. ÉS 1911. ÉV I. NEGYEDÉBEN.

Összeállította: HORVÁTH IGNÁCZ.

CATALOGUL societății de lectură a femeilor române din Turda. Kolozsvár, 1910. «Carmen» ny. 8-r. 40 l.

CZIMJEGYZÉKE, Bács-Bodrog vármegye közigazgatási szakkönyvtárának — Zombor, 1910. Bittermann Nándor és fia ny. 8-r. 76 l.

CZIMJEGYZÉKE, Néhaj dr. Katona Lajos könyvtárának — Budapest, 1911. Hornyánszky Viktor ny. 8-r. 54 l.

FRAKNÓI VILMOS irodalmi munkássága 1860—1910. Kézirat gyanánt. Budapest, 1910. Stephaneum ny. 8-r. 4, 64 l.

HEINLEIN ISTVÁN. Mikszáth Kálmán művei idegen nyelveken. Budapest, 1910. Hornyánszky Viktor ny. 8-r. 20 l.

JEGYZÉKE, A dévai magyar királyi állami főreáliskola ifjúsági könyvtárának — Déva, 1910. Laufer Vilmos kny. 8-r. 53 l.

JEGYZÉKE, A m. kir. 16. honvéd gyalogezred tisztii könyvtárának — Besztercebánya, 1910. Havelka József ny. Kis 8-r. 32 l.

JEGYZÉKE, A soproni állami felső kereskedelmi iskola ifjúsági könyvtárának — Sopron, 1910. Romwalter Alfréd ny. 8-r. 26 l.

JEGYZÉKE, A Bohn-féle «Szegedi Deák-Otthon» internatus könyvtárának — Szeged, 1910. Endrényi Imre ny. 8-r. 35 l. Ára 40 fill.

JEGYZÉKE, A miskolci katolikus olvasókör könyvtárának — Miskolcz, 1910. Klein és Ludvig ny. 8-r. 26 l. Ára 20 fill.

JEGYZÉKE, Az élesdi kaszinó könyvtárának — Élesd, 1910. Sándor Mór ny. Kis 8-r. 37 l.

JEGYZÉKE, A sz. Benedek r. főgimn. alsó osztályú ifj. könyvtárának — Esztergom, 1910. Buzárovits G. ny. Kis 8-r. 31 l.

KATALOG knižnice Paula Križku z Kremnice. Majetok jeho dedičov. V opatere muzeálnej slovenskej spoločnosti. Turóczszentmárton, 1911. Turóczszentmártoni nyomda r.-t. 8-r. 34 l.

KATALOGUSA, A dévai m. kir. áll. tanítóképző-intézet tanári könyvtárának — Déva, 1909. Laufer Vilmos kny. 8-r. 100, 2 l.

KATALOGUSA, A budapesti árú- és értéktözsde könyvtárának — Budapest, 1910. Pesti Lloyd társulat ny. 8-r. 35 l.

MATOLCSY MIKLÓS. Könyv- és irodalmi gyűjtemény magyarországi gyógyszerészeti munkákról 1578—1909. Winkler Lajos előszavával. Budapest, 1910. Stephaneum ny. 8-r. IV, 256 l.

KÖNYVTÁR-JEGYZÉK. Szekszárdi polgári olvasókör. Szekszárd, 1911. Molnár-féle ny. 8-r. 20 l.

NACHTRAG I., zum Catalog der Bibliothek des militärwissenschaftlichen und Casino-Vereines in Budapest. Budapest, 1910. Kertész József ny. 8-r. 27 l.

PÉK JÁNOS ÉS VÉRTES JÓZSEF. A Vörösmarty-kör könyvtárának jegyzéke. Székesfehérvár, 1910. Csitári ny. 8-r. 34 l. Ára 30 fill.

PÖRJEJEGYZÉKE, A besztercebányai casino könyvtárának — Besztercebánya, 1910. Havelka József ny. 8-r. 7 l.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Miniált kéziratokat sokszorosító egyesület. 1910 végén új társaság alakult Párisban azzal a czéllal, hogy tagjai számára a középkori miniatűröket megbízható hasonmásokban kiadja. A jó papíron, tetszetős formában kiadandó reprodukciókhoz előszó, jegyzetek, részletes bibliográfiák és indexek fognak járulni. Ezen kívül a tagok egy a tárgykörre vonatkozó *Értesítőt* is fognak kapni, melyben időről-időre egyes hasonmások és szakcikkek is megjelennek. Később a társaság műlap-sorozatokat fog előállítani, melyeket darabonként is áruba fognak bocsátani. A társaságnak már eddig is felajánlották letét gyanánt régebbi kiadványok rézlapjait, melyekről az amatőrök csekély díjért levonatot kaphatnak.

Az eredetére és igazgatására francia egyesület egyetemességre törekszik úgy a résztvevőket, mint kiadványait illetőleg. Az első kiadvány egy fényes *Bible moralisée* összes lapjainak a reprodukálásából fog állani, mely a XIII. sz. francia miniatűr-festészet remeke s a mely három részre szakítva az oxfordi Bodleiana-ban, a londoni British Museumban és a párisi Bibliothèque Nationaleban őriztetik. A 638 levélből álló mű 5000-nél több festett medaillont tartalmaz. A reprodukció négy kötetből fog állani bevezetéssel és részletes indexszel. A teljességében reprodukált kéziratot mintegy húsz táblán egyéb, hasonló irányú kéziratokból vett képek fogják kiegészíteni.

Háromféle tag: pártolók évi 100 fr., rendesek évi 25 fr. s életfogytiglaniak egyszersmindenkorra 2500 fr. lefizetésével. Társulatok, könyvtárak s egyéb jogi személyek életfogytiglani tagságot nem válthatnak. A tagdíjak a kiadványok költségeire s az ezzel kapcsolatos egyéb kiadásokra, továbbá egy alaptőke alakítására fordíthatnak. A pártoló tagok a tagdíj fejében az összes kiadványokat megkapják, a rendes tagok csupán az *Értesítőt* s joguk van, a mennyiben a készlet tart, az évi képes kiadványt 75 fr. lefizetésével kiváltani. A több kötetes kiadványoknál azonban kötelezniök kell magukat az egész mű átvételére. A fölös lapokból tárgyszerinti sorozatok alakíthatnak s egyenkint is áruba bocsáthatnak.

Nagyszabású kézirat-katalogus jelent meg ez év folyamán *Manuscrits sur vélin avec miniatures du Xe au XVIe siècle* czimen Leo Olschki firenzei antikvárius kiadásában. Ez a híres czég 74-ik katalógusa, mely a birtokában levő s eladásra szánt illuminált kéziratokat írja le. Gazdagabb, érdekesebb e nemű gyűjtemény alig van ma kereskedő kezén. Olschkinak volt hozzá kitartása és pénze, hogy ezt mindedig így együtt

tartsa, nem manipulált vele addig, míg az egészet föl nem dolgozta a maga és mások okulására. A könyvtárak és a szakemberek megbecsülhetetlen hasznát veszik a miniatűr-kiadványoknak; nem állnak rendelkezésükre — vagy csak igen csekély mértékben — nagy fotografiai czégektől készített reprodukciók, mint a képtáraknak és a szoros értelemben vett művészettörténészeknek. A miniatűrrel dolgozóknak folyóiratokból és gyűjteményi katalógusokból kell az összehasonlító anyagot összehöngészni. Így a kereskedők kiadványai is tudományos segédeszközökké lesznek, a minék a nagy antikváriusok tudatában vannak.

Olschkinak dicséretére válik, hogy legujabb katalógusával szemben alig kell a tudományos mértéket a — természetesen jogosult — üzleti érdek rovására leszállítani.

Leírásai minden fontos körülményt felölelnek. Fontosabb darabnál a meghatározás indokolását is kapjuk. A gyűjtemény nem egy kodexét különben már ismertették szakemberek az Olschki ügyesen szerkesztett folyóiratában, a Bibliofilában. Mint hiányt kell megemlíteni, hogy némelyütt — úgy látszik túlzott óvatosságból — nem ad elegendő meghatározást, van eset, hogy még az országot sem jelöli meg. Ma már, daczára a segédeszközök elégtelenségének, jutott annyira a miniatűr-kutatás, hogy csaknem minden emlékekkel szemben nemcsak az országot, hanem a vidék-szerinti iskolát is meg tudjuk állapítani, vagy legalább rá tudunk mutatni. Hiba az is, hogy Olschki a czimerek megfejtésével többnyire adós marad, még a reprodukált daraboknál is.

Az alábbiakban felsoroljuk a gyűjtemény nevezetesebb darabjait, megbeszélve a nézetünk szerint helytelen meghatározásokat s megjelölve az árakat. Az első szám mindig a katalógus sorszámára fog vonatkozni.

7. Latin biblia. 131 alakos inicziále. 503 ll. 25.000 francs. A katalógus a XIII. sz. első feléből származtatja; a miniatürek meghatározását illetőleg ezenkívül csak annyit mond, hogy román stílusban készültek. Keletkezését mi a század második felére tennők. A miniatürekben még nyoma van ugyan román elemeknek, a gótikusok mégis túlnyomóak: az alakok karcúsodnak, trilobált ékitményekkel találkozunk, az inicziálék külső kerete csúcsos ívekben halad. Minden jegy egybehangzóan francia kézre utal. Csaknem egészen síkábrázolás; az arcz teljesen az, benne a részletformák tollhegygyel rajzolva; ugyancsak tollhegygyel húzott, párhuzamos drótszerű hullámvonalakból álló hajzat; legyező formájú kezek; az inicziáléknak említett módon történő keretelése; dróleriek; Dávid király alakjának ikonográfiai megoldása. Melyik francia iskolából való a miniator? Párisra nem lehet gondolni, mert a miniatürek stílje nem eléggé egyenletes, nem eléggé tiszta, nem tanuskodik kifogástalan formaérzékről, reprodukció alapján a technika nem látszik elsőrendűnek. E negatív jegyek Észak-Franciaországra utalnának, de viszont a miniatürek e vidékre jellemzetes s angol érintkezés folytán keletkezett más lényeges jegyek híjján szűkölködnek. Dél-francia miniatürra kell gondolnunk, a minék föltevésére azon körülmény is biztat, hogy a codex Luccában, a Minutoli Tegrimi-család birtoká-

ban, tehát olasz birtokban volt. A miniatűrökből vont idő és vidék meghatározásunkat a codex írása fedi; nem az elegáns, tiszta, karesú párisi, nem a kissé nyugtalan, nyers, bastarde észak-francia, hanem az olaszhoz közel álló, nyugodt ductusu, kissé tömzsi, aránylag széles betű- és sorokban írott, kevés és rövidebb haránt-hajszálvonalal terhelt provencei gotikus betűk.

8. Latin biblia. 6000 francs. A kormeghatározás helyes: XIII. sz. vége. Lokalizálás megint hiányzik. Nézetünk szerint föltétlenül olasz földön készült, a miniatűrök (V. tábla) stílje szerint valahol Lombardia és Emilia határán.

9. Latin biblia. XIII. sz. 5000 francs. Közelebbi meghatározást nem mond a leírás. Azt hisszük, a század közepéről való; a miniatűrök (VI. tábla) hasonló vidékre utalnak, mint a 8. számnál, de más, némi francia hatás alatt (arczok!) dolgozó műhelyre.

11. Breviarium Franciscanum. XV. század második fele. 20.000 frcs. (XXXVII. tábla.) A miniatűröket Olschki Paolo d'Ancona (Bibliofília, X: 46.) nyomán a firenzei Francesco d'Antonio del Chericonak tulajdonítja. Inkább iskola-munka.

13. Catherina, S., de Senis. Legenda. XV. sz. Olasz. 15.000 frcs. A gyűjtemény legérdekesebb darabja, melynek különleges műtörténeti becséről a kiadónak, úgy látszik, nem volt tudomása. Mint terminus post quem 1461 állapítható meg. Az utolsó lap bejegyzése szerint «Jacobus Macharius Venetus» a scriptor. A 10^a lap keretdiszítésének és inicziáléjának alapotívuma az egymásba fonódó kigyóvonal (intrecci, entrelacs). E motívumon sajátos diszítési típus épül föl, melylyel a XV. századi velencei, firenzei és nápolyi miniatűrfestészetben gyakran találkozunk; bennünket különösen azért érdekel, mert Corvinákban is előfordul. Az említett lapon kívül még 50 inicziálé alkotja a codex miniált diszítését. A 10^a lap alsó lapszélén a miniatűr nevét olvassuk: «India fecit». Tullio India veronai festő volt, a ki a miniatűrön kívül freskó- és arcképfestéssel foglalkozott s másolt Ráfael után (Pozzo, 76., Rosini, V: 342., Nagler, VI: 449.). Rendszeren «India il vecchio»-nak hívták, megkülönböztetésül szintén festő, s 1568—84 tájt működött fiától, Bernardinótól, a ki atyjánál jelesebb művész volt. Tullio igazi ereje a miniatűrfestészetben nyilatkozott meg, falfestményein is mint miniatűr gondolkodott. Korának egyik legünnepeltebb miniatürora s mindeddig csak egy művét ismerjük: az Olschki-codex miniatűrjeit. A codexet eredetileg a milánói Museo Cavalieri-ban őrizték, a honnan Dumoulardhoz, majd a Pietro Vergani közvetítésével Butlerhez, Londonba került; ¹ hogy innen közvetlenül került-e a firenzei antiquarius birtokába, azt nem tudjuk.

15. Diogenes Laertius. Vitae. XV. sz. második fele. 1600 frcs. Cosimo Medici számára készült. Firenzei miniatűr, egyszerűbb intreccik.

16. Djami. Juszuf és Zulejka regénye perzsa versekben. Papír.

¹ Francesco Carta: Codici, corali e libri a stampa miniati della Biblioteca Nazionale di Milano. Roma, 1891. p. 56.

XVI. sz. 80. Lakkal bevont eredeti kötés. 16 jellegzetes miniatür, alakokkal. Ára 1000 frcs, a mi nem nagy, tekintetbe véve a képes keleti kéziratok s általán a keleti művészet iránt ma tapasztalható érdeklődést.

17. Evangelia IV latine. «X. sz.» 8000 frcs. Az írás későbbi korra mutat, úgyszintén némely járulékos ékítmény. A díszítés szervezete és fontosabb részei, első sorban figurális részei valamely X. századbeli jobb minta gyenge, rossz technikájú másolatai.

Számos Horae. A francziák és flamandok aránylag magas árúak, az olaszok olcsóbbak.

23. Horae. XV. sz. vége. Francia. 12.000 frcs.

26. U. a. XIV. sz. vége. «Francia». 4000 frcs. A miniatürök stíljén után valószínűleg északfrancia, bár a naptárt nem ismerjük.

27. U. a. XV. sz. közepe. Francia. Eladva 30.000 frcs-ért. 40. 192 levél (végén 1—2. lap hiányzik), 16 nagy, 26 kisebb miniatür, 384 bordure. Havi foglalkozások. Jelentékeny, vsz. párisi mester munkája.

30. U. a. XV. sz. eleje. Francia. 25.000 frcs. Ikonográfiailag becses.

28. U. a. XV. sz. közepe. Francia. 20.000 frcs. Azt hisszük, oly burgundi mester alkotása, ki megfordult Olaszországban, vagy ott dolgozott; ezt nemcsak az összegző formalítás tételezetteti föl, hanem Milánóra utaló egyes arctípusok is.

35. U. a. XV. sz. Francia. 4000 frcs. A miniatürök előbbivel egy műhelyből, ha ugyan nem egyazon mestertől. Az írás 28. és 35.-ben teljesen különböző.

47. Lectiones in Evangelia. XV. sz. vége. «Francia». A két előbbivel, kivált a 35-tel rokon. E csoporttal összeköttetést árul el a pármái Corvina (Carraffa) miniátora, különösen a mi a mintázás módját és a hajtékok képzését illeti. A 47. annyiban is közelálló a Carraffához, hogy mindkettőn arany árnyékolást találunk. Mindezeknél nem gondolunk ugyanegy mesterre, csak a kapcsolatra akarunk rámutatni; további megállapítások itt nincsenek helyén. A 47. keretelése és írása inkább 35.-hez, mint 28.-hoz áll közel.

50. Officium B. Mariae Virginis secundum usum Romanum. XV. sz. eleje. Firenzei iskola. 2000 frcs. A Paolo d'Anconától származó meghatározással (Bibliofilia, X: 49.) nem értünk egyet. A miniatürök mindenestre a XV. sz. közepéről származnak. Cosmè Turától befolyásolt ferrarai mester művei.

51. U. a. XV. sz. vége. Boccardino vecchio (Firenze). A Pandolfinicsalád czimerével. 3000 frcs-ért adták el.

52. Ordo sanctae romanae ecclesiae. XIV. sz. 1060 frcs. Közlebbi meghatározás nélkül. Kétségkívül bolognai munka, a Niccolò da Bolognát közvetlenül megelőző időből (1330—40.). Számos analógia. Plasztikus gótikus írás, ú. n. littera bononiensis.

54. Petrarca. I. Trionfi. XV. sz. vége. Olasz. 1500 frcs. Intreccik; firenzei iskola.

55. Pontificale Romanum. 1451. Olasz. 4000 frcs. A miniatürök véleményünk szerint Niccolò da Bologna valamely kései, archaizáló követőjétől származnak.

57. Psalterium, XIV. sz. Olasz. 2500 frcs. Félreismerhetlenül bolognai miniatűrök, a XIV. sz. elejéről, még bizantinikus nyomokkal.

60. Thomas de Senis. Legenda Catherinae de Senis. 1430—40. tájt. Olasz. 1000 frcs. Szintén bolognai mester kevéből való két inieziáléval.

61. Tractatus varii philosophici et astronomici. XIV. sz. 2000 frcs. A részben kiadatlan, érdekes kézirattal G. Boffito foglalkozott a Bibliofiliában (X:325.); szerinte a másoló a szerkesztővel azonos, 1300 táján dolgozott. Olschki a miniatűröket érthetetlenül a XV. századba teszi; nézetünk szerint a XIV. század elejéről, másodrendű bolognai mestertől erednek; meggyőző analógiák a bolognai Museo Civicóban és a luccai Archivio Capitolareban.

A katalógus 63 számot ölel föl s 91 lapra terjed; 60 szövegkép, 1 színes melléklet, 32 fénynyomatú és 4 fototipikus tábla szolgáltatja a bő illusztratív anyagot.

Gerevich T.

Mibe kerül a német tudományos könyvpiacz egy évi termése?

Az a nem tagadható tény, hogy a tudományos irodalom gyűjtését a közönyvtárak jelenlegi anyagi eszközeikkel, a folyton emelkedő termelés következtében egyre tökéletlenebbül képesek végrehajtani, arra birta Wilh. Ermann bonni egyetemi könyvtári tisztviselőt, hogy a Hinrichs-féle jegyzék alapján kiszámítsa, mibe kerül a német könyvpiaczon 1908 második és 1909 első felében megjelent tudományos könyvek és folyóiratok beszerzése. A *Zentralblatt für Bibliothekswesen*-ben (XVII: 166—67. l.) megjelent érdekes táblázatból álljanak itt a következő adatok: Az összes tudományszak körében megjelent tankönyvek ára 6322 M.: ebből 3560 M. esik újabb kiadásokra, 1921 M. pedig folytatásokra. Egyéb nem időszaki mű beszerzési ára 25.145 M., ebből új kiadás 3037 M. és folytatás 9801 M., végül a folyóiratok ára 28.839 M.-t tesz ki, úgy hogy az összes új anyag beszerzésére 60.306 M. volna szükséges. Az egyes szakok közt az összeg igen különbözőkép oszlik meg. Legtöbbbe kerül az orvosi szak: 9583 M.-ba, legkevesebbe a szláv és kelta filologia: ezek együttvéve 95 M.-t igényelnek. 3000 M.-nál nagyobb összegre volna még szükség a következő szakoknál: jogtudomány (4872 M.), természettudomány és ált. élettan (3087 M.), történelem (4783 M.), építészet, mérnöki tudomány és bányászat (3786 M.), képzőművészet (4288 M.). Évi 300 M.-nál olcsóbban csupán két szak adja: a csillagászat (280 M.) és a már említett szláv és kelta filologia. *gl.*

A 42 soros Gutenberg-biblia hasonmáskiadása ügyében, melyet folyóiratunk tavalyi évfolyamában ismertettünk,¹ a Literarisches Zentralblatt (1910 ápr. 1. sz.) híradása szerint a két versengő kiadó közt békés megállapodás jött létre. E szerint a lipcei Insel-Verlag fogja kiadni a 42 soros bibliát, Welter pedig, e kiadvány II. kötetének megjelenése után egy évvel megindítja a 36 soros biblia hasonmáskiadását. *G. P.*

¹ 1910. évf. 380—381. l.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE. — REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE.

Publiée par la bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois.

Directeur: M. François Kollányi.

Quatre livraisons par an; prix du volume
6 couronnes = 6 francs = 5 marcs.

Nouvelle série. XIX. volume. II-e
livraison. Avril—Juin 1911.

SOMMAIRE.

	Page
La bibliothèque Széchényi du Musée Nat. Hongrois en 1910. (Avec une planche et deux vignettes.)	97
Dr. Hiador Sztripszky. Les plus anciens monuments typographiques des Ruthènes de Hongrie. (Première partie, avec deux vignettes.)	117
Dr. Béla Iványi. L'écriture et les livres à Eperjes aux XV ^e —XVI ^e . s. (Première partie.)	132
Dr. Antoine Áldásy. Le congrès international des archives et des bibliothèques à Bruxelles. (Fin.)	147
Bibliothèque hongroise. Contributions au I. vol. de l'ancienne bibliothèque hongroise de Ch. Szabó. (Par Zoltán <i>Ferenczi</i> , Étienne <i>Harsányi</i> , Ignace <i>Horváth</i> , Louis <i>Kemény</i> , Désiré <i>Rexa</i> .)	154
Indicateur officiel. La Bibliothèque Széchényi du Musée Nat. Hongrois dans le I. trimestre de 1911	161
La Bibliothèque du Musée Nat. de Transylvanie en 1909	165
Littérature. Catalogus manuscriptorum bibliothecae reg. scient. universitatis Budapestinensis II. 3. 4. Par Σ . — Dr. Paul Gulyás, Catalogue pour les bibliothèques populaires. Par le dr. Jean <i>Melich</i> . — H. Bohatta, Katalog der liturgischen Drucke. Par Σ . — H. Bohatta, Bibliographie der Livres d'heures. Par <i>P. G.</i> — F. M. Kircheisen, Bibliographie des Napoleonischen Zeitalters. Par le dr. <i>Paul Gulyás</i>	172
Revue des périodiques étrangers	183
Ignace Horváth. La littérature bibliographique hongroise du 1 octobre 1910 au 31 mars 1911	187
Notices. Société pour la reproduction des manuscrits illuminés. — Un catalogue remarquable de manuscrits. (<i>T. Gerevich</i> .) — Ce que coûte la production typographique allemande d'un an. (<i>gl.</i>) — L'édition fac-simile de la Bible de Gutenberg à 42 lignes. (<i>P. G.</i>)	188
Supplément. Les imprimeries hongroises en 1910	1—22

Siège de la rédaction et de l'administration: *Magyar Könyvszemle*
Budapest, Musée National Hongrois.

A MAGYAR KÖNYVSZEMLE ÚJ FOLYAMA.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 1893-ban a Magyar Könyvszemle új folyamát indította meg.

A folyóirat, mint a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának hivatalos kiadványa s a magyar bibliografia egyedüli szakközlönye, 1876 óta áll a hazai tudomány érdekeinek szolgálatában. Elsősorban a múzeumi könyvtár érdekeinek előmozdítására lévén hivatva, ismerteti annak egyes csoportjait; beszámol az évi gyarapodásról, a végzett munkáról és teljes megbízható képet ad a könyvtár belső életéről. Ismerteti a hazai és külföldi könyv- és levéltárakat, kiváló figyelmet fordítva ezek magyar és különleges bibliografiai vonatkozású anyagának felkutatására és közzétételére. Számot ad a hazai és külföldi könyvészeti irodalom termékeiről s figyelemmel kíséri a külföldi irodalom hazánkra vonatkozó kiadványait.

A Magyar Könyvszemle évnegyedes füzetekben, évenként márczius, június, szeptember és december hónapokban jelenik meg 24—26 ívnyi terjedelemben, több műmelléklettel. Előfizetési ára egész évre 6 korona, a könyvárusi forgalomban 8 korona; egy-egy füzet ára 2 kor.

Az előfizetési pénzeket a **Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatala** fogadja el; a folyóirat szellemi részét érdeklő közlemények a **szerkesztő czimére** a **Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába** küldendők.

A Magyar Könyvszemle régi és új folyamainak kötetei kaphatók *Ranschburg Gusztáv* könyvkereskedésében, Budapest, *IV., Ferenczick-tere 2.* A régi folyam 2—16. kötetének ára kötetenkint 4 korona, az új folyam 1—18. kötetének ára kötetenkint 8 korona. Az előfizetések ezentúl is a *Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatalához* küldendők.

Megjelent és a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában kapható: *A hazai hírlapirodalom 1906-ban. I. A magyar hírlapirodalom, Zászló Jánostól. II. A nem magyar nyelvű hírlapirodalom, Kereszty Istvántól. III. Folyóiratok, Horváth Ignácztól. Függelék: A magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok statisztikája.* Ára 1 kor. 10 fillér. Kiegészítik: *A hazai hírlapirodalom 1907-ben, illetve 1908-ban és 1909-ben I. Hírlapok, Kereszty Istvántól. II. Folyóiratok, Horváth Ignácztól.* Egy-egy füzet ára 50 fill.